

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Σχολή Επιστήμης της Πληροφορίας και Πληροφορικής
Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Διαχείριση και Ανάδειξη Πολιτιστικής Πληροφορίας»

Διπλωματική Εργασία

*Τεχνολογίες Πληροφορικής & Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στην Ειδική Αγωγή &
Εκπαίδευση (ΕΑΕ):*

*Οδηγός ιεραρχικότητας Αρχαίας Αγοράς – Μουσείου Ετοάς Αττάλου για
ειδικόκεντρες στο φάσμα του αυτισμού*

Ευγενία Ρέβα

Κέρκυρα 2021

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Σχολή Επιστήμης της Πληροφορίας και Πληροφορικής
Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Διαχείριση και Ανάδειξη Πολιτιστικής Πληροφορίας»

Διπλωματική Εργασία

*Τεχνολογίες Πληροφορικής & Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στην Ειδική Αγωγή &
Εκπαίδευση (ΕΑΕ):*

*Οδηγός υφροεναρμόνισης Αρχαίας Αγοράς – Μουσείου Ετοάς Αττάλου για
ειδικόκείντες στο φάσμα του αυτισμού*

Ευγενία Ρέβα (ΜΑΒΜ 201918)

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Σταύρος Βλίζος

Ονούφριος Παυλογιάννης

Σπυρίδων Τζαναβάρης

Κέρκυρα 2021

Copyright © Ευγενία Ρέβα, 2021

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμών του συγγραφέα.

*«Κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να συμμετέχει ελεύθερα και να
απολαμβάνει την καλλιτεχνική και ιδιαιτετική ζωή της κοινότητας»
(United Nations, 2007)*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Τεχνολογίες Πληροφορικής & Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στην Ειδική Αγωγή & Εκπαίδευση (ΕΑΕ): Οδηγός προσβασιμότητας Αρχαίας Αγοράς – Μουσείου Στοάς Αττάλου για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού» εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Διαχείριση και Ανάδειξη Πολιτιστικής Πληροφορίας» του τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου κατά τα έτη 2019-2021.

Για την εκπόνησή της οφείλω να ευχαριστήσω ένα σύνολο σημαντικών ανθρώπων, καθένας από τους οποίους με στήριξε με το δικό του ιδιαίτερο τρόπο τόσο σε επιστημονικό, όσο και σε προσωπικό επίπεδο.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα κ. Σταύρο Βλίζο, Αναπληρωτή Καθηγητή του τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, για την ελευθερία και την ενθάρρυνση σχετικά με την επιλογή και την ανάπτυξη του θέματος, την άριστη συνεργασία, υπομονή, εμπιστοσύνη και στήριξη με τις συμβουλές του σε όλα τα στάδια διεκπεραίωσης της εργασίας.

Οφείλω, επίσης, θερμές ευχαριστίες στον κ. Ονούφριο Παυλογιάννη, μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού του οικείου τμήματος, για την προθυμία να αποτελέσει μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, καθώς και για τη θετική του διάθεση, τις υποδείξεις και το χρόνο που αφιέρωσε.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Σπυρίδωνα Τζαναβάρη, μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού του οικείου τμήματος, για τη γενικότερη συμβολή του στην επιστημονική μου πρόοδο, τις συμβουλές και την πολύτιμη βοήθεια που πρόσφερε τόσο για την εκπόνηση του θεωρητικού μέρους, όσο και για τη διεκπεραίωση του τεχνικού μέρους της διπλωματικής. Ο κ. Τζαναβάρης, εμψυχωτής και συνοδοιπόρος μου, ήταν αυτός που συνέλαβε την ιδέα του θέματος και κατέθεσε την εμπειρία του στην ανάπτυξή της.

Ευχαριστίες οφείλω στην κα Μαρία Λιάσκα, Αρχαιολόγο-Μουσειολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών και στα μέλη του προσωπικού του Μουσείου της Στοάς Αττάλου για την προθυμία, ευαισθησία και την έξοχη συνεργασία τους. Ο ρόλος τους ήταν καταλυτικός στη δημιουργία του Οδηγού για το Μουσείο τους.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στην κα Ιωάννα Καρέλλου, κοινωνική λειτουργό-επιστήμονα Ειδικής Αγωγής και μεταδιδακτορική ερευνήτρια στην προσβασιμότητα στο οικείο τμήμα, η οποία με τις παρατηρήσεις της βοήθησε σημαντικά στην αξιολόγηση του Οδηγού.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, γιατί χωρίς την δική της υπομονή, στήριξη και αγάπη που μου χάρισε απλόχερα σε όλο το διάστημα των μεταπτυχιακών μου σπουδών δεν θα είχε ολοκληρωθεί η παρούσα εργασία.

Τέλος, αφιερώνω την εργασία μου σε όλους τους γονείς των αυτιστικών παιδιών, γιατί καθημερινά, εκτός του ότι ανεβαίνουν τον δικό τους Γολγοθά, δίνουν αγώνα, για να αποδείξουν στην κοινωνία το αυτονόητο· το να είσαι διαφορετικός.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται την καταγραφή μεθοδολογίας για τη δημιουργία «Οδηγών χώρων πολιτισμού για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού» και την εφαρμογή της στο Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς – Στοάς του Αττάλου.

Στο θεωρητικό μέρος προβάλλεται το ζήτημα της καθολικής σχεδίασης των σύγχρονων διεθνών και ελληνικών μουσείων, με επίκεντρο τα άτομα που ανήκουν στο φάσμα του Αυτισμού. Μελετάται η δυνατότητα ή μη των μουσείων για επίτευξη υψηλού βαθμού προσβασιμότητας στο αυτιστικό κοινό, με απώτερο στόχο την εκπλήρωση της κοινωνικής και πολιτιστικής τους αποστολής. Γίνεται μια βιβλιογραφική αναφορά σχετικά με τον Αυτισμό, τις Κοινωνικές Ιστορίες και το ρόλο του Μουσείου στον 21^ο αιώνα. Παρουσιάζονται καινοτόμες διαδικασίες και καλές πρακτικές επικοινωνίας, συνεργασίας, εξωστρέφειας, χρηματοδότησης και προγραμματισμού, που υιοθετούνται από τα μουσεία, προκειμένου να ωφελήσουν το κοινωνικό σύνολο μέσα από τη δημιουργία συνθηκών πρόσβασης για όλες ανεξαιρέτως τις κατηγορίες κοινού. Παρόλα αυτά, τα άτομα που ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα αποτελούν την περισσότερη αποκλεισμένη ομάδα κοινού από τα πολιτισμικά δρώμενα παγκοσμίως σε αντιδιαστολή με το γεγονός ότι τα ποσοστά επιπολασμού της συγκεκριμένης διαταραχής τα τελευταία χρόνια παρουσιάζουν μεγάλη αύξηση. Οι πληροφορίες και η αποτύπωση των παραδειγμάτων αντλήθηκαν από ιστότοπους της διεθνούς, όπως και της ελληνικής μουσειακής κοινότητας.

Επιπλέον, γίνεται μια συνοπτική προσπάθεια καταγραφής του ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου που κατοχυρώνει τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, καθώς και των προγραμμάτων και δράσεων που υλοποιούνται στο χώρο του πολιτισμού. Επιχειρείται, επίσης, η χαρτογράφηση του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου στη σύγχρονη ελληνική μουσειακή πραγματικότητα.

Στην καταγραφή της μεθοδολογίας και στη μελέτη περίπτωσης δίνονται οι κατευθυντήριες οδηγίες και τα στάδια δημιουργίας ενός Οδηγού με τη χρήση Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), ο οποίος στοχεύει να αναπτύξει το αίσθημα της οικειότητας στα αυτιστικά άτομα κατά την επίσκεψή τους σε ένα χώρο πολιτισμού. Ο συγκεκριμένος Οδηγός υλοποιεί **πλοήγηση και όχι ξενάγηση**, άρα εστιάζει σε σημεία που μπορεί να προκαλέσουν ανεπιθύμητες συμπεριφορές και όχι σε εκθέματα ή σημεία αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. Ως μελέτη περίπτωσης επιλέχθηκε το Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς – Στοάς Αττάλου για δύο λόγους: Πρώτον, πρόκειται για ένα μουσείο με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική διάταξη, μια και δεν αποτελεί ανεξάρτητο μουσείο, αλλά περιλαμβάνεται σ' ένα ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο, γεγονός που αυξάνει σημαντικά τον βαθμό δυσκολίας του εγχειρήματος, και δεύτερον, τα κρίσιμα ζητούμενα για ένα αυτιστικό άτομο, όπως η κοινωνική αλληλεπίδραση και επικοινωνία, βρίσκονται στον πυρήνα της φιλοσοφίας της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών, όπου το Μουσείο εδρεύει.

Τέλος, διατυπώνονται συμπεράσματα και προτάσεις που σκοπό έχουν την αποτελεσματικότερη δημιουργία αντίστοιχων Κοινωνικών Ιστοριών, προκειμένου τα παιδιά με αυτισμό να έχουν μια όσο το δυνατόν πληρέστερη βιωματική εμπειρία σε Μουσεία πράγματι «ανοιχτά σε όλους».

Η συνεισφορά της παρούσης διπλωματικής εργασίας εντοπίζεται σε δύο επίπεδα. Αφ' ενός, εξ' όσων προέκυψαν από την έρευνα, είναι η πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο που γίνεται προσπάθεια καταγραφής της μεθοδολογίας για τη δημιουργία «Οδηγών χώρων πολιτισμού για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού», αν και αρκετά μεγάλα και γνωστά διεθνή μουσεία έχουν χρησιμοποιήσει προσφάτως, παρόμοιους οδηγούς. Αφ' ετέρου, παραδίδεται σε πραγματικές συνθήκες, ένας Οδηγός, ο οποίος αυξάνει την προσβασιμότητα ενός Αρχαιολογικού Χώρου και Μουσείου παγκόσμιας φήμης και μεγάλης επισκεψιμότητας.

Λέξεις κλειδιά: Μουσείο, Αυτισμός, Καθολικός σχεδιασμός, Κοινωνικός αποκλεισμός, Προσβασιμότητα, Κοινωνικές Ιστορίες, Μουσειακή εκπαίδευση, Μουσείο Στοάς Αττάλου

ABSTRACT

The present thesis deals with the recording of a methodology for the creation of “Guides of cultural spaces for visitors on the autism spectrum” and its application in the Museum of the Ancient Agora - Stoa of Attalos.

In the theoretical part, the issue of the universal design of modern international and Greek museums is highlighted, focusing on people belonging to the Autism spectrum. The possibility or not of museums to achieve a high degree of accessibility to the autistic public is studied, with the ultimate goal of fulfilling their social and cultural mission. There is a bibliographic report on Autism, Social Stories and the role of the Museum in the 21st century. Innovative procedures and good practices of communication, collaboration, extroversion, funding and programming adopted by museums are presented in order to benefit society through the creation of access conditions for all categories of the public. However, people on the autism spectrum are the most excluded group of cultural events in the world, in contrast to the fact that the prevalence rates of this disorder have increased significantly in recent years. The information and the capture of the examples were taken from the websites of the international as well as the Greek museum community.

In addition, a brief attempt is made to record the European institutional framework that guarantees the rights of people with disabilities as well as the programs and actions implemented in the field of culture. Attempts are also being made to map the current legislative framework into the contemporary Greek museum reality.

The recording of the methodology and the case study give the guidelines and the stages of creating a Guide using Information and Communication Technologies (ICT) are given, which aims to develop the feeling of intimacy in autistic people when they visit a place of culture. This Guide implements **navigation and not guided tours**, so it focuses on points that may cause unwanted behaviors and not on exhibits or points of archaeological interest. The Museum of the Ancient Agora - Stoa of Attalos was chosen as a case study, for two reasons: First, it is a museum with a special architectural layout, since it is not an independent museum, but is included in a wider archaeological site, which significantly increases the degree of difficulty of the project and secondly, the critical issues for an autistic person such as social interaction and communication are at the core of the philosophy of the Ancient Agora of Athens, where the Museum is located.

Finally, conclusions and proposals are formulated that aim at the most effective creation of relevant Social Stories, so that children with autism have as complete a experiential experience as possible in Museums, indeed "open to all".

The contribution of the present is located on two levels. On the one hand, from what emerged from the research, it is the first time at an international level that an attempt is made to record the methodology

for the creation of "Guides of cultural spaces for visitors on the autism spectrum", although several large and well-known international museums have used, recently, similar guides. On the other hand, a Guide is delivered in real conditions, which increases the accessibility of an Archaeological Site and Museum of world renown and high traffic.

Key words: Museum, Autism, Universal Design, Social Exclusion, Accessibility, Social Narrative, Museum Education, Museum of Stoa Attalos

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ελληνική

ΑμΕΑ	Άτομα με Ειδικές Ανάγκες
ΔΑΦ	Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΑΕ	Ειδική Αγωγή & Εκπαίδευση
ΚΕΣΥ	Κέντρα Εκπαιδευτικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφορικής & Επικοινωνιών
[]	Σημείωση συγγραφέα
Βλ. ή βλ.	Παραπομπή για συμπληρωματικές πληροφορίες σε άλλο σημείο του κειμένου

Ξενόγλωσση

ASD	Autism Spectrum Disorders
APA	American Psychological Association
DSM	Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
ICOM	International Council of Museums
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
W3C	World wide Web Consortium

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	v
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	vii
ABSTRACT	ix
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	xi
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	xii
1 Εισαγωγή.....	xvi
1.1 Αντικείμενο της διπλωματικής.....	xvi
1.2 Χαρακτηριστικά του προβλήματος	xvi
1.3 Συνεισφορά της διπλωματικής	xvii
1.4 Δομή της διπλωματικής.....	xvii

ΜΕΡΟΣ Ι ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

2 Μουσείο.....	1
2.1 Προσεγγίζοντας την έννοια «Μουσείο».....	1
2.2 Το Μουσείο στον 21 ^ο αιώνα και ο ρόλος του	2
2.2.1 Πολιτισμικός ρόλος.....	3
2.2.2 Κοινωνικός ρόλος.....	3
2.2.3 Εκπαιδευτικός ρόλος.....	4
2.3 Ανάπτυξη κοινού στα μουσεία.....	6
2.4 Μουσείο και κοινωνικός αποκλεισμός.....	7
3 Καθολικός Σχεδιασμός και Προσβασιμότητα	8
3.1 Έννοια του Καθολικού Σχεδιασμού.....	8
3.2 Οι αρχές του Καθολικού Σχεδιασμού	8
3.3 Θεσμικό πλαίσιο.....	9
3.3.1 Επιταγές Διεθνούς και Ευρωπαϊκής νομοθεσίας.....	9
3.3.2 Ισχύον νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα	12
4 Αυτισμός.....	14
4.1 Ιστορική αναδρομή.....	14
4.2 Ορισμός	16

4.3	Διαταραχές του Αυτιστικού Φάσματος.....	16
4.4	Συχνότητα – Επιδημιολογία	17
4.5	Αιτιολογία	18
4.6	Συμπτώματα – Χαρακτηριστικά.....	19
4.7	Διαγνωστικά ζητήματα.....	20
4.8	Θεραπεία – Αντιμετώπιση – Εκπαίδευση	21
4.8.1	Ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα παιδιών στο φάσμα του αυτισμού.....	22
5	Κοινωνικές Ιστορίες.....	24
5.1	Ορισμός	24
5.2	Στόχοι - Θεματολογία.....	25
5.3	Δομή Κοινωνικών Ιστοριών.....	26
5.4	Δημιουργία Κοινωνικών Ιστοριών	29
5.5	Συγγραφή Κοινωνικών Ιστοριών	30
5.6	Εφαρμογή Κοινωνικών Ιστοριών	32
5.7	Μορφές Κοινωνικής Ιστορίας	34
5.8	Νέες τεχνολογίες και αυτισμός	35
5.9	Ψηφιακή αφήγηση στην εκπαίδευση παιδιών με αναπτυξιακές διαταραχές.....	36
6	Οδηγοί για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού	38
6.1	Το ζήτημα της πρόσβασης	38
6.2	Το Μουσείο προσεγγίζει τον αυτισμό	39
6.2.1	Εμπόδια πρόσβασης	39
6.2.2	Εκπαίδευση ατόμων με αυτισμό για το μουσειακό περιβάλλον	40
6.2.3	Δράσεις ατόμων με αυτισμό στο μουσειακό περιβάλλον	40
6.3	Βέλτιστες πρακτικές της Μουσειακής Κοινότητας.....	42
6.3.1	Μουσεία του εξωτερικού	42
6.3.2	Μουσεία της Ελλάδας	45
6.4	Οδηγοί σε χώρους πολιτισμού για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού	47
6.4.1	Οδηγοί για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού στα Διεθνή Μουσεία	47
6.4.2	Οδηγοί για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού στα Ελληνικά Μουσεία	48

ΜΕΡΟΣ II ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

7	Μεθοδολογία.....	50
7.1	Προετοιμασία πριν από την επίσκεψη.....	50
7.2	Pre-Alpha έκδοση.....	50
7.2.1	Επίσκεψη - Συμπλήρωση πρώτων εγγράφων.....	50
7.2.2	Ξενάγηση - Φωτογράφιση.....	51
7.2.3	Δημιουργία Pre-Alpha έκδοσης	52

7.3	Alpha έκδοση	53
7.4	Beta έκδοση – Τελική αξιολόγηση.....	54
7.5	Release – Επίσημη έκδοση.....	55
7.6	Συντήρηση – Υποστήριξη	55
7.7	Άδειες χρήσης	56
8	Μελέτη περίπτωσης: Το Μουσείο Στοάς Αττάλου	58
8.1	Προετοιμασία πριν από την επίσκεψη.....	58
8.2	Pre-Alpha & Alpha έκδοση.....	60
8.3	Beta έκδοση – Τελική αξιολόγηση.....	65
8.3.1	Αξιολόγηση από ειδική παιδαγωγό	66
8.3.2	Αξιολόγηση από επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού.....	68
8.3.3	Αξιολόγηση από τον φορέα.....	68
8.4	Release - Επίσημη έκδοση	68
8.5	Συντήρηση.....	68
ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ		
ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ		
9	Συζήτηση - Προοπτικές	70
9.1	Συζήτηση	70
9.1.1	Έγγραφα	70
9.1.2	Τεχνικά ζητήματα.....	70
9.2	Προοπτικές.....	72
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		75
ΜΙΚΡΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙ		85
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ.....		90
Ευρετήριο Εικόνων		90
Ευρετήριο Όρων.....		91
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ		92
Ημερολόγιο		92
Εξώφυλλο φακέλου επίσκεψης		93
Προγραμματισμός πρώτης επίσκεψης.....		94
Φύλλο ιδιαιτεροτήτων Pre Alpha έκδοσης.....		95
Φύλλο διευκρινήσεων Pre Alpha έκδοσης.....		96
Φύλλο βελτιώσεων Pre Alpha έκδοσης		97
Φύλλα αξιολόγησης		98
Φύλλο βελτιώσεων Beta έκδοσης		101

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1 Εισαγωγή

1.1 Αντικείμενο της διπλωματικής

Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει την καταγραφή της μεθοδολογίας ανάπτυξης (σχεδιασμό και υλοποίηση) ενός Οδηγού για άτομα που ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα με σκοπό την πραγματοποίηση επίσκεψης σε ένα πολιτισμικό χώρο. Παράλληλα, αναπτύσσεται και δίνεται σε χρήση ένας τέτοιος Οδηγός για το Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς – Στοάς του Αττάλου.

Αρχικά, διερευνά και προβάλλει την υφιστάμενη κατάσταση σε πολιτισμικούς χώρους σχετικά με ζητήματα προσβασιμότητας ΑμΕΑ και ειδικά ατόμων με διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή. Γίνεται μια βιβλιογραφική ανασκόπηση γύρω από τον αυτισμό, τις κοινωνικές ιστορίες και τη μουσειακή πραγματικότητα του 21^{ου} αιώνα, μέσω παραδειγμάτων από μουσεία της διεθνούς κοινότητας καθώς και του Ελλαδικού χώρου. Στη συνέχεια περιγράφεται η διαδικασία ανάπτυξης ενός κατάλληλου σεναρίου, το οποίο στόχο έχει να εκπαιδεύσει αυτιστικά άτομα, προκειμένου να μπορέσουν να περιηγηθούν ομαλά σε ένα μουσειακό ή γενικότερα πολιτισμικό χώρο.

Πιο συγκεκριμένα, η εργασία αποτελεί μία προσπάθεια συνδυασμού των Κοινωνικών Ιστοριών (εκπαιδευτικό εργαλείο ατόμων με διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές) με την αξιοποίηση των σύγχρονων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών στην υπηρεσία της αρχής της προσβασιμότητας και του πολιτισμού.

1.2 Χαρακτηριστικά του προβλήματος

Από τη μελέτη των δεδομένων της έρευνας έγινε φανερό ότι παρά τις όποιες καινοτόμες διαδικασίες και καλές πρακτικές επικοινωνίας, συνεργασίας κ.λπ. που υιοθετούνται από τα μουσεία, προκειμένου να ωφελήσουν το κοινωνικό σύνολο στην ολότητά του μέσα από τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών πρόσβασης, τα άτομα που ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα αποτελούν την περισσότερη αποκλεισμένη ομάδα κοινού από τα πολιτισμικά δρώμενα παγκοσμίως. Το γεγονός αυτό έρχεται σε αντιδιαστολή με τη μεγάλη αύξηση των ποσοστών επιπολασμού της συγκεκριμένης διαταραχής τα τελευταία χρόνια.

Στην προσπάθεια δημιουργίας ενός Οδηγού που θα διευκόλυνε την πρόσβαση των αυτιστικών ατόμων σε ένα μουσειακό χώρο, παρά την ενδελεχή έρευνά μας σε επιστημονικά άρθρα και ιστοσελίδες, δεν κατέστη δυνατό να βρούμε οδηγίες και κατευθυντήριες αρχές που θα μπορούσαν να βοηθήσουν κάποιον να προχωρήσει στην ανάπτυξή του. Δεν υπάρχει βιβλιογραφία πάνω στην οποία μπορεί να βασιστεί για να δημιουργήσει έναν τέτοιο Οδηγό.

Ως εκ τούτου, με την παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε να καταγραφούν τα στάδια δημιουργίας ενός Οδηγού με τη χρήση τεχνολογιών πληροφορικής με βάση την:

- εμπειρία της ερευνητικής ομάδας σε δημιουργία παρόμοιων οδηγών
- παρατήρηση υπαρχόντων Οδηγών μεγάλων μουσείων
- μελέτη ελληνικής και ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας
- μελέτη βιβλιογραφίας γύρω από το φαινόμενο του αυτισμού
- ανάλυση του εκπαιδευτικού εργαλείου των Κοινωνικών Ιστοριών σε συνδυασμό με την αξιολόγηση του Οδηγού για το Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς που λάβαμε από άτομα με επιστημονική κατάρτιση και εμπειρία στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση.

1.3 Συνεισφορά της διπλωματικής

Η συγκεκριμένη εργασία αποσκοπεί στο να προβάλει και να κάνει κατανοητή την εικόνα της μουσειακής πραγματικότητας σε συνάρτηση με το φαινόμενο του Αυτισμού τόσο στη χώρα μας, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Θέτει ζητήματα προσβασιμότητας και μουσειακών πρακτικών που υιοθετούνται, προκειμένου να εξυπηρετηθούν αυτιστικά άτομα. Τέλος, προσπαθεί να προσφέρει εμπειρία και γνώσεις σε όποιον μελλοντικά επιθυμήσει να αναπτύξει ένα Οδηγό (Κοινωνική Ιστορία), ο οποίος θα χρησιμοποιηθεί από αυτιστικά άτομα και όχι μόνο, προκειμένου να προσαρμοστούν ομαλά στην ιδέα της επίσκεψης σε ένα πολιτισμικό περιβάλλον, αποφεύγοντας εντάσεις και άσχημες συμπεριφορές. Γίνεται καταγραφή και ανάλυση όλων των σταδίων ανάπτυξης και δημιουργίας του συγκεκριμένου Οδηγού και παράλληλα αναπτύσσεται ένας για το Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών.

Η παρούσα διπλωματική προσφέρει σε δημόσια χρήση ένα Οδηγό πάνω στον οποίο μπορεί να δουλέψει κάποιος, για να αναπτύξει μία Κοινωνική Ιστορία για τον αρχαιολογικό/μουσειακό χώρο που τον ενδιαφέρει, έχοντας πάντα κατά νου ότι αυτό που θα δημιουργήσει δεν υλοποιεί ξενάγηση, αλλά πλοήγηση στον χώρο και στις αισθήσεις, χωρίς να αποκλείεται η κάποια παράθεση πληροφοριών.

1.4 Δομή της διπλωματικής

Η εργασία ουσιαστικά διαρθρώνεται στο θεωρητικό πρώτο μέρος, το οποίο αποτελείται από πέντε βασικές ενότητες, στο δεύτερο μέρος, όπου παρουσιάζεται η μεθοδολογία της διπλωματικής και η μελέτη περίπτωσης με δύο ενότητες, και το τελευταίο μέρος, όπου αναφέρονται συμπεράσματα και προοπτικές.

Το θεωρητικό μέρος, μετά το κεφάλαιο της εισαγωγής, ξεκινά με το δεύτερο κεφάλαιο, όπου γίνεται μία παρουσίαση των ρόλων που απαιτείται να διαδραματίζει το σύγχρονο μουσείο στον 21^ο αιώνα. Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον Καθολικό σχεδιασμό και τις αρχές του, οι οποίες πρέπει να διέπουν, ανάμεσα σε όλα, και τους μουσειακούς χώρους δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην προσβασιμότητα των ΑμΕΑ στα μουσεία. Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφεται το φαινόμενο του Αυτισμού και ακολουθεί το πέμπτο κεφάλαιο, όπου

παρουσιάζονται οι Κοινωνικές Ιστορίες, που αποτελούν μία από τις μεθόδους εκπαίδευσης ατόμων που ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα. Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο «Μουσεία, Αυτισμός και Κοινωνική Αφήγηση: Οδηγοί για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού», όπου αναφέρονται δράσεις και πρακτικές μουσείων για άτομα με ΔΑΦ.

Το δεύτερο μέρος αποτελείται από την καταγραφή της Μεθοδολογίας ανάπτυξης του Οδηγού και τη μελέτη περίπτωσης. Μελέτη περίπτωσης αποτέλεσε η δημιουργία, από τα μέλη της ομάδας, αντίστοιχου οδηγού προετοιμασίας αυτιστικών ατόμων για το Μουσείο Στοάς Αττάλου στην Αρχαία Αγορά των Αθηνών, προκειμένου να επισκεφτούν τους χώρους του. Το συγκεκριμένο μουσείο ήταν ήδη ευαισθητοποιημένο στο θέμα της προσβασιμότητας τόσο για άτομα με κινητικά προβλήματα παρέχοντας ράμπες αλλά και αμαξίδιο για την εύκολη περιήγησή τους, όσο και για άτομα με προβλήματα όρασης παρέχοντας απτικές κατόψεις και ενημερωτικά φυλλάδια στη γραφή Braille στην Ελληνική και Αγγλική γλώσσα. Επομένως, η πρωτοβουλία για τη δημιουργία ενός οδηγού πρόσβασης μέσω μιας Κοινωνικής Ιστορίας για επισκέπτες στο αυτιστικό φάσμα έρχεται να συμπληρώσει τις υπόλοιπες δομές και δράσεις του μουσείου. Σκοπός είναι η συγκεκριμένη Κοινωνική Ιστορία να αναρτηθεί στην ιστοσελίδα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών¹.

Στο τρίτο μέρος και επίλογο της εργασίας παρατίθενται προτάσεις και συμπεράσματα προς μελέτη, συζήτηση και μελλοντική αξιολόγηση. Η εργασία τελειώνει με τη βιβλιογραφία που αξιοποιήθηκε κατά τη διάρκεια συγγραφής της και τις διαδικτυακές πηγές από όπου αντλήθηκαν τα στοιχεία που μελετήσαμε, καθώς και τα διάφορα παραρτήματα που αναπτύχθηκαν με σκοπό τη χρήση τους κατά τη σχεδίαση και δημιουργία ενός Οδηγού.

¹ <https://efaathculture.gr/>

ΜΕΡΟΣ Ι
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

2 Μουσείο

2.1 Προσεγγίζοντας την έννοια «Μουσείο»

Η λέξη «Μουσείο» χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά στην αρχαία Ελλάδα, για να αναφερθεί στο ιερό που ήταν αφιερωμένο στη λατρεία των εννέα Μουσών, που ήταν κόρες του Δία και της Μνημοσύνης. Με το πέρασμα των χρόνων τα ιερά μεταμορφώθηκαν σε επιστημονικά και διδακτικά κέντρα· έτσι, η λέξη μουσείο δήλωνε πια φιλοσοφικές σχολές και στη συνέχεια εκπαιδευτικά ιδρύματα (Μπαλαλάς & Ντάικος, 2018)². Στη διάρκεια της Αναγέννησης η ιδέα του μουσείου συνδέθηκε με αριστοκρατικές συλλογές, οι οποίες άνοιγαν τις πύλες τους μόνο για βασιλιάδες, πάπες και ευγενείς. Τον 18ο αιώνα, τον αιώνα του Διαφωτισμού, τα μουσεία άνοιξαν για το ευρύ κοινό. Η σημαντικότερη αλλαγή πραγματοποιείται στα τέλη του 19ου αιώνα, όταν τα αντικείμενα των μουσείων παύουν να είναι μόνο αρχαιότητες και καλές τέχνες και συμπεριλαμβάνονται σε αυτά τεκμήρια εθνολογικά, λαογραφικά αντικείμενα, βιομηχανικά εργαλεία ή και ολόκληροι οικισμοί (Κατσιαμάκη, 2013). Μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο ο κόσμος των μουσείων ταυτιζόταν με τη Γαλλία, τη Γερμανία, τη Βρετανία και την Ιταλία, με τη λήξη του, όμως, αυξήθηκε ο αριθμός και η ποικιλομορφία τους. Στις μέρες μας τόσο ο ρόλος τους όσο και ο τρόπος λειτουργίας τους έχουν αλλάξει ριζικά. Από τη δεκαετία του 1960, μάλιστα, γίνεται μεγάλος λόγος τόσο για την ταυτότητά τους όσο και την αμφίδρομη σχέση τους με τον άνθρωπο. Οι συνεχόμενες μεταβολές που έλαβαν χώρα αντικατοπτρίζονται στο πλήθος των ορισμών που εμφανίζονται από διάφορους οργανισμούς του χώρου και στο πώς αυτοί οι ορισμοί αλλάζουν κάθε φορά, για να δώσουν βαρύτητα και να τονίσουν διαφορετικούς ρόλους και λειτουργίες (Οικονόμου, 2003).

Η Αμερικανική Ένωση Μουσείων (American Association of Museums), που συστήθηκε το 1906, διακηρύσσει το 1970 ότι «το μουσείο ως οργανωμένο, μη κερδοσκοπικό Ίδρυμα, με εκπαιδευτικό και αισθητικό ρόλο, προσφέρει τα μέγιστα στο κοινό, συλλέγοντας, συντηρώντας και ερμηνεύοντας τα μουσειακά εκθέματα». Το 1984 η Ένωση Μουσείων Ηνωμένου Βασιλείου (British Museums Association), ο παλαιότερος Οργανισμός για Μουσεία και Πινακοθήκες παγκοσμίως, που συστήθηκε το 1889, αναφέρει το μουσείο ως «Ίδρυμα που αφενός συλλέγει και διαφυλάττει έργα Τέχνης που αποτελούν παρακαταθήκη για τις μελλοντικές κοινωνίες και αφετέρου προσκαλεί τους επισκέπτες να εξερευνήσουν τις συλλογές του προς έμπνευση, μόρφωση και ψυχαγωγία» (Τζαναβάρα, 2013).

Ο ορισμός, όμως, που έχει καθιερωθεί είναι αυτός που προέρχεται από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (International Council of Museums - ICOM). Το ICOM ιδρύθηκε τον

² Παράθεση κατά APA (American Psychological Association (2013). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.). Washington, DC: Author.)

Νοέμβριο του 1946 ως μη κυβερνητικός οργανισμός, απόρροια της ανησυχίας λίγων επαγγελματιών του χώρου των μουσείων για τη μοίρα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Η λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έφερε στο φως τις καταστροφές που αυτή είχε υποστεί και η αγωνία για την πορεία της ήταν μεγάλη. Από την αρχή της σύστασής του το ICOM βρήκε αρωγό στο έργο του την UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), η οποία, μάλιστα, του πρόσφερε στέγη στο κτήριό της στο Παρίσι. Εκτός από την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, με αποτέλεσμα τη δημιουργία της «Μπλε Ασπίδας», που προστατεύει τα πολιτισμικά αγαθά από πολεμικές συρράξεις ή φυσικές καταστροφές, το ICOM ασχολείται με την αντιμετώπιση των προβλημάτων τόσο των μουσείων όσο και των εργαζομένων σε αυτά, καθώς και την ανάπτυξη του κλάδου της μουσειολογίας. Σήμερα αριθμεί περίπου 22.000 μέλη και δραστηριοποιείται σε 145 κράτη (ICOM, n.d.).

Οι μεταβολές, βέβαια, που συντελούνται συνεχώς σε παγκόσμιο επίπεδο τόσο στις κοινωνίες όσο και στα ίδια τα μουσεία οδηγούν συνέχεια σε αναθεωρήσεις των παλαιότερων ορισμών. Ωστόσο, ο στόχος να βρεθεί ένας ορισμός, ο οποίος θα σκεπάζει κάτω από την ομπρέλα του όλα τα μουσεία του κόσμου από τα μικρά λαογραφικά μουσεία μέχρι τα τεράστια μουσεία τέχνης και αρχαιολογίας και από τα μουσεία τεχνολογίας και επιστήμης μέχρι τα μουσεία σοκολάτας και παπουτσιών, δεν επιτυγχάνεται εύκολα (Οικονόμου, 2003).

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον τελευταίο ορισμό, όπως εγκρίθηκε από την Έκτακτη Γενική Συνέλευση του ICOM της 9ης Ιουλίου 2016 στο Μιλάνο της Ιταλίας, «μουσείο είναι ένα μη κερδοσκοπικό, μόνιμο ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοιχτό στο κοινό, που αποκτά, διαφυλάσσει, ερευνά, γνωστοποιεί και εκθέτει την υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντός της, για σκοπούς εκπαίδευσης, μελέτης και ψυχαγωγίας» (ICOM, n.d.).

Σε κάθε ορισμό της έννοιας του μουσείου βασικό στοιχείο αποτελεί η επικοινωνία του κοινού με τα εκθέματα, η δυνατότητα μελέτης αυτών και η πρόσληψη γνώσεων μέσα από μία ευχάριστη διαδικασία· ένα ευρύ κοινό χωρίς περιορισμούς και διακρίσεις, ένα ίδρυμα ανοιχτό σε όλους, όπου η εθνικότητα, το χρώμα του δέρματος, το θρήσκευμα, η ηλικία, η φυσική ή νοητική κατάσταση ενός ατόμου δεν αποτελούν στοιχείο που μπορεί να αναστείλει την πρόσβασή του στο μουσείο (Τζαναβάρα, 2013).

2.2 Το Μουσείο στον 21^ο αιώνα και ο ρόλος του

Το μουσείο, ως πολιτισμικός οργανισμός, μέσα στο πέρασμα των χρόνων έγινε αποδέκτης ποικίλων επιρροών και προκλήσεων καταλήγοντας στον 21ο αιώνα να έχει μετεξελιχθεί από κατεξοχήν εκθεσιακό χώρο με ανέγγιχτα εκθέματα σε ζωντανό και δυναμικό οργανισμό, όπου το κοινό μπορεί να αναρωτηθεί, να εμπνευστεί και να πειραματιστεί διαμορφώνοντας τη δική

του άποψη. Η επαφή με την κοινωνία, τον τόπο και την εποχή ορίζεται πλέον ως πρωταρχικός σκοπός. Το σύγχρονο μουσείο αποκτά νέα δυναμική επαφή με τον επισκέπτη μέσα από διαδικασίες διάδρασης, ψηφιοποίησης και εικονικής επίσκεψης, που επιτελούνται χάρη στις νέες τεχνολογίες και στόχο έχουν τόσο την εκπαίδευσή του, αλλά και την αναψυχή του, χωρίς, βέβαια, να παραμελούνται οι αρχικές μουσειακές λειτουργίες της συλλογής, της φύλαξης, της συντήρησης και της έρευνας (Μπότσιου, 2019). Διαδραματίζει πλέον σημαντικό ρόλο στη διαπαιδαγώγηση της σύγχρονης κοινωνίας βγαίνοντας από την απομόνωσή του και αναζητώντας την ενεργή συμμετοχή της κοινότητας, στοχεύοντας στην προσέλκυση μιας μεγαλύτερης μερίδας κοινού, της οποίας τα ενδιαφέροντα, οι επιθυμίες και οι προσδοκίες βρίσκονται στο επίκεντρο (Νικονάνου, Μπούνια, Φιλίππουπολίτη, Χουρμουζιάδη & Γιαννούτσου, 2015). Βασικός παράγοντας που παρεμποδίζει τη διεύρυνση της επισκεψιμότητας των μουσείων σε περισσότερες ομάδες κοινού αποτελεί, μεταξύ άλλων, και ο αυξημένος ανταγωνισμός που γνωρίζει από άλλους φορείς της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και της βιομηχανίας της ψυχαγωγίας γενικότερα.

2.2.1 Πολιτισμικός ρόλος

Ο κατ' εξοχήν ρόλος του μουσείου είναι πολιτισμικός, μια και συλλέγει στον χώρο του πολιτισμικά αντικείμενα, αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι πρέπει να λειτουργεί σαν αποθήκη που διαφυλάσσει τα πολιτιστικά κληροδοτήματα ενός τόπου και στη συνέχεια τα προβάλλει στις προθήκες του. Είναι ένα ζωντανό κύτταρο της κοινωνίας και έτσι πρέπει να λειτουργεί, παρέχοντας να μεν γνώσεις, αλλά και ευαισθητοποιώντας, διαμορφώνοντας και εξελίσσοντας το πολιτιστικό επίπεδο της κοινωνίας (Πικοπούλου-Τσολάκη, 2002). Αντίβαρο στον καταναλωτισμό και στην εξάρτηση από τα υλικά αγαθά μπορεί να αποτελέσουν τα πολιτιστικά ερεθίσματα που εκπέμπει το μουσείο ειδικά στις νεαρές ηλικίες (Μπαντιμαρούδης, 2011) αναβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής της κοινωνίας. Παρουσιάζεται, επίσης, η κουλτούρα και η πολιτισμική πολιτική ενός κράτους και συγκροτείται η εθνοπολιτισμική ταυτότητα του τόπου μέσω του πολιτιστικού ρόλου του μουσείου (Πούλαρη, 2019).

Την εποχή της πληροφόρησης, της ψηφιακής τεχνολογίας και των ιλιγγιωδών ταχυτήτων ο πολιτισμός αναγάγεται σε απαραίτητο και αναντικατάστατο αγαθό. Τα μουσεία, πέρα των όλων λειτουργιών που καλύπτουν, έχουν ως βασικό στόχο την οργάνωση, την επεξεργασία και την διάδοση πολιτιστικών πληροφοριών με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον (MacDonald & Alsford, 1991).

2.2.2 Κοινωνικός ρόλος

Τα μουσεία παράλληλα με τα σχολεία, τις βιβλιοθήκες, τα νοσοκομεία και τους χώρους λατρείας αποτελούν έναν από τους βασικούς πυλώνες μιας κοινότητας συνεισφέροντας στην

ποιοτική της ανάπτυξη και επιβίωση. Επίσης, πολλές είναι οι περιπτώσεις που τα μουσεία συντελούν στην ανάπτυξη πόλεων που βρίσκονται σε οικονομική παρακμή, όπως για παράδειγμα το μουσείο Guggenheim³ του Bilbao της Ισπανίας. Ο τρισδιάστατος μουσειακός χώρος, υλικός ή άυλος, μπορεί να αναδεικνύει τη μοναδικότητα ενός τόπου και την ταυτότητά του, δεν είναι, όμως, και λίγες οι φορές που τα μουσεία καλλιεργούν δίκτυα διεθνών σχέσεων και μέσα από το πλαίσιο της συνεργασίας και της ανταλλαγής επιτυγχάνουν την κοινωνική συνοχή (Πούλιος κα., 2015). Εκτός, όμως, από χώρος πολιτισμού και δείκτης υπερηφάνειας μπορεί να αποτελέσει και σημείο συνάντησης των πολιτών (σε φυσικό ή ψηφιακό περιβάλλον) για ανταλλαγή απόψεων και λύσης προβλημάτων. Επίσης, η ψυχαγωγία και η διασκέδαση των πολιτών αποτελούν μέρος της κοινωνικής ζωής και πολλά μουσεία έχουν επενδύσει σε αυτές οργανώνοντας δράσεις και εκδηλώσεις, εκθέσεις και παιχνίδια συμμετοχής του κοινού (Πικοπούλου-Τσολάκη, 2002). Υπάρχουν και κοινωνικά θέματα, όπως η μετανάστευση, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, ο ρατσισμός, η οικολογία, που γίνονται προτεραιότητες σε κάποια προοδευτικά μουσεία και προσπαθούν να εμπλέξουν και να ευαισθητοποιήσουν το κοινό (Πούλιος κα., 2015).

Ζώντας σ' έναν κόσμο, όπου υπάρχει μεγάλη ρευστότητα και τα πάντα μεταβάλλονται με ιλιγγιώδες ρυθμούς, ερχόμαστε αντιμέτωποι με πολλές προ(σ)κλήσεις. Όπλα μας η φαντασία, η δημιουργικότητα και η καινοτομία, που συνδέονται περισσότερο με το συναίσθημα και την ψυχή μας παρά με τη λογική. Τα μουσεία, που και αυτά αλλάζουν συνεχώς, αποτελούν τον τόπο, όπου μπορούμε να εκφράσουμε τη δημιουργικότητα και τις ιδέες μας (Πούλιος κα., 2015).

2.2.3. Εκπαιδευτικός ρόλος

Παρά τη μεγάλη ποικιλία των μουσείων, όσον αφορά το μέγεθος και την ποικιλία των θεμάτων που υπηρετούν, ο κύριος ρόλος τους έχει να κάνει με την πρόσβαση στην προϋπάρχουσα γνώση και τη δημιουργία νέας προς όφελος της κοινωνίας (Νικονάνου κα., 2015). Τα μουσεία εκτός από χώρους «συλλογικής μνήμης» είναι και χώροι, όπου η γνώση και εμπειρία, που προέρχονται από το χτες, μετασχηματίζονται και ανάγονται σε νέα γνώση απαραίτητη για το σήμερα. Μέσω ποικίλων δράσεων τα μουσεία βοηθούν στο να γίνει κατανοητή, αποδεκτή και επιδιωκόμενη η εξέλιξη που συντελείται ανάλογα με τις σύγχρονες ανάγκες και προτεραιότητες (Πούλιος κα., 2015).

Πλήθος εκπαιδευτικών προγραμμάτων διοργανώνονται από το εκπαιδευτικό τμήμα των μουσείων μέσα και έξω από τον χώρο τους. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνται προσαρμόζονται κατάλληλα από τους αρμόδιους μουσειοπαιδαγωγούς για τη σχολική κοινότητα στην οποία απευθύνονται. Επίσης, τα μουσεία γίνονται παραγωγοί εκπαιδευτικού

³ <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/the-building>

υλικού, όπως εκδόσεις, υλικό για δασκάλους, μουσειοσυσκευές και διαδραστικά παιχνίδια. Ομαδικές επισκέψεις σχολείων, παρουσιάσεις ειδικών, εκθέσεις, φεστιβάλ, θεατρικές παραστάσεις, προβολές και επιστημονικά συνέδρια οργανώνονται υπό την αιγίδα μουσείων (Πικοπούλου-Τσολάκη, 2002).

Μέσω των σχολικών επισκέψεων σε μουσεία εκτός από πρόσβαση στη συλλογή των εκθεμάτων με αποτέλεσμα την καλλιέργεια και διεύρυνση των γνώσεων με τρόπο βιωματικό, ανεξαρτησία και ενθάρρυνση στην συμμετοχή και παραγωγή σε δημιουργικές δράσεις, παρέχεται στους μαθητές αφύπνιση και ενδυνάμωση του ενδιαφέροντος και της φαντασίας τους για την Τέχνη. Η τακτική επαφή, άλλωστε, με έργα Τέχνης δημιουργεί τις κατάλληλες προδιαγραφές που απαιτούνται για την ομαλή ανάπτυξη της αισθητικής ικανότητας των ανθρώπων. Η δημιουργία και η έμπνευση είναι απόρροια ερεθισμάτων που προέρχονται από τον περιβάλλον και τα οποία μας γεννούν συναισθήματα και εντυπώσεις (Τζαναβάρα, 2013).

Σήμερα τα μουσεία μέσα από προγραμματισμένη πολιτική της διοίκησης προβαίνουν σε συγκεκριμένες δράσεις, προκειμένου να επιτύχουν την αγωγή και εκπαίδευση του πληθυσμού. Η πολιτική αυτή λαμβάνει υπόψη της το συγκεκριμένο κοινό, τις ιδιαιτερότητες του, τις πηγές χρηματοδότησης, το προσωπικό, τους εθελοντές, τις εκπαιδευτικές λειτουργίες και τη συνεργασία με τα σχολεία (Πικοπούλου-Τσολάκη, 2002). Αρωγός στην προσπάθεια αυτή το τμήμα των νέων τεχνολογιών, που έρχεται να υπηρετήσει την ψηφιοποίηση και προβολή των πολιτιστικών τεκμηρίων με βάση την επιλεκτικότητα και την υψηλού βαθμού απαιτητικότητα του κοινού (Μυρογιάννη, 1999).

Ο εκπαιδευτικός ρόλος των μουσείων δεν αποβλέπει μόνο στις μικρές ηλικίες και αυτό γίνεται φανερό και από την προσέγγιση ομάδων κοινού που για διάφορους λόγους δεν ανήκουν στο τακτικό κοινό τους, όπως εθνικές μειονότητες και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες (για παράδειγμα κρατούμενοι σε σωφρονιστικά ιδρύματα ή πάσχοντες από χρόνια νοσήματα). Εκθέσεις οργανώνονται και εκτός του φυσικού χώρου του μουσείου και εκθέματα δανείζονται σε άλλα ιδρύματα, προκειμένου τα μουσεία να ανοίξουν τις πύλες τους και να γίνουν γνωστά σε απομακρυσμένο κοινό (Πούλιαρη, 2019). Άλλωστε, τα μουσεία οφείλουν να υπηρετούν το σύνολο μιας κοινωνίας προσφέροντας το δικαίωμα πρόσβασης στον πλούτο τους σε όλα τα μέλη χωρίς διακρίσεις. Η επίγνωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κάθε ομάδας κοινού οδηγεί σε σχεδιασμό προγραμμάτων που εξασφαλίζουν την προσέγγιση και ενεργό συμμετοχή όλων των διαπλεκόμενων και μετατρέπουν την πρόσβαση στο χώρο όχι απλή είσοδο, αλλά ικανοποίηση αισθητικών, γνωστικών και επικοινωνιακών αναγκών (Καλοφορίδης, 2012).

Εν κατακλείδι, πηγή γνώσης και κατανόησης της ιστορίας και της ανθρώπινης συμπεριφοράς και δημιουργικότητας αποτελούν τα πολιτισμικά αντικείμενα των Μουσείων παντρεύοντας το παρελθόν με το παρόν. Συνάμα ο παιδευτικός ρόλος του μουσείου είναι μεγάλης αξίας, καθώς ασκεί τον επισκέπτη σε θέματα πειθαρχίας, σεβασμού και γενικότερης

καλλιέργειας της προσωπικότητάς του οδηγώντας τον ομαλά στην κοινωνικοποίησή του (Τζαναβάρα, 2013).

2.3 Ανάπτυξη κοινού στα μουσεία

Η ανάπτυξη κοινού είναι μια διεργασία μέσα από την οποία το μουσείο προσπαθεί να χτίσει γέφυρες με διάφορες ομάδες του πληθυσμού υπερκαλύπτοντας οποιοδήποτε εμπόδιο πρόσβασης παρουσιάζεται (Γερασίμου, 2015). Για να είναι μια τέτοια διεργασία επιτυχημένη, θα πρέπει να συνοδεύεται από έρευνα κοινού, η οποία θα απαντάει σε ερωτήματα κινήτρων, προσδοκιών και ενδιαφερόντων των επισκεπτών χρησιμοποιώντας διάφορα εργαλεία και μεθόδους, όπως είναι τα ερωτηματολόγια, η παρατήρηση και η συνέντευξη, συνδυάζοντας, βέβαια, και το κατάλληλο δείγμα κοινού, που θα είναι αντιπροσωπευτικό κατά το δυνατό (Καλοφορίδης, 2012). Η έννοια, βέβαια, «κοινό» δε σηματοδοτεί ένα ομοιογενές κοινό, μια και στοιχειοθετείται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Οι ομάδες αυτές μπορεί να είναι σχολικές, τουριστών, διαφορετικής εθνικής προέλευσης, με διαφορετικά θρησκευτικά πιστεύω, με ειδικά προβλήματα ή και «κοινωνικά αποκλεισμένες». Η συγκεκριμένη έρευνα κοινού μπορεί να προσφέρει πληροφορίες για την ταυτότητα των ομάδων που επισκέπτονται ή μη ένα μουσείο, τη συχνότητα, το ποσοστό επισκεψιμότητας, τους λόγους επίσκεψης, το μορφωτικό επίπεδο κ.ά.

Εφόσον τα μουσεία επιθυμούν, όπως είναι φυσικό, να παραμείνουν στη μουσειακή αγορά, αλλά και να εξαπλωθούν σε ευρύτερο κοινό, θα πρέπει οι σχετιζόμενοι φορείς να κατευθύνουν τη στρατηγική διαχείρισής τους προς τον στόχο τους, που είναι η επικοινωνία και εξυπηρέτηση του κοινού υλοποιώντας κατάλληλα προϊόντα και αξιοποιώντας, παράλληλα, τα αποτελέσματα της έρευνας κοινού που θα πρέπει να έχει προηγηθεί. Αν υπάρχει ανομοιογένεια, όσον αφορά τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες του κοινού, τότε οι υπηρεσίες που προσφέρονται σε κάθε ομάδα θα πρέπει να τροποποιούνται και να εναρμονίζονται ανάλογα με την κάθε περίπτωση πάντα καινοτόμα και πρωτοποριακά και το παραγόμενο προϊόν να είναι ευχάριστο στους επισκέπτες και ο χώρος εύκολα προσβάσιμος (Γερασίμου, 2015). Άλλωστε, η διοίκηση ενός μουσείου στις μέρες μας, που έρχεται καθημερινά σε επαφή με ένα διαφορετικό κοινό, πρέπει να διαφοροποιείται και να λαμβάνει υπόψη της την πολυμορφία του κοινού, του εργατικού δυναμικού καθώς και των συλλογών και των προγραμμάτων (Sandell, 2003).

Δεν πρέπει να υποτιμούμε και το γεγονός ότι, όσο πιο ευρύ είναι το κοινό με τα οποιαδήποτε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα στο οποίο στοχεύει το μουσείο, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα αύξησης της επισκεψιμότητάς του, άρα και της βιωσιμότητάς του.

Για τα μουσεία του 21ου αιώνα η ανάπτυξη κοινού δεν αποτελεί μια κίνηση προαιρετικής φύσεως, αλλά έναν βασικό τρόπο εργασίας που επικεντρώνεται στο κοινό και επιδιώκει μια δυναμική και αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στο κοινό και το μουσείο.

2.4 Μουσείο και κοινωνικός αποκλεισμός

Μέσα στο πέρασμα των χρόνων η σύνθεση των κοινωνικών ομάδων μεταβάλλεται. Έτσι και ο ορισμός του Κοινωνικού Αποκλεισμού, φαινόμενο το οποίο συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνική σύσταση, δε μένει ο ίδιος, αλλά ποικίλλει με βάση τον χρόνο και τον τόπο μέσα στον οποίο δραστηριοποιούνται οι διάφορες ομάδες. Ως έννοια έκανε την εμφάνισή της στη Γαλλία, κατά τη διάρκεια του 1960, εποχή οικονομικής ευημερίας, και αναφερόταν κυρίως στους «φτωχούς», σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού που ήταν στο περιθώριο, μια και δε συμμετείχε στον καταμερισμό του πλούτου (Μίχου, 2018).

Στη δεκαετία του 1980 ο όρος απέκτησε νέες διαστάσεις. Ο κοινωνικός αποκλεισμός εντοπίζεται σε τρία πεδία: στο οικονομικό (μη συμμετοχή στον πλούτο), στο νομικό (μη νομική προστασία) και στο κοινωνικό (περιθωριοποίηση) (Ρούπα, 2016). Η ίδια συμπληρώνει ότι τα τελευταία χρόνια έχει προστεθεί και το πολιτιστικό πεδίο, το οποίο εστιάζει στην παρεμπόδιση από τα κοινωνικά και δημόσια αγαθά, όπως είναι η εκπαίδευση, η υγεία και ο πολιτισμός.

Σήμερα οι ομάδες που έχουν το μεγαλύτερο ρίσκο στο να μην γίνουν κοινωνικά αποδεκτές δεν είναι μόνο αυτές που ανήκουν σε διαφορετική φυλή ή έθνος με διαφορετική γλώσσα ή θρησκεία, αλλά και αυτές οι οποίες έχουν χαρακτηριστικά που μπορούν να θεωρηθούν από τους γύρω τους ως ελάττωμα, ατέλεια ή υστέρηση. Βασικές αιτίες οι προκαταλήψεις, ο ρατσισμός και τα στερεότυπα που διακατέχουν, δυστυχώς, μεγάλο μέρος της κοινωνίας μας (Ρούπα, 2016).

Μέσα σε ένα τόσο σύνθετο κοινωνικό περιβάλλον λειτουργούν όλοι οι πολιτιστικοί οργανισμοί και κατά συνέπεια και το σύγχρονο μουσείο. Για να μπορέσει να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις που απαιτεί το διαφοροποιημένο κοινό, θα πρέπει η διοίκησή του να επιδιώκει την πολυμορφία του εργατικού δυναμικού με θετικές δράσεις στην οργανωτική πρόσληψη και επιλογή, την πολυμορφία του χρήστη με πρωτοβουλίες που στοχεύουν σε υποεκπροσωπούμενες κοινότητες (π.χ. μάρκετινγκ, ανάπτυξη κοινού, προσέγγιση χρηστών) και τέλος την πολυμορφία των συλλογών και των προγραμμάτων με συμμετοχικές και συνεργατικές προσεγγίσεις για τη συλλογή και τον προγραμματισμό εκθέσεων/εκδηλώσεων που απευθύνονται σε διαφορετικές κοινότητες (Sandell, 2003). Πέρα από τα φυσικά εμπόδια που μπορεί να υπάρχουν ανάμεσα στον πολιτισμό και στον άνθρωπο, ειδικά στα άτομα με αναπηρίες, σημαντικά είναι και τα άυλα εμπόδια, που πολλές φορές δεν μπορούν να υπερπηδηθούν, όπως οι αντιλήψεις, οι στάσεις και η έλλειψη ευαισθητοποίησης για πολιτιστική ισότητα (Ρούπα, 2016).

3 Καθολικός Σχεδιασμός και Προσβασιμότητα

3.1 Έννοια του Καθολικού Σχεδιασμού

Η διαδικασία κατά την οποία ένα περιβάλλον ή ένα προϊόν σχεδιάζεται, προκειμένου να είναι προσβάσιμο και να μπορεί να χρησιμοποιηθεί τα μέγιστα από όλους, ανεξάρτητα από την ηλικία, την ικανότητα ή ανικανότητα, χωρίς να απαιτεί προσαρμογή ή τροποποιήσεις, ορίζει τον Καθολικό Σχεδιασμό. Δεν αφορά τη δημιουργία ξεχωριστών χώρων, αλλά βασίζεται στη δυνατότητα να μπορεί ο ίδιος χώρος να καλύψει τις ανάγκες όλων των χρηστών. Στην ουσία δεν είναι τίποτα περισσότερο από έναν καλό και σωστό αρχικό σχεδιασμό του χώρου. Δομείται από την πρώτη στιγμή που ένας χώρος συντίθεται, εκμεταλλευόμενος όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος και όχι με πανάκριβες και αντιαισθητικές προσθήκες κατά τη διάρκεια της λειτουργίας με ανακατασκευασμένες εισόδους και σκουριασμένους εξωτερικούς ανελκυστήρες ή ράμπες παντού.

Τέλος, ο Καθολικός Σχεδιασμός δεν αναφέρεται μόνο στα άτομα με αναπηρία, αλλά και στους ηλικιωμένους, στις μητέρες με παιδικά καροτσάκια, στους τουρίστες με βαλίτσες, σε έναν τραυματία, σε οποιονδήποτε που μπορεί σε κάποια στιγμή της ζωής του να έχει διαφορετικές ανάγκες και ικανότητες (Χατζημιχαήλ, 2020).

3.2 Οι αρχές του Καθολικού Σχεδιασμού

Το 1997 στο Πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας, όπου εδρεύει το Κέντρο Καθολικού Σχεδιασμού, μια ομάδα αρχιτεκτόνων, μηχανικών και ερευνητών με επικεφαλής τον Ronald Mace διατύπωσε τις αρχές του Καθολικού Σχεδιασμού. Πάνω σε αυτές τις αρχές βασίζονται οι σχεδιαστές περιβάλλοντος, προϊόντων και επικοινωνιών, ώστε το παραγόμενο προϊόν να ικανοποιεί το σύνολο των χρηστών. Οι αρχές του Καθολικού Σχεδιασμού είναι οι εξής (North Carolina State University, 2008):

- Ισοτιμία στη χρήση: Ο σχεδιασμός είναι χρήσιμος και εμπορεύσιμος σε άτομα με ποικιλία ικανοτήτων, χωρίς να διακρίνει ή να στιγματίζει.
- Ευελιξία στη χρήση: Ο σχεδιασμός καλύπτει ένα ευρύ φάσμα ατομικών προτιμήσεων και ικανοτήτων.
- Απλή και διαισθητική χρήση: Η χρήση του σχεδιασμού γίνεται κατανοητή, ανεξάρτητα από την εμπειρία, τη γνώση, τις γλωσσικές δεξιότητες ή το τρέχον επίπεδο συγκέντρωσης του χρήστη.
- Αντιληπτές πληροφορίες: Ο σχεδιασμός μεταδίδει αποτελεσματικά τις απαραίτητες πληροφορίες στο χρήστη ανεξάρτητα από τις συνθήκες περιβάλλοντος ή τις αισθητηριακές ικανότητες του χρήστη.

- Ανοχή στο σφάλμα: Ο σχεδιασμός ελαχιστοποιεί τους κινδύνους και τις αρνητικές συνέπειες τυχαίων ή ακούσιων ενεργειών.
- Ελάχιστη φυσική προσπάθεια: Ο σχεδιασμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά, άνετα και με ελάχιστη κόπωση.
- Μέγεθος και χώρος που διευκολύνουν την προσέγγιση και χρήση: Παρέχεται κατάλληλο μέγεθος και χώρος για την προσέγγιση και χρήση ανεξάρτητα από το μέγεθος του σώματος, τη στάση ή την κινητικότητα του χρήστη.

3.3 Θεσμικό πλαίσιο

Το έναυσμα για τη νομοθέτηση του πλαισίου των δικαιωμάτων των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες (ΑμΕΑ) έδωσε η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), το 1948. Χρειάστηκε, όμως, να φτάσουμε στο τέλος του 20ο αιώνα, για να οδηγηθούμε στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των ΑμΕΑ, όπου θεμελιώνεται πλήρως η ίση μεταχείριση και κοινωνική συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία.

3.3.1 Επιταγές Διεθνούς και Ευρωπαϊκής νομοθεσίας

Η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, 2017) τονίζει ότι οι σοβαρές και μεγάλες ελλείψεις και διαφοροποιήσεις του θεσμικού πλαισίου πολλών κρατών, όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία από τις διακρίσεις ατόμων με αναπηρία, οδήγησαν στην ανάγκη για μία παγκόσμια σύμβαση. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, καθώς και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο που τη συνοδεύει, ψηφίστηκαν από την Ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών στις 13 Δεκεμβρίου του 2006 και τέθηκαν σε ισχύ στις 3 Μαΐου του 2008. Το Πρωτόκολλο είναι προαιρετικό και παρά το γεγονός ότι δεν έχει ευρεία αποδοχή είναι υψηλής σημασίας, γιατί μέσω αυτού δίνεται η δυνατότητα στους πολίτες να αναφέρουν παραβιάσεις των δικαιωμάτων. Ως στόχος της Σύμβασης τέθηκε η διασφάλιση ότι τα άτομα με αναπηρία μπορούν να απολαμβάνουν τα δικαιώματά τους ισότιμα με τους άλλους πολίτες. Η Σύμβαση καθορίζει πρότυπα για την προστασία και την κατοχύρωση ενός πλήρους φάσματος αστικών, πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων για τα άτομα με αναπηρία. Οι χώρες που συνυπέγραψαν τη σύμβαση έχουν υποχρέωση να προστατεύουν, αλλά και να διασφαλίζουν την πλήρη ελευθερία των ατόμων με αναπηρία και να εξασφαλίζουν την απόλυτη ισότητα μέσα στο νομικό πλαίσιο. Αποτελεί τη σύμβαση με τον μεγαλύτερο αριθμό χωρών που την υπέγραψαν την πρώτη ημέρα έναρξής της, καθώς και την πιο σύντομη χρονικά διαπραγμάτευση που έχει να κάνει με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη η Σύμβαση διέπεται από οκτώ κατευθυντήριες αρχές (“Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, n.d.):

1. Ο σεβασμός της έμφυτης αξιοπρέπειας, της αυτονομίας, που περιλαμβάνει την ελευθερία να κάνει τις δικές του επιλογές, και την ανεξαρτησία των προσώπων
2. Απαγόρευση των διακρίσεων
3. Η πλήρης και αποτελεσματική συμμετοχή και ένταξη στην κοινωνία
4. Ο σεβασμός της διαφορετικότητας και η αποδοχή των ατόμων με αναπηρία ως μέρος της ανθρώπινης ποικιλομορφίας και της ανθρωπότητας
5. Ισότητα των ευκαιριών
6. Προσβασιμότητα
7. Ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών
8. Ο σεβασμός των αναπτυσσόμενων ικανοτήτων των παιδιών με αναπηρία και ο σεβασμός για το δικαίωμα των παιδιών με αναπηρία να διατηρούν την ταυτότητά τους

Στο Άρθρο 1 της Σύμβασης ορίζεται ότι «στα άτομα με αναπηρία συμπεριλαμβάνονται άτομα με μακροχρόνιες σωματικές, νοητικές, πνευματικές ή αισθητηριακές βλάβες, οι οποίες σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια δύνανται να παρεμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία σε ίση βάση με τους άλλους».

Μία από τις κατευθυντήριες αρχές της Διεθνούς Σύμβασης αφορά την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία σε όλους τους χώρους. Σύμφωνα, λοιπόν, με το άρθρο 9 του νόμου 4074/2012 ορίζεται ότι, προκειμένου να είναι σε θέση τα άτομα με αναπηρίες να ζουν ανεξάρτητα και να συμμετέχουν πλήρως σε όλες τις πτυχές της ζωής, τα Συμβαλλόμενα Κράτη πρέπει να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα, προκειμένου να διασφαλίζουν στα άτομα με αναπηρίες την ίση πρόσβαση με άλλους στο φυσικό περιβάλλον, τα μέσα μεταφοράς, την πληροφορία και τις επικοινωνίες συμπεριλαμβανομένων και των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) και σε άλλες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες, που είναι ανοικτές ή παρέχονται στο κοινό τόσο στις αστικές όσο και στις αγροτικές περιοχές. Τα μέτρα αυτά, που θα οδηγήσουν στην εξάλειψη των εμποδίων και κωλυμάτων προσβασιμότητας, θα ισχύουν, μεταξύ άλλων, για (Νόμος 4074/2012):

- α. τα κτήρια, τους δρόμους, τις μεταφορές και λοιπές εσωτερικές και υπαίθριες εγκαταστάσεις συμπεριλαμβανομένων και των σχολείων, των κατοικιών, των ιατρικών εγκαταστάσεων και των εργασιακών χώρων,
- β. τις πληροφορίες, τις επικοινωνίες και λοιπές υπηρεσίες συμπεριλαμβανομένων και των ηλεκτρονικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών έκτακτης ανάγκης.

Τα Συμβαλλόμενα Κράτη σύμφωνα με το νόμο πρέπει να λαμβάνουν, επίσης, κατάλληλα μέτρα, προκειμένου:

- α. να αναπτύξουν, διαδώσουν και παρακολουθούν την εφαρμογή των ελάχιστων προτύπων και κατευθυντήριων οδηγιών για την προσβασιμότητα των εγκαταστάσεων και των υπηρεσιών που είναι ανοικτές ή παρέχονται στο κοινό,
- β. να διασφαλίζουν ότι οι ιδιωτικοί φορείς, οι οποίοι προσφέρουν εγκαταστάσεις και υπηρεσίες που είναι ανοικτές ή παρέχονται στο κοινό, λαμβάνουν υπόψη τους όλες τις μορφές της προσβασιμότητας για τα άτομα με αναπηρίες,
- γ. να παρέχουν κατάρτιση στους άμεσα ενδιαφερόμενους σε σχέση με τα ζητήματα προσβασιμότητας που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες,
- δ. να παρέχουν στα κτήρια και τις λοιπές εγκαταστάσεις που είναι ανοικτές στο κοινό σύστημα σήμανσης σε Braille και σε ευανάγνωστες και κατανοητές μορφές,
- ε. να παρέχουν μορφές ζωντανής βοήθειας και ενδιάμεσων, συμπεριλαμβανομένων των οδηγών, των αναγνώστών και των επαγγελματιών διερμηνέων της νοηματικής γλώσσας, προκειμένου να διευκολύνουν την προσβασιμότητα στα κτήρια και σε άλλες εγκαταστάσεις, που είναι ανοικτές στο κοινό,
- στ. να προάγουν άλλες κατάλληλες μορφές βοήθειας και υποστήριξης προς τα άτομα με αναπηρίες, προκειμένου να διασφαλίζουν την πρόσβασή τους στην πληροφορία,
- ζ. να προάγουν την πρόσβαση για τα άτομα με αναπηρίες στις νέες τεχνολογίες και τα συστήματα πληροφορίας και επικοινωνιών συμπεριλαμβανομένου και του Διαδικτύου,
- η. να προάγουν τον σχεδιασμό, την ανάπτυξη, την παραγωγή και τη διανομή προσιτών τεχνολογιών και συστημάτων ενημέρωσης και επικοινωνιών σε αρχικό στάδιο έτσι, ώστε αυτές οι τεχνολογίες και τα συστήματα να καταστούν προσιτές με ελάχιστο κόστος.

Δεν πρέπει να παραληφθεί και το άρθρο 30 της Σύμβασης, το οποίο αναφέρεται στην ισότιμη πρόσβαση στο πολιτιστικό υλικό, στις πολιτιστικές δραστηριότητες και στους χώρους πολιτιστικών υπηρεσιών, όπως είναι τα μουσεία. Επίσης, στο ίδιο άρθρο γίνεται αναφορά στη δυνατότητα που πρέπει να παρέχεται στα άτομα με αναπηρίες να εκδηλώνουν οποιεσδήποτε καλλιτεχνικές ή διανοητικές δυνατότητες στην υπηρεσία του δικού τους καλού και του κοινωνικού συνόλου (Καλλιμανώλη, 2018).

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) από το 1950 έχουμε νομικά εργαλεία, ψηφίσματα και διακηρύξεις για την προστασία των ατόμων με αναπηρία. Σταθμό στη θεσμοθέτηση του ζητήματος της αναπηρίας αποτέλεσε η 23^η Δεκεμβρίου 2010, όταν η ΕΕ υπέγραψε την «Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία 2010 – 2020: Ανανέωση της δέσμευσης για μια Ευρώπη χωρίς εμπόδια», η οποία βασίστηκε στη Σύμβαση του ΟΗΕ. Λειτουργεί

συμπληρωματικά στις πολιτικές και δράσεις του κάθε κράτους για την εξάλειψη της ανισότητας, την προσβασιμότητα, την υγεία, την εκπαίδευση, την απασχόληση και γενικά την ένταξη όλων των ατόμων με αναπηρία ως ισότιμων μελών της κοινωνίας. Στόχοι της Στρατηγικής 2010-2020 είναι, μεταξύ άλλων, η προώθηση της παροχής υψηλής ποιότητας υπηρεσιών σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας (π.χ. αθλητισμός, πολιτιστικές δραστηριότητες), η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς και η ευαισθητοποίηση σχετικά με τα ΑμΕΑ (Καλλιμανάωλη, 2018). Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁴ (European Commission) το ένα πέμπτο του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτιμάται ότι έχει κάποιου είδους αναπηρία. Αυτό σημαίνει ότι ένα μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων στην Ευρώπη αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κοινωνική και οικονομική τους ζωή. Και, αν σε αυτούς προσθέσουμε και τους ηλικιωμένους, το ποσοστό αυτό μεγαλώνει. Οι δράσεις αυτής της στρατηγικής έχουν πολύ μεγάλη σημασία για αυτό το μέρος του πληθυσμού και επηρεάζουν την ποιότητα της ζωής τους (Χατζημιχαήλ, 2020).

3.3.2 Ισχύον νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η νομοθεσία σχετικά με την αναπηρία βρίσκεται διασκορπισμένη σε διάφορες διατάξεις, νόμους και υπουργικές αποφάσεις. Η χώρα μας έχει υπογράψει τις περισσότερες από τις διεθνείς συμβάσεις που αφορούν τα δικαιώματα των ΑμΕΑ από το 1953. Ήταν η πρώτη από τα μέλη της ΕΕ που υιοθέτησε τους Πρότυπους Κανόνες για την Εξίσωση των Ευκαιριών για τα ΑμΕΑ με το Νόμο υπ' αριθμ. 2430/1996, μέσω του οποίου ορίστηκε η 3η Δεκεμβρίου ως Εθνική Ημέρα Ατόμων με Αναπηρία (όπως είχε θεσπιστεί από τον ΟΗΕ το 1992). Στις 11 Απριλίου 2012 η Συνεδρίαση της Ολομέλειας της Βουλής ψήφισε το νόμο 4074/2012 κυρώνοντας τη Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης. Στη συνέχεια το περιεχόμενο της Διεθνούς Σύμβασης ενσωματώθηκε μέσω νομοθετικών διατάξεων στο Νόμο 4488/2017, ο οποίος διαχέει τη διάσταση της αναπηρίας στις δημόσιες πολιτικές. Αναγνωρίζει, επίσης, την ελληνική νοηματική ως επίσημη γλώσσα του κράτους και «την ελληνική γραφή Braille ως επίσημο τρόπο γραφής των Ελλήνων τυφλών πολιτών». Τέλος, καθιστά υποχρεωτικό τον καθολικό σχεδιασμό διοικητικών υπηρεσιών και προϊόντων.

Όσον αφορά την ελληνική νομοθεσία που διέπει τη λειτουργία των μουσείων, στο 5ο κεφάλαιο στο άρθρο 45 του Νόμου 3028/2002 αναφέρεται ρητά ότι τα μουσεία οφείλουν να είναι ανοικτά στο κοινό προκαθορισμένες ημέρες και ώρες. Οφείλουν, επίσης, να διευκολύνουν την πρόσβαση στις συλλογές τους για λόγους μελέτης και έρευνας. Βέβαια, στο άρθρο 46 του 6ου κεφαλαίου του ίδιου νόμου, που αναφέρεται στην πρόσβαση και τη χρήση αρχαιολογικών μνημείων και χώρων, δεν γίνεται καμία αναφορά στην πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες, αλλά

⁴ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1137&langId=en>

ούτε και στο Νόμο 4761/2020, ο οποίος προέκυψε κατόπιν τροποποίησης του προαναφερθέντος νόμου και τέθηκε σε ισχύ την 13/12/2020.

4 Αυτισμός

4.1 Ιστορική αναδρομή

Στις αρχές του 20ου αιώνα καταγράφονται οι πρώτες προσπάθειες προσέγγισης της έννοιας του αυτισμού. Ετυμολογικά ο όρος «αυτισμός» προέρχεται από την ελληνική λέξη «αυτός», που σημαίνει «εγώ ο ίδιος», και ο Ελβετός ψυχίατρος Eugen Bleuler στα 1911 τον χρησιμοποίησε, για να χαρακτηρίσει άτομα με σχιζοφρένεια, που είχαν κλειστεί στον εαυτό τους, μια και αδυνατούσαν να επικοινωνήσουν με τους συνανθρώπους τους (Βλαχοπούλου, 2014).

Μερικές δεκαετίες αργότερα δύο άλλοι ψυχίατροι, ο Leo Kanner (1943) και ο Hans Asperger (1944) στις Η.Π.Α. και στην Αυστρία αντίστοιχα, περιέγραφαν περιπτώσεις παιδιών, τα οποία είχαν ελλείψεις στην κοινωνική και γλωσσική τους ανάπτυξη και περιορισμένα ενδιαφέροντα. Τα παιδιά αυτά είχαν χάσει την επαφή τους με την πραγματικότητα, χωρίς, όμως, να είναι σχιζοφρενείς. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληγαν και οι δύο επιστήμονες ήταν πως η διαταραχή αυτή είχε γενετική προέλευση.

Ο Kanner εντόπισε τα χαρακτηριστικά της «αυτιστικής μοναχικότητας», της «επιθυμίας για ομοιομορφία» και τις «νησίδες δεξιοτήτων» (Βλαχοπούλου, 2014) και ονόμασε τη διαταραχή αυτή «πρώιμο βρεφικό αυτισμό» οδηγούμενος στην πεποίθηση πως αποτελεί μια διαταραχή που οφείλεται στην ανικανότητα των ατόμων να δημιουργήσουν συναισθηματικό δεσμό με άλλα άτομα. Περιέγραψε, επίσης, τους γονείς των παιδιών που παρακολουθούσε ως ανθρώπους ιδιαίτερα ευφυείς, όμως με ψυχαναγκαστική προσωπικότητα και οι οποίοι αντιμετώπιζαν το παιδί τους πολύ ψυχρά, γι' αυτόν τον λόγο τους αποκαλούσε «γονείς – ψυγεία». Κατά τον Kanner οι γονείς αυτοί εύχονταν να μην υπήρχε το παιδί τους, με αποτέλεσμα την αμυντική συμπεριφορά του παιδιού, η οποία οδηγούσε στον αυτισμό. Τα πρώτα θεραπευτικά προγράμματα που εφαρμόστηκαν βασίζονταν πάνω σ' αυτήν την άποψη του Kanner και ασχολούνταν με τους γονείς των παιδιών αυτών με στόχο τον περιορισμό της απόρριψης που έδειχναν απέναντι στα παιδιά τους. Τη δεκαετία του 1970, όμως, σταμάτησαν να ενοχοποιούνται οι γονείς για την αυτιστική συμπεριφορά που παρουσίαζαν τα παιδιά τους, μια και η παραπάνω άποψη δε στηριζόταν σε επιστημονικά ευρήματα (Μέντζα, 2016).

Ο Asperger μελετώντας έναν χρόνο αργότερα τέσσερα παιδιά, χωρίς να γενικεύει, περιγράφει αρκετά αναλυτικά τα κοινά που εντόπισε στις παραπάνω περιπτώσεις. Δίνει βάση στο χαρακτηριστικό τους βλέμμα, στις ελλειπείς και λιγοστές χειρονομίες και εκφράσεις, στη μη σωστή χρήση του λόγου, στον αυθορμητισμό, στην έλλειψη διάθεσης για εκπαίδευση και γνώση, στα συγκεκριμένα και περιορισμένα ενδιαφέροντα, καθώς και στην παραγωγή νέων πρωτότυπων λέξεων (Βλαχοπούλου, 2014). Για τον Asperger τα παιδιά αυτά ήταν «μικροί επιστήμονες», εξαιτίας του χαρίσματός τους να περιγράφουν με πολλές λεπτομέρειες θέματα

που τα ενδιέφεραν. Εμφανίζουν συμπτώματα ελαφρότατης μορφής, με αποτέλεσμα να κατατάσσονται στο υψηλότερο σημείο της κλίμακας του αυτιστικού φάσματος (Δελτσίδη, 2016).

Η εξέλιξη της ιατρικής και της νευροψυχολογίας λίγο αργότερα οδήγησαν τον Rimland (1964), καθώς και τους Schopler και Reichler (1971), στην πεποίθηση της οργανικής αιτιολογίας του αυτισμού. Ο Schopler συγκεκριμένα πρότεινε το κέντρο της θεραπείας να μεταφερθεί από τους γονείς στο παιδί με τους γονείς να συμμετέχουν στην όλη θεραπευτική διαδικασία.

Στην «Τριάδα των Διαταραχών» έκανε αναφορά η Lorna Wing το 1976 εστιάζοντας στις δυσκολίες που συναντούν τα αυτιστικά άτομα στους τομείς της επικοινωνίας και κατά συνέπεια της κοινωνικοποίησης, καθώς και στον τομέα της φαντασίας. Η Wing ήταν αυτή που το 1991 χρησιμοποίησε πρώτη τον όρο «αυτιστικό φάσμα» (Βλαχοπούλου, 2014).

Η σύντομη ιστορία της ψυχιατρικής και ιδιαίτερα του τομέα που ασχολείται με τα παιδιά μας κάνει να αντιλαμβανόμαστε ότι ο αυτισμός δεν είναι ένα φαινόμενο που έκανε την εμφάνισή του με την καταγραφή του το 1911 από τον Bleuler. Υπήρξε και στο παρελθόν και οι άνθρωποι στην προσπάθειά τους να τον εξηγήσουν έπλασαν ιστορίες και μύθους. Τέτοιες ιστορίες συναντάμε στη συλλογή μύθων «Τα μικρά λουλούδια του Αγίου Φραγκίσκου» του 13ου αιώνα, όπου καταγράφονται οι παραδόσεις των Φραγκισκανών μοναχών και ιδιαίτερα του καλόγερου Juniper, που μάλλον ήταν αυτιστικός και στους «Ευλογημένους τρελούς» της Ρωσίας του 16ου αιώνα, που είχαν παράλογη συμπεριφορά, ανθεκτικότητα στο κρύο και στην έλλειψη τροφής, αδιαφορία για την κοινωνία και άγνοια των κοινωνικών συμβάσεων, κρίσεις επιληπτικές και οργής (Δελή, 2012). Άλλα παραδείγματα της ύπαρξης του αυτισμού στο παρελθόν έχουν καταγραφεί στα αρχεία της ιστορίας. Στο Άσυλο Ψυχικών Παθήσεων του Λονδίνου το 1799 εισήχθη ένα αγόρι πέντε ετών, που ποτέ δεν έπαιξε με τα άλλα παιδιά ούτε ενσωματώθηκε στην ομάδα τους, ήταν πάντα μόνο του και κλεισμένο στον εαυτό του και το μόνο που έκανε ήταν να βάζει στη σειρά τα στρατιωτάκια του (Νότας, 2011). Το περιστατικό αυτό αποτελεί την πρώτη ένδειξη αυτισμού, χωρίς να έχει αμφισβητηθεί μέχρι τώρα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ιστορία του Βίκτωρ, ενός παιδιού περίπου δώδεκα χρόνων, που βρέθηκε σε δάσος της κεντρικής Γαλλίας στα τέλη του 18ου αιώνα. Δε μιλούσε, δεν ανταποκρινόταν γενικά σε ηχητικά ερεθίσματα και η συμπεριφορά του δεν εναρμονιζόταν με τους αποδεκτούς κανόνες της κοινωνίας. Ο Βίκτωρ έγινε αντικείμενο μελέτης και έρευνας από πολλούς επιστήμονες της εποχής του καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Σήμερα, μελετώντας τα στοιχεία που έχουν διασωθεί και λαμβάνοντας υπόψη ότι πρόκειται για μια ιστορία που απέχει από το σήμερα περίπου δύο αιώνες, οι ερευνητές καταλήγουν ότι ο Βίκτωρ ήταν ένα άτομο με τα διακριτά γνωρίσματα του αυτισμού.

Αλλά και στην ελληνική λαϊκή παράδοση συναντάμε παιδιά «νεραΐδοπαρμένα» ή «απολωλά» με μια περίεργη συμπεριφορά και δείγματα ψυχικής αστάθειας, αλλά και παιδιά «δαιμονισμένα», έντονα επιθετικά και υπερδραστήρια με βαριές ψυχώσεις (Μέντζα, 2016).

4.2 Ορισμός

Σύμφωνα με την Γκονέλα (2006) ο αυτισμός δύσκολα μπορεί να οριστεί μονοσήμαντα και αυτό οφείλεται στο μεγάλο αριθμό πηγών που προέρχονται από διάφορους ειδικούς του χώρου, αλλά και από τους ορισμούς που δίνουν οι ίδιοι οι γονείς των παιδιών με αυτισμό. Επομένως, οι διάφοροι ορισμοί παρουσιάζουν διαφορές ή ομοιότητες ανάλογα με την οπτική γωνία από την οποία προσεγγίζεται το θέμα (Δελή, 2012). Το πανεπιστήμιο του Harvard το 1997 μας έδωσε τον εξής ορισμό:

«ο αυτισμός είναι μια διαταραχή της πρώιμης παιδικής ηλικίας η οποία προκαλεί σημαντικές επιπτώσεις στην κοινωνική και επικοινωνιακή ανάπτυξη. Επειδή οι αιτίες του αυτισμού δεν έχουν ακόμη προσδιοριστεί ακριβώς δεν είμαστε σε θέση να τον αποτρέψουμε (πρόληψη) ή να τον θεραπεύσουμε. Τα συμπτώματα του αυτισμού είναι αρκετά ανόμοια ωστόσο περιλαμβάνουν ελλείμματα στις κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες ενώ συγχρόνως παρατηρείται πάντα περιορισμένο ενδιαφέρον και επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές» (Frith, 2003).

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζουν και οι ορισμοί που δίνουν τα ίδια τα άτομα με αυτισμό, που μας παραθέτει η Γκονέλα (2006) στο βιβλίο της: «Ο αυτισμός δεν είναι κέλυφος του ατόμου. Είναι διεισδυτικός σε κάθε πτυχή του ατόμου. Είναι ένας τρόπος ύπαρξης», «Ο αυτισμός είναι απόσπαση από την εξωτερική πραγματικότητα που συνοδεύεται από μια έντονη εσωτερική ζωή» και «Ο αυτισμός είναι μια αναπτυξιακή διαταραχή. Ένα ελάττωμα στα συστήματα που επεξεργάζονται τις αισθητηριακές πληροφορίες».

4.3 Διαταραχές του Αυτιστικού Φάσματος

Ο αυτισμός αποτελεί μία διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή (Pervasive Developmental Disorder). Με τον όρο «Διάχυτη» δηλώνεται η ευρεία επιρροή πολλών πτυχών της ανθρώπινης συμπεριφοράς, ενώ ο όρος «Αναπτυξιακή» υποδηλώνει την εμφάνιση των συμπτωμάτων κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του ατόμου (Μέντζα, 2016). Στην πέμπτη έκδοση του διαγνωστικού εγχειριδίου DSM-V (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Version 5) της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Ένωσης, το οποίο δημοσιεύθηκε το 2013, χρησιμοποιείται πλέον ο όρος «Αυτιστικό Φάσμα» (Autism spectrum disorders, ASDs), για να υποδηλώσει αρκετά σύνδρομα και διαταραχές (American Psychiatric Association, 2013). Εκτός, λοιπόν, από τον αυτισμό, που βρίσκεται στη μία άκρη με τη πιο βαριά συμπτωματολογία και είναι γνωστός ως σύνδρομο Kanner, συναντάμε στο «Αυτιστικό Φάσμα» τη διαταραχή Asperger στην άλλη άκρη με παρόμοια συμπτώματα με τον αυτισμό, αλλά με φυσιολογική γλωσσική ανάπτυξη και ενδιάμεσα τη διαταραχή Rett, στην οποία τα προβλήματα εμφανίζονται μετά από ένα μικρό

χρονικό διάστημα ομαλής ανάπτυξης, την παιδική αποδιοργανωτική διαταραχή, κατά την οποία, ενώ έχουμε μία ομαλή ανάπτυξη, το παιδί παλινδρομεί, αλλά και την διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή, η οποία δεν μπορεί να προσδιοριστεί διαφορετικά (Μέντζα, 2016).

4.4 Συχνότητα – Επιδημιολογία

Οι διαταραχές του αυτιστικού φάσματος εμφανίζονται παντού και δεν κάνουν φυλετικές, εθνικές, κοινωνικές ή οικονομικές διακρίσεις. Σύμφωνα με έρευνα που διενήργησε το Αμερικανικό Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων - CDC (Centers for Disease Control and Prevention) το 2016 ανάμεσα σε παιδιά 8 ετών σε 11 πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών 1 στα 54 παιδιά εμφανίζουν ASD με συνεχώς αυξανόμενη τάση σε σχέση με το 1 στα 150 παιδιά την περίοδο 2000-2002. Επίσης, τα αγόρια παρουσιάζουν τέσσερις φορές περισσότερο την πιθανότητα να διαγνωσθούν με ASD (Centers for Disease Control and Prevention, 2020), ενώ έχει παρατηρηθεί ότι τα συμπτώματα στα κορίτσια εμφανίζονται σε ηπιότερη μορφή συγκριτικά με τα αγόρια (Werling & Geschwind, 2013). Σημαντική είναι και η μελέτη που πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη του Αμερικανικού Κέντρου Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων – CDC, η οποία εκτίμησε τον επιπολασμό της διαταραχής του φάσματος του αυτισμού (ASD) μεταξύ ενηλίκων ηλικίας 18 ετών και άνω στις Ηνωμένες Πολιτείες το 2017. Αυτή η μελέτη καλύπτει ένα κενό στα δεδομένα σχετικά με τους ενήλικες που ζουν με ASD στις Ηνωμένες Πολιτείες, επειδή δεν υπάρχει ένα σύστημα επιτήρησης για τη συλλογή πληροφοριών που αφορούν ενήλικες στο αυτιστικό φάσμα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της μελέτης αυτής εκτιμάται ότι 5.437.988 (2,21%) ενήλικες στις Ηνωμένες Πολιτείες έχουν ASD (Dietz, Rose, McArthur, & Maenner, 2020).

Δεν είναι σαφές κατά πόσο αυτή η ανησυχητική αύξηση που παρουσιάζουν τα ποσοστά τα τελευταία χρόνια οφείλεται σε πραγματική αύξηση των ατόμων με ASD. Ωστόσο, δεν μπορεί να αποκλειστεί και το γεγονός ότι η διάγνωση στις μέρες μας είναι πιο αξιόπιστη και ταχύτερη από τη δεκαετία του 1970, καθώς και το ότι το αυτιστικό φάσμα έχει διευρυνθεί και περιλαμβάνει περισσότερες διαταραχές. Σημαντικός παράγοντας, επίσης, είναι η αυξανόμενη δημοσιότητα για το θέμα του αυτισμού, καθώς και τα διαγνωστικά του κριτήρια, με αποτέλεσμα περισσότεροι γονείς και γιατροί να είναι καλύτερα και περισσότερο ενημερωμένοι να αναγνωρίσουν αυτά τα σημάδια (Developmental Pediatric Unit, 2020). Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι σε παλαιότερες εποχές ένα τέτοιο θέμα μπορεί να αποτελούσε ταμπού και το παιδί να μην ήταν ορατό στην κοινωνία.

Και ενώ σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες εδώ και πολλά χρόνια έχουν διενεργηθεί επιδημιολογικές μελέτες που εξετάζουν τη συχνότητα εμφάνισης του φαινομένου του αυτισμού, στην Ελλάδα η πρώτη μελέτη δημοσιοποιήθηκε μόλις τον Σεπτέμβριο του 2020. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τη Μονάδα Αναπτυξιακής Παιδιατρικής της Β' Παιδιατρικής Κλινικής του Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών με τη συμμετοχή των 62

Κέντρων Εκπαιδευτικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης (ΚΕΣΥ) της χώρας. Περιλαμβάνει μεγάλο πληθυσμό παιδιών (182.879) ηλικίας 10 και 11 ετών με υψηλή κάλυψη πληθυσμού 88,1% και υψηλό ποσοστό απόκρισης, καθώς το 87% των ΚΕΣΥ συμμετείχε στη μελέτη σε εθνικό επίπεδο (Developmental Pediatric Unit, 2020).

Τα αποτελέσματα της μελέτης σύμφωνα με το Developmental Pediatric Unit (2020) εμφανίζουν 1,15% ποσοστό εμφάνισης των Διαταραχών του φάσματος σε παιδιά ηλικίας 10 και 11 ετών για το έτος 2019, δηλαδή περισσότερα από 1 στα 100 Ελληνόπουλα ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα με τα αγόρια να επηρεάζονται τέσσερις φορές περισσότερο από τα κορίτσια σε αναλογία 4,14 αγόρια / 1 κορίτσι. Όσον αφορά τη διασπορά των Διαταραχών Αυτιστικού Φάσματος, αυτή παρουσιάζει μεγάλη διακύμανση μεταξύ των 13 Διοικητικών Περιφερειών (από 0,59% έως 1,50%) και μεταξύ των 54 Νομών της χώρας (από 0,31% έως 2,59%). Επίσης, στοιχείο της μελέτης, το οποίο πρέπει να προκαλέσει έντονο προβληματισμό, αποτελεί η ηλικία πρώτης διάγνωσης, που στη χώρα μας είναι μετά το 4ο και έως το 10ο έτος με έντονες διακυμάνσεις μεταξύ Περιφερειών και Νομών.

4.5 Αιτιολογία

Στην εποχή του ψυχιάτρου Kanner (1943) είχε επικρατήσει η άποψη ότι αιτία εμφάνισης του αυτισμού ήταν η ψυχρή στάση των γονέων. Σήμερα μπορεί να μη γνωρίζουμε ακριβώς το πιθανό αίτιο, και αυτό οφείλεται στην πολυπλοκότητα και τη διαβάθμιση των συμπτωμάτων και της σοβαρότητας της νόσου, αυτό, όμως, που είναι τεκμηριωμένο είναι ότι δεν έχει τις ρίζες του στους ψυχρούς γονείς. Βέβαια, οι καλές σχέσεις μέσα στην οικογένεια είναι σημαντικές για την αντιμετώπιση και τη θετική εξέλιξη του αυτισμού, κάτι όμως που ισχύει για οτιδήποτε έχει να κάνει με τα παιδιά όλου του πλανήτη (Νότας, 2011).

Σύμφωνα με τον Νότα (2011) οι τομείς που ενοχοποιούνται περισσότερο περιλαμβάνουν:

1. Γενετική προδιάθεση και γενετικούς παράγοντες
2. Διαφοροποιήσεις στη δομή του εγκεφάλου
3. Ελλείψεις σε ένζυμα
4. Ελλείψεις σε βιταμίνες και μέταλλα
5. Εμβόλια
6. Ουσίες που προκαλούν μολύνσεις
7. Ιούς
8. Μόλυνση του αυτιού
9. Τροφικές αλλεργίες
10. Περιβαλλοντικούς παράγοντες
11. Αντιβίωση
12. Αφρώδεις μολύνσεις

Παρά το γεγονός ότι δε γνωρίζουμε ακριβώς τι προκαλεί το αυτιστικό φάσμα, οι περισσότερες μελέτες που επικεντρώνονται στις οικογένειες των αυτιστικών παιδιών υποστηρίζουν την ενοχή του γενετικού παράγοντα (Freed-Brown, 2010). Η πιθανότητα, άλλωστε, σε μια οικογένεια με αυτιστικό παιδί να υπάρξει και δεύτερο είναι της τάξης του 5% έως 10%.

Εκτός, λοιπόν, από τους γενετικούς, βιολογικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί παράγοντες που αυξάνουν για ένα παιδί την πιθανότητα να εμφανίσει μια διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή. Καθοριστικός παράγοντας που ενοχοποιείται για την εμφάνισή της είναι τα γονίδια, όπως, επίσης, κάποιες χρωμοσωμικές ανωμαλίες και συγκεκριμένα φάρμακα, που λαμβάνονται κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Επίσης, τα παιδιά που γεννιούνται από γονείς προχωρημένης ηλικίας διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα (Centers for Disease Control and Prevention, 2019) και, δυστυχώς, μέχρι σήμερα δεν υπάρχει συγκεκριμένος προγεννητικός έλεγχος.

4.6 Συμπτώματα – Χαρακτηριστικά

Συνήθως δεν υπάρχει κάτι στην όψη των ανθρώπων με αυτισμό που να τους διαφοροποιεί από τους άλλους, αλλά ο τρόπος που επικοινωνούν, συμπεριφέρονται και μαθαίνουν είναι διαφορετικός από των άλλων ανθρώπων. Οι ικανότητες μάθησης, σκέψης και λύσης προβλημάτων ατόμων στο φάσμα του αυτισμού μπορεί να ποικίλλουν από χαρισματικές μέχρι σοβαρά προκλητικές, καθώς μερικοί από αυτούς χρειάζονται αρκετή βοήθεια στην καθημερινότητά τους, ενώ άλλοι χρειάζονται λιγότερη.

Το φάσμα του αυτισμού κάνει συνήθως την εμφάνισή του πριν την ηλικία των 3 ετών, αλλά τα περισσότερα παιδιά εμφανίζουν συμπτώματα από τους πρώτους μήνες της ζωής τους. Μερικά από αυτά τα σημάδια, χωρίς αυτό να είναι κανόνας, μπορεί να αποτελέσουν κόκκινη σημαία για τους γονείς, προκειμένου να επισκεφθούν κάποιον ειδικό (Centers for Disease Control and Prevention, 2019):

1. Δεν αντιδρούν στο άκουσμα του ονόματός τους
2. Δεν δείχνουν αντικείμενα που έχουν ενδιαφέρον, όπως για παράδειγμα ένα αεροπλάνο που πετά
3. Δεν παίζουν παιχνίδια «προσποίησης», όπως να προσποιηθούν ότι ταΐζουν μία κούκλα, συνήθως βάζουν τα παιχνίδια τους σε σειρά και παίζουν πάντα με τον ίδιο τρόπο
4. Αποφεύγουν την οπτική και τη σωματική επαφή και θέλουν να είναι μόνα τους
5. Δυσκολεύονται να καταλάβουν τα αισθήματα των άλλων ανθρώπων ή να μιλήσουν για τα δικά τους

6. Έχουν καθυστέρηση στην ανάπτυξη της ομιλίας και των γλωσσικών ικανοτήτων, επαναλαμβάνουν λέξεις ή φράσεις ξανά και ξανά, μιλούν σαν ρομπότ ή τραγουδιστά
7. Δίνουν άσχετες απαντήσεις σε ερωτήσεις
8. Αναστατώνονται από μικρές αλλαγές, είναι πολύ οργανωτικά και θέλουν να ακολουθούν συγκεκριμένους κανόνες
9. Χτυπούν τα χέρια τους, κουνούν το σώμα τους, γυρνούν σε κύκλους ή περπατάνε στα δάχτυλα
10. Έχουν ασυνήθιστες αντιδράσεις στον τρόπο που ακούν, μυρίζουν, γεύονται, βλέπουν ή αισθάνονται τα πράγματα. Για παράδειγμα, μπορεί να μην αντιδρούν στον πόνο ή να υπερ-αντιδρούν στον θόρυβο. Μπορεί να έχουν περίεργες διατροφικές συνήθειες, να τρώνε λίγα και συγκεκριμένα τρόφιμα ή να τρώνε πράγματα που δεν είναι τροφή, όπως πέτρες. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των παιδιών στο φάσμα του αυτισμού αποτελούν οι στερεότυπες συμπεριφορές.

4.7 Διαγνωστικά ζητήματα

Ο Νότας (2011) πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «οι ταμπέλες δεν αρέσουν σε πολλούς». Στην περίπτωση, όμως, μιας αναπτυξιακής διαταραχής είναι απαραίτητες έτσι, ώστε το παιδί να βοηθηθεί και να μην ζει χωρίς τη φροντίδα και την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών του. Στην περίπτωση των ενηλίκων μία σαφής διάγνωση θα μπορέσει να εξηγήσει την περίεργη και αινιγματική συμπεριφορά τους.

Όπως έχει αναφερθεί, ενδείξεις που μπορεί να παραπέμπουν σε μία μη ομαλή ανάπτυξη ικανοτήτων εμφανίζονται από τον πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού, όμως, η παραπομπή του σε κάποιον ειδικό συνήθως γίνεται μεταξύ των δύομισυ και πέντε ετών. Παρά το γεγονός ότι τα κύρια αίτια του αυτισμού είναι βιολογικά, δεν υπάρχει κάποια ιατρική εξέταση, όπως αιματολογική, η οποία μπορεί να οδηγήσει στη διάγνωση. Η παρατήρηση της συμπεριφοράς του παιδιού, καθώς και οι πληροφορίες που θα συλλέξει ο ειδικός από τους γονείς, είναι η μόνη «εξέταση» που μπορεί να χρησιμοποιήσει. Η επιτακτική ανάγκη, λοιπόν, για μια ακριβή διάγνωση, καθώς και η δημιουργία προγραμμάτων θεραπείας, οδήγησαν τους επιστήμονες να διαμορφώσουν διαγνωστικά συστήματα, τα οποία καθορίζουν τα συμπτώματα, τα οποία είναι επαρκή, για να καταστεί δυνατή η διάγνωση (Παπασταματίου, 2019).

Υπάρχουν δύο διαγνωστικά εργαλεία, που είναι διεθνώς αποδεκτά, αναθεωρούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα και χρησιμοποιούνται, προκειμένου να διαγνωσθεί ο αυτισμός. Το ένα είναι το «Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχιατρικών Διαταραχών (DSM-V)» και είναι προϊόν της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρίας (American Psychological Association) και το άλλο είναι δημιούργημα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (World Health

Organization) και φέρει την ονομασία «Διεθνής Ταξινόμηση Νόσων» (ICD-10) (Παγκάκη, 2009).

Σύμφωνα με το DSM-V για την ακριβή διάγνωση θα πρέπει να πληρούνται έξι κριτήρια, που έχουν να κάνουν με την αλληλεπίδραση του παιδιού με τους άλλους, την ικανότητα της επικοινωνίας, καθώς και την στερεότυπη συμπεριφορά του.

Η διάγνωση ακολουθεί τρία στάδια. Πρώτα γίνεται η λήψη του ιστορικού του παιδιού, τόσο ιατρικού όσο και κοινωνικού, για να γίνει κατανοητή η πορεία της ανάπτυξης του παιδιού. Ακολουθεί η παρατήρηση της συμπεριφοράς του και των αντιδράσεών του σε οικείο και μη περιβάλλον, με γνωστούς και άγνωστους ανθρώπους, για να διαμορφωθεί η εικόνα των αναγκών, αλλά και των ικανοτήτων του παιδιού. Τέλος, με τη χρήση κατάλληλων κλιμάκων αξιολόγησης και δοκιμασιών εξετάζεται το επίπεδο της ανάπτυξης του παιδιού και οι ιδιαιτερότητες που εμφανίζει (Δελτσίδα, 2016).

Όσο πιο νωρίς πραγματοποιηθεί η διάγνωση, τόσο περισσότερο όφελος θα υπάρξει για το παιδί, αλλά και την οικογένειά του. Η πρόωρη και εντατική εκπαίδευση του παιδιού μπορεί να βελτιώσει τις επιδόσεις του, καθώς ιδιαίτερα στον λόγο η βελτίωση μπορεί να είναι της τάξης του 75% (Νότας, 2011)

Η διάγνωση στοχεύει στο να βοηθήσει την οικογένεια να καταλάβει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το παιδί, καθώς και να της δοθούν οι κατάλληλες οδηγίες και να προταθούν αποτελεσματικοί τρόποι και μέθοδοι αντιμετώπισης του προβλήματος (Δελτσίδα, 2016). Μπορεί ο αυτισμός να μην οφείλεται στη συμπεριφορά των γονέων, αλλά σίγουρα επηρεάζεται από αυτήν. Η ασφάλεια που νιώθουν όλα τα παιδιά του κόσμου μέσα στην οικογένειά τους είναι καθοριστική για την ανάπτυξή τους. Οι γονείς ενός αυτιστικού παιδιού μπορεί να γίνουν πολύ καλοί εκπαιδευτές, γιατί γνωρίζουν τις ανάγκες του παιδιού τους καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον.

4.8 Θεραπεία – Αντιμετώπιση – Εκπαίδευση

Ο αυτισμός είναι μια ισόβια παθολογία, εφόσον μέχρι σήμερα δεν έχει βρεθεί ότι κάποιο φάρμακο, βιταμίνη ή δίαιτα μπορεί να τον θεραπεύσει, και αποτελεί μεγάλη πρόκληση για την ερευνητική κοινότητα η ανακάλυψη θεραπείας που να πετυχαίνει την πλήρη αποκατάσταση. Το βέβαιο, πάντως, είναι ότι, όσο πιο νωρίς πραγματοποιηθεί η διάγνωση και κατά συνέπεια η παρέμβαση, τόσο καλύτερα αποτελέσματα εξέλιξης και περισσότερο όφελος θα προκύψουν για το παιδί. Οι πρώιμες παρεμβάσεις περιλαμβάνουν εκμάθηση δεξιοτήτων ομιλίας, κινητικότητας και αλληλεπίδρασης με άλλους. Παράδειγμα η έρευνα των McClain, Haverkamp, Benallie and Schwartz (2021), η οποία παρουσιάζει τις παρεμβάσεις κατανόησης και ανάγνωσης σε παιδιά με ASD ως ιδιαίτερα αποτελεσματικές και πολλά υποσχόμενες. Περαιτέρω αναλύσεις της ίδιας έρευνας, βέβαια, δείχνουν ότι η αποτελεσματικότητα των

παρεμβάσεων διαφέρει ανάλογα τη φυλή/εθνικότητα των παιδιών, την ηλικία καθώς και το βαθμό αναπηρίας. Παρεμβάσεις πραγματοποιούνται με τη μορφή εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που αφορούν την επικοινωνία και τη συμπεριφορά του ατόμου με συστηματικό και εξατομικευμένο τρόπο, στα οποία συμμετέχει και η οικογένεια (Τζαναβάρη, 2010). Ο τρόπος γονικής αντιμετώπισης όμως πρέπει να προσδιοριστεί κατάλληλα ώστε να μπορέσει να λειτουργήσει ως προστατευτικός παράγοντας για τη γονική συμπεριφορά σε οικογένειες παιδιών με ASD και προβλήματα συννοσηρότητας (Alostaz, Baker, Fenning, Neece & Zeedyk, 2021).

Οι παρεμβάσεις, προκειμένου να μας οδηγήσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα, πρέπει να συνοδεύονται από συνεχή παρατήρηση του παιδιού σχετικά με το τι είναι αυτό στο οποίο αντιδρά και με ποιον τρόπο εξωτερικεύει αυτήν του την αντίδραση. Το παιδί που βρίσκεται στο φάσμα του αυτισμού, όπως και όλα τα παιδιά, άλλωστε, έχει ανάγκη από ένα ζεστό περιβάλλον, που θα το υποστηρίξει σε κάθε του βήμα. Βασικό χαρακτηριστικό αυτού του περιβάλλοντος πρέπει να είναι η συνέπεια και η λειτουργικότητα. Στα πρώτα στάδια η εκπαίδευση στηρίζεται στις ήδη κατακτημένες δραστηριότητες και εμπειρίες που έχει το παιδί, οι οποίες στην πορεία διευρύνονται και εμπλουτίζονται. Οι αρνητικές και κατά συνέπεια ανεπιθύμητες συμπεριφορές πρέπει να τροποποιηθούν ή και να εξαφανιστούν, επειδή μπορεί να ελλοχεύουν κίνδυνο ή να λειτουργούν ως εμπόδιο για την αναπτυξιακή του πορεία. Το παιδί πρέπει να κατευθυνθεί σε μια άλλη εναλλακτική συμπεριφορά, που θα υποκαταστήσει την αρνητική, η οποία, όμως, θα πρέπει να είναι ελκυστική για το ίδιο (Παπαδοπούλου, 2013).

Σημαντικό στοιχείο αποτελεί η συνεχής και αδιάλειπτη εκπαίδευση του παιδιού καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του με συστηματική παρακολούθηση της εξέλιξης της ανάπτυξής του από κατάλληλο εκπαιδευμένο προσωπικό και επαναπροσδιορισμό των στόχων του εκπαιδευτικού προγράμματος, όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο (Νότας, 2011).

4.8.1 Ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα παιδιών στο φάσμα του αυτισμού

Κάθε παιδί στο αυτιστικό φάσμα ακολουθεί μία θεραπευτική προσέγγιση, που είναι σχεδιασμένη ειδικά για αυτό, ακόμη και αν βρίσκεται μέσα σε ομάδα. Εξίσου σημαντικοί είναι οι τιθέμενοι στόχοι και ποια είναι η επιστημονική τεκμηρίωσή τους. Τέλος, απαραίτητη είναι και η σύμφωνη γνώμη των γονέων για τα συγκεκριμένα προγράμματα, μια και θα λειτουργήσουν ως αρωγοί σ' αυτήν την προσπάθεια (Νότας, 2011).

Υπάρχουν πάρα πολλές τεχνικές που χρησιμοποιούνται σήμερα για την αντιμετώπιση του αυτισμού. Πολλές από αυτές δεν έχουν να προσφέρουν τίποτα, ενώ σε άλλες το αποτέλεσμα διαφέρει ανάλογα πάντα με την περίπτωση. Οι επικρατέστερες προσεγγίσεις σύμφωνα με την Παπαδοπούλου (2013) είναι:

1. TEACCH (Treatment and Education of Autistic and Communication handicapped Children)
2. PECS (Picture Exchange Communication System)
3. Συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις: ABA - Lovaas (Applied Behavior Analysis)
4. Κοινωνικές Ιστορίες – Carol Gray
5. Προσεγγίσεις ενσωμάτωσης - ολοκλήρωσης – Integration Approaches
6. Θεραπεία καθημερινής ζωής – σχολείο: Higashi – daily life therapy at the Boston Higashi school
7. Αλληλεπιδραστικές προσεγγίσεις - Interactive Approaches, Option Approach, The Preschool Curriculum, Infant Development Program
8. Ψυχοδυναμικές προσεγγίσεις ψυχαναλυτικού τύπου
9. Φυσική καθοδήγηση: η πιο παρεμβατική μέθοδος, η οποία προϋποθέτει την σωματική επαφή του εκπαιδευτικού με το παιδί.

Όλες οι παραπάνω μέθοδοι συγκλίνουν στην έμφαση που δίνεται στην επικοινωνία και στην κοινωνική αλληλεπίδραση, στην εξατομίκευση και στη συμμετοχή των γονέων. Επίσης, η χρησιμοποίηση των οπτικών μέσων και του παιχνιδιού είναι κοινό στοιχείο, καθώς και η δυνατότητα προσαρμογής τους ανάλογα με τις καταστάσεις (Νότας, 2011).

5 Κοινωνικές Ιστορίες

5.1 Ορισμός

Οι Κοινωνικές Ιστορίες είναι μικρές εξατομικευμένες ιστορίες με συγκεκριμένη μορφή και δομή, που στόχο έχουν να περιγράψουν με αντικειμενικό τρόπο μια κοινωνική κατάσταση, μια δραστηριότητα, ένα άτομο, κάποιο γεγονός με συνοδεία εικόνων που αποδίδουν το νόημα του κειμένου, καθώς και ποια είναι η προσδοκώμενη συμπεριφορά (Gray & Garand, 1993). Η Carol Gray, δασκάλα σε παιδιά με αυτισμό και αργότερα πρόεδρος του The Gray Center (The Gray Center, 2021), οργανισμού αφιερωμένου στα άτομα που ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα, ήταν αυτή που ανέπτυξε τις Κοινωνικές Ιστορίες το 1991, μία εκπαιδευτική μέθοδο που χρησιμοποιείται σε όλον τον κόσμο για άτομα στο φάσμα του αυτισμού κάθε ηλικίας. Σύμφωνα με την ίδια: «Μια Κοινωνική Ιστορία είναι μια σύντομη ιστορία που έχει μια συγκεκριμένη μορφή και στοχεύει να περιγράψει με αντικειμενικό τρόπο μια κοινωνική κατάσταση, ένα άτομο, μια ικανότητα, ένα γεγονός ή μια έννοια». Στόχος της είναι η κατανόηση της συγκεκριμένης έννοιας μέσω της περιγραφής και η ανάλυση των αναμενόμενων συμπεριφορών (Scattone, Tingstrom & Wilczynski, 2006). Επιτυγχάνεται έτσι η εκμάθηση των προσδοκώμενων αντιδράσεων, μια και το άτομο μαθαίνει πώς να διαχειρίζεται τη συμπεριφορά του σε μία συγκεκριμένη κατάσταση, εφόσον αναγνωρίζει τα επιμέρους στοιχεία που την συνθέτουν, όπως είναι ο τόπος, ο χρόνος και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα (Scattone et al., 2006). Οι Κοινωνικές Ιστορίες δεν αποτελούν ένα σύνολο οδηγιών που θα πρέπει το αυτιστικό άτομο να ακολουθήσει, αλλά έχουν ως στόχο να παρουσιάσουν πληροφορίες που θα το βοηθήσουν να κατανοήσει μια κοινωνική περίσταση (Lorimer, Simpson, Smith Myles & Ganz, 2002).

Οι Κοινωνικές Ιστορίες βασίζονται πάνω σε δύο θεωρίες, τη «Θεωρία του Νου» και τη «Θεωρία της Αδύναμης Κεντρικής Συνοχής» (Νικολαΐδου, 2019), θεωρίες που έχουν χρησιμοποιηθεί με στόχο να εξηγήσουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού. Η «Θεωρία του Νου» αναφέρεται στη δυνατότητα κάποιου να καταλάβει τη νοητική κατάσταση του άλλου, δηλαδή το γεγονός ότι ο άλλος μπορεί να έχει διαφορετικά συναισθήματα, σκέψεις, επιθυμίες και πεποιθήσεις από τις δικές του (Colle, Baron-Cohen & Hill, 2007). Οι Gray & Garand (1993) πίστευαν ότι οι Κοινωνικές Ιστορίες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν βοηθητικά σε ένα παιδί στο φάσμα του αυτισμού, προκειμένου να κατανοήσει καλύτερα μια κατάσταση, αντιλαμβανόμενο ποια μπορεί να είναι τα συναισθήματα ή οι προβλεπόμενες συμπεριφορές των άλλων, που συμμετέχουν σε αυτήν την κατάσταση.

Ένας άλλος λόγος για το όφελος που ενδέχεται να προσφέρουν οι Κοινωνικές Ιστορίες στηρίζεται στη θεωρία ότι τα άτομα με αυτισμό έχουν «Αδύναμη Κεντρική Συνοχή». Αντίθετα, μια «Δυνατή Κεντρική Συνοχή» παρουσιάζει τη δυνατότητα ενσωμάτωσης πληροφοριών στο γενικότερο πλαίσιο μιας έννοιας υψηλότερου επιπέδου. Συνήθως, δηλαδή, δεχόμαστε

συνολικά τις πληροφορίες που αφορούν μια κατάσταση, αντικείμενο ή πρόσωπο χωρίς να επικεντρωνόμαστε στις μικρές λεπτομέρειες. Παραδείγματος χάριν, όταν κοιτάμε ένα αυτοκίνητο, καταλαβαίνουμε ότι πρόκειται για αυτοκίνητο και έπειτα θα εστιάσουμε σε λεπτομέρειες που το αφορούν, όπως, μάρκα, μοντέλο, χρώμα, πινακίδες κ.λπ., ενώ άτομα με αυτισμό μπορεί να δώσουν προσοχή στις λεπτομέρειες χωρίς να καταλάβουν για το τι ακριβώς αντικείμενο πρόκειται (Kokina & Kern, 2010). Δεν μπορούν, δηλαδή, να βγάλουν νόημα από τις πληροφορίες που λαμβάνουν, προκειμένου να οδηγηθούν στη γενικότερη έννοια (Νικολαΐδου, 2019). Η θεωρία της αδύναμης κεντρικής συνοχής μπορεί από τη μια να συνδεθεί με τα εξαιρετικά ενδιαφέροντα και γνώσεις ενός αυτιστικού ατόμου, όπως μπορεί να είναι η αναγνώριση του ήχου που παράγει το γύρισμα μιας σελίδας ενός βιβλίου, αλλά από την άλλη μπορεί να προκαλέσει άγχος και νευρικότητα, καθώς μικρές αλλαγές γίνονται αμέσως αντιληπτές ως κάτι διαφορετικό και δυσκολεύουν την αναγνώριση της συλλογικής εικόνας, την οποία έχει συνηθίσει. Η προσοχή στη λεπτομέρεια συνδέεται, επίσης, με την εμμονική ενασχόληση με κομμάτια αντικειμένων, όπως είναι το κάλυμμα μιας κλειδαρότρυπας (Παπαϊωάννου, 2019).

5.2 Στόχοι - Θεματολογία

Βασικός στόχος των Κοινωνικών Ιστοριών είναι να προσφέρουν πληροφορίες που αφορούν τον χώρο και τον χρόνο διαδραμάτισης μιας κατάστασης, τις συμπεριφορές όσων εμπλέκονται σ' αυτήν, αλλά και τα πιθανά αίτια δημιουργίας της συγκεκριμένης κατάστασης, προκειμένου να συμβάλουν στην ανάπτυξη λειτουργικών κοινωνικών συμπεριφορών, στάσεων και δεξιοτήτων. Έτσι, το άτομο μαθαίνει να αλληλοεπιδρά, να δημιουργεί σχέσεις με άλλους ανθρώπους, αλλά και να εκπαιδεύεται στο να λειτουργεί αυτόνομα. Ο ρόλος της Κοινωνικής Ιστορίας είναι υποστηρικτικός, πληροφοριακός, καθησυχαστικός, καθοδηγητικός, αλλά και παρήγορος για το ίδιο το αυτιστικό άτομο και για όσους ζουν και εργάζονται μαζί του (Gray, 2010).

Οι Κοινωνικές Ιστορίες υπηρετούν ένα ευρύ φάσμα σκοπών και έχουν χρησιμοποιηθεί με μεγάλη επιτυχία στην διαχείριση αλλαγών και νέων συνηθειών στο σπίτι και στο σχολείο, στη διδασκαλία κοινωνικών συμπεριφορών και ρουτινών, στην αιτιολόγηση συμπεριφορών των άλλων ανθρώπων ή ακόμη για να διδάξουν νέες ακαδημαϊκές ή κοινωνικές δεξιότητες. Είναι ιδιαίτερα αποδοτικές στη διευκόλυνση της ένταξης των μαθητών σε τάξεις γενικής εκπαίδευσης. Επιπλέον, προετοιμάζουν το άτομο για νέες εμπειρίες, όπως οικογενειακές διακοπές, και διδάσκουν δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης και επικοινωνίας. Παρουσιάζουν τρόπους διαχείρισης μιας στερεοτυπίας και μείωσης του άγχους και συμβάλλουν στη διαχείριση ενδεχόμενων δυσλειτουργικών συμπεριφορών. Διδάσκουν, επίσης την τήρηση κανόνων, τη διαχείριση και επίλυση προβλημάτων και την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης,

Βασικός στόχος των Κοινωνικών Ιστοριών δεν είναι η συμμόρφωση στα πλαίσια προτύπων συμπεριφορών, αλλά η αποσαφήνιση και η βαθύτερη κατανόηση μιας κοινωνικής κατάστασης, καθώς και η απόκτηση εκείνων των δεξιοτήτων που θα οδηγήσουν σε κατάλληλες κοινωνικές συμπεριφορές (Gray & Garand, 1993).

Αρκετές μελέτες ερευνητών έχουν αποδείξει ότι υπάρχουν πολύ καλά αποτελέσματα από τη χρήση των Κοινωνικών Ιστοριών ως κύριου εκπαιδευτικού εργαλείου προς όφελος των παιδιών που βρίσκονται στο αυτιστικό φάσμα. Στη μελέτη του Ozdemir (2010) υποστηρίζεται ότι οι Κοινωνικές Ιστορίες μπορούν να μειώσουν την επιθετική συμπεριφορά, να διδάξουν προσαρμοστικές και κοινωνικές δεξιότητες, να καλλιεργήσουν συμπεριφορές και να αυξήσουν τη χρήση κατάλληλων κοινωνικών δεξιοτήτων. Σύμφωνα με τους Scattone et al. (2006) μια κοινωνική ιστορία επιτυγχάνει καλύτερα αποτελέσματα στην εξάλειψη μίας ακατάλληλης και ανεπιθύμητης συμπεριφοράς παρά στην ανάπτυξη μιας νέας.

Παρόλο που στόχος των Κοινωνικών Ιστοριών είναι η βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων ατόμων που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού, ωστόσο, όπως αναφέρει και η Gray, η συγκεκριμένη μέθοδος έφερε αποτελέσματα και σε παιδιά με άλλες κοινωνικές, επικοινωνιακές ιδιαιτερότητες ή δυσκολίες, καθώς και σε άτομα τυπικής ανάπτυξης (Gray, 2010).

Το θέμα μιας Κοινωνικής Ιστορίας συνδέεται άμεσα με τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες του αυτιστικού ατόμου και προκύπτει από τις δυσκολίες που μπορεί να έχει και θα πρέπει να διαχειριστεί, καθώς από τα στοιχεία που κρίνονται αναγκαία να δοθούν ως πληροφόρηση στο παιδί (Gray, 2015).

Μια Κοινωνική Ιστορία δεν είναι ένα συνηθισμένο κείμενο, έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως είναι η δομή της, τα είδη των προτάσεων που περιλαμβάνει και η αναλογία των προτάσεων αυτών με το σώμα της ιστορίας. Στη συνέχεια θα γίνει μια αναφορά σε αυτά τα χαρακτηριστικά, προκειμένου να μπορούν να αξιοποιηθούν όσο γίνεται πιο σωστά κατά τη δημιουργία μιας Κοινωνικής Ιστορίας από κάθε ενδιαφερόμενο (Gray, 2015).

5.3 Δομή Κοινωνικών Ιστοριών

Η δομή και το περιεχόμενο μιας Κοινωνικής Ιστορίας σύμφωνα με την Gray (2010) πρέπει να είναι συγκεκριμένα, προκειμένου να οδηγήσουν στα βέλτιστα αποτελέσματα. Οι πρώτες κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη των Κοινωνικών Ιστοριών διατυπώθηκαν το 1993 από τους Gray και Garand. Τα τελευταία χρόνια, όμως, έχουν αναθεωρηθεί αρκετές φορές από την ίδια τη δημιουργό τους, την Carol Gray. Σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές ανάπτυξης οι Κοινωνικές Ιστορίες πρέπει να εμπεριέχουν από τέσσερις μέχρι επτά τύπους προτάσεων:

- Περιγραφικές προτάσεις, που σχετίζονται με το τι κάνουν οι άνθρωποι σε μια συγκεκριμένη κατάσταση και γιατί. Περιγράφουν αντικειμενικά τα στοιχεία χωρίς να υποθέτουν αντιδράσεις. Αυτές οι προτάσεις είναι οι απαντήσεις στις ερωτήσεις τόπου, χρόνου, λόγου και συντελεστών εξέλιξης της ιστορίας, που οδηγούν στην ανάπτυξή της. Είναι το πιο βασικό είδος προτάσεων και αυτές που χρησιμοποιούνται πιο συχνά, πρέπει, όμως, να τηρηθεί μια ισορροπία στο πλήθος των πληροφοριών (Gray, 2015). Παράδειγμα περιγραφικής πρότασης: «Ο μπαμπάς μου βλέπει τις ειδήσεις στην τηλεόραση».
- Προτάσεις προοπτικής, που περιγράφουν τις αντιδράσεις αυτών που εμπλέκονται στην κατάσταση. Αναφέρουν τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις επιθυμίες, τις αντιλήψεις, τις στάσεις, τις πεποιθήσεις, τις διαθέσεις και τις προτιμήσεις των άλλων. Είναι ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς δίνουν στοιχεία τα οποία δεν είναι αυτονόητα στα άτομα με αυτισμό και είναι πολύ δύσκολο να τα αποκτήσουν μόνο τους. Με αυτές τις προτάσεις δίνεται η δυνατότητα στο παιδί να βλέπει μέσα στο μυαλό και στην καρδιά των άλλων και με αυτό τον τρόπο να κατανοεί τα αίτια της συμπεριφοράς τους (Gray, 2015). Παράδειγμα προοπτικής πρότασης: «Όλοι οι άνθρωποι νιώθουν λυπημένοι κάποιες φορές».
- Καθοδηγητικές προτάσεις, που κατευθύνουν, χρησιμοποιώντας θετικό λόγο, στις επιθυμητές και αναμενόμενες συμπεριφορές σε μια δεδομένη κατάσταση (Gray, 2015). Οι προτάσεις οδηγιών προτείνουν στο άτομο τι να προσπαθήσει να κάνει ή να πει σε μια συγκεκριμένη κατάσταση και συνήθως ξεκινούν με «Μπορώ να...» ή «Θα προσπαθήσω να...» ή γράφονται ως δηλώσεις στόχου, όπως για παράδειγμα «Θα περιμένω τον δάσκαλό μου».
- Προτάσεις ελέγχου, που προκύπτουν από το ίδιο το αυτιστικό άτομο που εκπαιδεύεται ή σε συνεργασία με αυτόν που το εκπαιδεύει, προκειμένου να εντοπίσει τεχνικές που θα το βοηθήσουν να ανακαλέσει πληροφορίες που εμπεριέχονται στην Κοινωνική Ιστορία. Δίνεται έτσι η δυνατότητα στο ίδιο το εκπαιδευόμενο άτομο να ρυθμίζει μόνο του τη συμπεριφορά του (Gray, 2015). Παράδειγμα πρότασης ελέγχου: «Για να βοηθήσω τον εαυτό μου να ηρεμήσει, θα προσπαθήσω να μετρήσω μέχρι το 10».
- Προτάσεις επιβεβαίωσης, που εκφράζουν κάτι κοινά αποδεκτό, όπως κοινωνικές αξίες και πολιτισμικές απόψεις, δίνοντας έμφαση σε ένα νόμο, κανόνα ή έθιμο ή χρησιμοποιούνται, για να καθησυχάσουν το άτομο (Gray, 2015). Παραδείγματα προτάσεων επιβεβαίωσης: «Είναι πολύ σημαντικό να θυμάμαι ότι περνάμε τη διάβαση, μόνο όταν το φανάρι είναι πράσινο για τους πεζούς» (κανόνας), «Όταν ο μπαμπάς μου ροχαλίζει δυνατά, σημαίνει ότι κοιμάται» (καθησυχαστική).

- Συνεργατικές προτάσεις ή προτάσεις συνεργασίας, που προσδιορίζουν τους άλλους που βρίσκονται δίπλα και μπορούν να βοηθήσουν σε κάθε κατάσταση και τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να προσφέρουν αυτήν τους τη βοήθεια στο αυτιστικό άτομο (Gray, 2015). Παράδειγμα συνεργατικής πρότασης: «Το προσωπικό του μουσείου θα με βοηθήσει, αν χαθώ».
- Προτάσεις συνέπειας, που παρουσιάζουν το αποτέλεσμα των ενεργειών της Κοινωνικής Ιστορίας (Ying, Sah & Abdullah, 2016). Παράδειγμα πρότασης συνέπειας: «Αν καθαρίσω το δωμάτιό μου, η μαμά μου θα είναι χαρούμενη».

Ένα νέο είδος προτάσεων που προστέθηκε τα τελευταία χρόνια και χρησιμοποιείται κυρίως στον έλεγχο της κατανόησης της Κοινωνικής Ιστορίας από το άτομο στο αυτιστικό φάσμα είναι η πρόταση με κενή γραμμή. Ενθαρρύνει το άτομο να μαντέψει το επόμενο βήμα σε μια κατάσταση είτε πρόκειται για αποκρίσεις των άλλων ατόμων στις ενέργειές του είτε για τα δικά του συναισθήματα και αντιδράσεις. Η αξιολόγηση μπορεί να γίνει και με ελλειπτικές προτάσεις, προτάσεις δηλαδή που έχουν κάποιο τμήμα τους κενό, το οποίο ζητείται να συμπληρωθεί (Gray, 2015). Παραδείγματα προτάσεων με κενή γραμμή: «Εάν σηκώσω το χέρι μου, για να απαντήσω στην ερώτηση της δασκάλας μου, εκείνη θα νιώσει» ή «Όταν τελειώσω το φαγητό μου, καλό θα είναι να».

Εκτός από το είδος των προτάσεων που θα επιλεγούν, εξίσου σημαντική είναι και η αναλογία που πρέπει να τηρηθεί στη χρήση αυτών, ώστε η Ιστορία να γίνει αντιληπτή από το άτομο περισσότερο πληροφορώντας παρά κατευθύνοντας (Gray, 2010). Η ίδια περιγράφει πως δημιουργούνται δύο είδη Κοινωνικών Ιστοριών βάσει των αναλογιών που εφαρμόζονται:

1. Απλές Κοινωνικές Ιστορίες, οι οποίες περιλαμβάνουν τέσσερα είδη προτάσεων με βασική αναλογία: 0-1 καθοδηγητικές προτάσεις ανά 2-5 περιγραφικές προτάσεις ή/και προτάσεις προοπτικής ή/και προτάσεις επιβεβαίωσης. Μια αποτελεσματική Κοινωνική Ιστορία χρειάζεται να αποτελείται από δέκα περίπου προτάσεις, εκ των οποίων οι οχτώ να είναι προτάσεις περιγραφικές και προοπτικής, ενώ η μία ή οι δύο το πολύ να είναι καθοδηγητικές. Η αναλογία είναι ενδεικτική και μπορεί να προσαρμοστεί ανάλογα με το προφίλ του ατόμου.
2. Εκτεταμένες Κοινωνικές Ιστορίες, οι οποίες έχουν τη μορφή των απλών Κοινωνικών Ιστοριών, περιλαμβάνουν τα είδη των προτάσεων με τις αναλογίες που προαναφέρθηκαν και, επιπλέον, περιλαμβάνουν και άλλα είδη προτάσεων, όπως για παράδειγμα προτάσεις ελέγχου ή συνεργατικές με πλήρη αναλογία: 0-1 καθοδηγητικές προτάσεις ή/και προτάσεις ελέγχου ανά 2-5 περιγραφικές προτάσεις ή/και προτάσεις προοπτικής ή/και προτάσεις επιβεβαίωσης ή/και συνεργατικές προτάσεις (Νικολαΐδου, 2019) ή/και προτάσεις με κενή γραμμή (Gray, 2015). Οι Κοινωνικές Ιστορίες αυτής της μορφής χρησιμοποιούνται κυρίως σε άτομα υψηλής

λειτουργικότητας παρέχοντας περισσότερες λεπτομέρειες και πληροφορίες, προκειμένου να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (Gray, 2015).

5.4 Δημιουργία Κοινωνικών Ιστοριών

Κοινωνικές Ιστορίες που προορίζονται, για να αντιμετωπίσουν τυπικές κοινωνικές καταστάσεις, κυκλοφορούν ευρέως είτε στο εμπόριο ή στο διαδίκτυο. Οι ιδιαίτερες ανάγκες, όμως, ενός ατόμου με αυτισμό μπορεί να μην καλύπτονται από αυτές, μια και αναφέρονται στο σύνολο των αυτιστικών ατόμων και δεν μπορούν να καλύψουν τις διαφορετικές εθνικές, πολιτισμικές ή θρησκευτικές πεποιθήσεις του καθενός. Απόρροια αυτού του γεγονότος είναι να συστήνεται στους παιδαγωγούς των αυτιστικών ατόμων (εκπαιδευτικό, γονέα, θεραπευτή, ψυχολόγο κ.ά.) να σχεδιάζουν τις Κοινωνικές Ιστορίες προσαρμοσμένες στις ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου ατόμου στο οποίο απευθύνονται (Νικολαΐδου, 2019).

Για να γραφεί μία αποτελεσματική Κοινωνική Ιστορία, είναι πολύ σημαντικό, σύμφωνα με τα παραπάνω, να ληφθεί υπόψιν η προοπτική του ίδιου του παιδιού με αυτισμό, οι συγκεκριμένες ανάγκες και τα ενδιαφέροντά του. Μέσω σχολαστικής παρατήρησης ο συγγραφέας εστιάζει στο τι μπορεί το παιδί να δει, να ακούσει και να αισθανθεί σε μία στοχευμένη κατάσταση. Αυτή η προοπτική πρέπει να γίνει το κέντρο της Κοινωνικής Ιστορίας (Gray & Garand, 1993).

Σημαντικό, επίσης, στοιχείο αποτελεί και το γεγονός ότι τα παιδιά που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού παρουσιάζουν δυσκολίες στη διατύπωση ερωτήσεων. Δεν μπορούν να καταλάβουν ότι οι ερωτήσεις αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να εκμαιεύσουν πληροφορίες από τους άλλους, με αποτέλεσμα να στερούνται γνώσεων. Οι γονείς και παιδαγωγοί παιδιών με αυτισμό στην προσπάθειά τους να διδάξουν κοινωνικές συμπεριφορές μέσω των κοινωνικών ιστοριών θα πρέπει να απαντούν σε ερωτήσεις του τύπου ποιος, τι, πότε, που και γιατί (Gray & Garand, 1993).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Gray, 2015, 2010) τα βασικά στάδια δημιουργίας μιας Κοινωνικής Ιστορίας είναι τα εξής:

1. Ο προσδιορισμός του στόχου, ο καθορισμός με ακρίβεια δηλαδή του επιδιωκόμενου αποτελέσματος, το οποίο μπορεί να είναι η εκμάθηση μιας λειτουργικής συμπεριφοράς ή η αφομοίωση συγκεκριμένων γνώσεων και εννοιών. Οι πληροφορίες που θα παρέχονται πρέπει να γίνονται με τέτοιο τρόπο, που να αποκτούν νόημα για το παιδί. Όταν, για παράδειγμα, πρόκειται για γνώσεις που είναι αφηρημένες, θα πρέπει η παρουσίασή τους να γίνει με σαφή και συγκεκριμένο τρόπο και ίσως να πρέπει να χρησιμοποιηθούν παραστάσεις και εικόνες, για να γίνουν περισσότερο κατανοητές. Σύμφωνα με τους Lorimer et al. (2002) αυτό που έχει μεγάλη αξία δεν είναι να αντιληφθεί κάποιος πως το άτομο είναι αναστατωμένο και συμπεριφέρεται

μη λειτουργικά, αλλά να αναγνωριστεί αυτό που του προκαλεί την αναστάτωση. Πρέπει, λοιπόν, αρχικά να αναγνωριστεί η κατάσταση που προξενεί την σύγχυση και οδηγεί στη μη λειτουργική συμπεριφορά και στη συνέχεια να καθοριστεί η επιδιωκόμενη λειτουργική συμπεριφορά.

2. Η συλλογή δεδομένων, η συγκέντρωση δηλαδή όλων των πληροφοριών που απαιτούνται για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Ιστορίας είτε μέσω της παρατήρησης της συμπεριφοράς του παιδιού είτε με συζητήσεις με το ίδιο το παιδί ή τα άτομα που εμπλέκονται στην όλη διαδικασία προσέγγισής του. Συλλέγονται πληροφορίες και γίνεται προσεκτική αξιολόγηση των αναγκών του παιδιού, ώστε να γίνει κατανοητό τι είναι αυτό που δυσκολεύει το παιδί ή για ποιο λόγο αντιδρά με αυτόν τον μη λειτουργικό τρόπο. Πολύ κρίσιμη, επίσης, είναι η συλλογή πληροφοριών που αφορούν τις ήδη υπάρχουσες δεξιότητες και γνώσεις του παιδιού, όπως ο προφορικός λόγος, η ανάγνωση, η μη απόσπαση της προσοχής, η απομνημόνευση κ.ά., που θα του επιτρέψουν να κατανοήσει πιο αποτελεσματικά την συγκεκριμένη ιστορία.

3. Τέλος, ακολουθεί η συγγραφή της ιστορίας.

Τα δύο πρώτα στάδια αποτελούν την εργασία που πρέπει να γίνει για να οδηγηθούμε στη συγγραφή, στον τρόπο δηλαδή που θα γραφεί και θα συνταχθεί η ιστορία.

5.5 Συγγραφή Κοινωνικών Ιστοριών

Η Κοινωνική Ιστορία πρέπει να ακολουθεί μία συγκεκριμένη δομή, να υπάρχει δηλαδή εισαγωγή, κύριο μέρος και συμπέρασμα, και να χρησιμοποιεί μόνο όσες πληροφορίες είναι απαραίτητες. Ο τίτλος της Κοινωνικής Ιστορίας μπορεί να έχει τη μορφή ερώτησης, για να φανεί η σχέση μεταξύ ερωτήσεων και απαντήσεων, όπως για παράδειγμα «Γιατί πρέπει να κάθωμαι στο θρανίο μου;».

Χρησιμοποιούνται απλές και σαφείς προτάσεις κατά τη σύνθεση της Ιστορίας, ώστε να γίνονται εύκολα κατανοητές. Ο μεταφορικός λόγος πρέπει να αποφεύγεται, μια και δεν γίνεται εύκολα αντιληπτός από τα αυτιστικά άτομα. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο συγγραφέας πρέπει να γράφει σε κάθε σελίδα μία ιδέα. Έτσι δίνει έμφαση σε κάθε σημείο της ιστορίας και επιτρέπει μελλοντικές αλλαγές σε μία βασική Κοινωνική Ιστορία. Κάθε ιδέα αποτελεί μία ενότητα και μπορεί να αποτελείται από μία έως τέσσερις προτάσεις. Για μικρά παιδιά μια πρόταση ανά σελίδα είναι αρκετή, για να μπορέσουν να την κατανοήσουν, ενώ στην περίπτωση που το επίπεδο κατανόησης του παιδιού είναι πολύ χαμηλό ή απουσιάζει εντελώς ο λόγος, τότε μια εικόνα χωρίς κείμενο μπορεί να μεταφέρει την πληροφορία. Σε μεγαλύτερα άτομα μπορούν να χρησιμοποιηθούν περισσότερες προτάσεις ή και καθόλου εικόνες ανάλογα με τις κατακτημένες δεξιότητές τους.

Σημαντικό είναι, επίσης, να γίνεται χρήση του α' ενικού προσώπου, προκειμένου να δηλώσει το ίδιο το αυτιστικό άτομο, και του γ' προσώπου, όταν γίνεται αναφορά σε κάποιους άλλους. Συνηθέστεροι χρόνοι είναι ο ενεστώτας, όταν περιγράφεται μια κατάσταση, και ο μέλλοντας, όταν γίνεται πρόβλεψη ενός γεγονότος. Απαραίτητη κρίνεται η χρήση θετικής διατύπωσης (τι πρέπει να γίνει) και η αποφυγή του αρνητικού λόγου (τι δεν θα πρέπει να γίνει), που πιθανόν να οδηγήσει σε εκνευρισμό (Gray, 2015).

Επιπλέον χαρακτηριστικά είναι το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται σε μία Κοινωνική Ιστορία, το οποίο πρέπει πάντα να είναι ακριβές και να προσαρμόζεται στην ηλικία, στις ικανότητες και στον τρόπο μάθησης του παιδιού (Gray, 2010). Καθώς είναι γνωστό ότι τα παιδιά αυτά συχνά κάνουν κυριολεκτική ερμηνεία των προτάσεων, ένας δημιουργός θα πρέπει να εξασφαλίσει την ακρίβεια της ιστορίας του ανεξάρτητα από την ερμηνεία. Για παράδειγμα η πρόταση «Δεν θα μιλώ στην βιβλιοθήκη», εκτός του ότι εμπεριέχει αρνητικό λόγο, μπορεί εύκολα να παρερμηνευθεί. Τι θα γίνει στην περίπτωση που θα του τεθεί μία ερώτηση; Ενώ η πρόταση «Μπορώ να ψιθυρίζω στη βιβλιοθήκη» βοηθά καλύτερα το παιδί να κατανοήσει τι πρέπει να κάνει (Gray & Garand, 1993).

Στις εικονογραφήσεις πρέπει να δοθεί μεγάλη προσοχή, γιατί, ενώ συμβάλλουν καθοριστικά στη διαδικασία της μάθησης, μπορεί να αποσπάσουν την προσοχή ή να ερμηνευτούν λάθος, αν περιέχουν περιττές πληροφορίες. Για παράδειγμα, εάν σε μια εικόνα απεικονίζεται ένα παιδί που δένει τα παπούτσια του καθισμένο σ' ένα μπλε χαλί με μια γάτα δίπλα του, το αυτιστικό παιδί μπορεί να δώσει την ερμηνεία ότι, για να δέσει τα παπούτσια του, πρέπει να καθίσει σ' ένα μπλε χαλί έχοντας μια γάτα δίπλα του. Η εικόνα θα πρέπει να είναι ευκρινής χωρίς πολλές λεπτομέρειες και να εστιάζει στο θέμα, ώστε να υποστηρίξει την κατανόηση και να μην προκαλεί σύγχυση. Οι φωτογραφίες σε ορισμένες ιστορίες μπορεί να είναι αποτελεσματικές, ειδικά όταν απεικονίζουν παραλλαγές της ίδιας κατάστασης (Gray & Garand, 1993).

Οι Κοινωνικές Ιστορίες πρέπει, επίσης, να είναι ευέλικτες και να περιγράφουν τα γεγονότα με ρεαλιστικότητα, όπως φαίνεται στο συγκεκριμένο παράδειγμα: «Όταν στέκομαι σε μία γραμμή, μπορώ να βλέπω το παιδί που είναι μπροστά μου. Μπορεί να είναι αγόρι. Μπορεί να είναι κορίτσι. Μπορεί να είναι διαφορετικό κάθε φορά». Λέξεις όπως «πάντα», καλό θα είναι να αποφεύγονται και να αντικαθίστανται με το «συνήθως», «μερικές φορές» και «πιθανόν». Με αυτόν τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα για περισσότερες παραλλαγές και μεγαλύτερη ποικιλία (Gray & Garand, 1993).

Σύμφωνα με τους Gray & Garand (1993) η γραφή των Κοινωνικών Ιστοριών είναι τέχνη και όχι επιστήμη. Παρόλο που οι οδηγίες για τη δημιουργία τους μπορεί να είναι βοηθητικές, υπάρχουν πολλές αποτελεσματικές ιστορίες που έχουν γραφτεί και εφαρμοστεί αποκλίνοντας από την προτεινόμενη μορφή. Η δημιουργικότητα, η οποία συνδυάζεται με την εξατομικευμένη

ικανότητα ενός παιδιού και με την εκάστοτε περίπτωση, είναι τα πιο πολύτιμα συστατικά για αποτελεσματικές κοινωνικές ιστορίες.

Δίνοντας ένα δώρο

Το δώρο είναι κάτι που δίνεις σε κάποιον.
 Οι άνθρωποι δίνουν δώρα σε άλλους ανθρώπους.
 Μερικά δώρα είναι μεγάλα.
 Μερικά δώρα είναι μικρά.
 Όταν δίνω σε κάποιον ένα δώρο μπορώ να πω,
 «Αυτό το δώρο είναι για σας»
 Μερικές φορές μου δίνουν εμένα ένα δώρο.
 Όταν μου δίνουν ένα δώρο, θα προσπαθήσω να πω,
 «Ευχαριστώ».
 Το να λες «Ευχαριστώ» είναι ευγενικό.
 Στους ανθρώπους αρέσει να ακούνε «Ευχαριστώ» όταν δίνουν σε κάποιον ένα δώρο.

Εικόνα 1. Παράδειγμα Κοινωνικής Ιστορίας

5.6 Εφαρμογή Κοινωνικών Ιστοριών

Ο τρόπος που θα παρουσιαστεί μια Κοινωνική Ιστορία διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματικότητά της, καθώς συμβάλλει καθοριστικά στην αποδοχή της ή όχι από το παιδί. Υπάρχουν αρκετές τεχνικές και η επιλογή της πιο κατάλληλης εξαρτάται από τις μοναδικές ικανότητες και ανάγκες του παιδιού, με στόχο να επιφέρει τη μεγαλύτερη δυνατή συγκέντρωση από μέρους του. Οι κοινωνικές ιστορίες δεν είναι αποτελεσματικές για όλα τα παιδιά σε όλες τις καταστάσεις, καθώς άλλα μπορεί να ανταποκριθούν θετικά, ενώ κάποια άλλα μπορεί να χρειαστούν και συμπληρωματικές ενισχύσεις. Σε περιπτώσεις στις οποίες οι κοινωνικές ιστορίες είναι αποτελεσματικές, τα αποτελέσματα είναι συχνά θεαματικά και εμφανή μέσα σε μία εβδομάδα (Gray & Garand, 1993).

Η παρουσίαση της Κοινωνικής Ιστορίας θα πρέπει να γίνει σε ένα ήσυχο και ήρεμο περιβάλλον χωρίς ερεθίσματα, οπτικά ή ηχητικά, που μπορεί να προκαλέσουν τη διάσπαση της προσοχής του ατόμου, και το κλίμα που θα επικρατεί θα πρέπει να είναι θετικό και άνετο. Σημαντικό είναι, επίσης, το άτομο να είναι ήρεμο και με θετική διάθεση. Ο παιδαγωγός αρχικά κάνει μία μικρή εισαγωγή σε φιλικό τόνο, για να κινητοποιήσει το ενδιαφέρον του ατόμου, με σκοπό να επικεντρωθεί στην ιστορία που πρόκειται να παρουσιαστεί (Gray, 2015).

Τρεις βασικές προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται στην παρουσίαση των Κοινωνικών Ιστοριών (Gray & Garand, 1993):

1. Στην περίπτωση ενός παιδιού που μπορεί να διαβάξει μόνο του, ένας ενήλικας παρουσιάζει την ιστορία διαβάζοντάς την με το παιδί δύο φορές. Ο ενήλικας κάθεται δίπλα στο παιδί και ελαφρώς πιο πίσω, τη διαβάζει πρώτος και στη συνέχεια τη

διαβάζει το παιδί. Αφού το παιδί εξοικειωθεί με την ιστορία, τη διαβάζει μόνο του μία φορά κάθε ημέρα.

2. Στην περίπτωση ενός παιδιού που δεν κατέχει την ικανότητα της ανάγνωσης η κοινωνική ιστορία ηχογραφείται. Χρησιμοποιείται ένα κουδούνισμα, για να δώσει το σήμα στο παιδί να γυρίσει τις σελίδες. Όταν το παιδί μάθει τη διαδικασία, μπορεί να «διαβάζει» την Ιστορία μία φορά κάθε ημέρα.
3. Η τελευταία προσέγγιση χρησιμοποιείται και σε παιδιά που μπορούν να διαβάσουν, άλλα και σε παιδιά που χρειάζονται βοήθεια με το διάβασμα. Οι Κοινωνικές Ιστορίες βιντεοσκοποούνται και προβάλλονται εκφωνούμενες σε οθόνη, όπου εμφανίζεται μία σελίδα κάθε φορά. Οι βιντεοσκοπημένες Κοινωνικές Ιστορίες μπορούν να «διαβάζονται» στο παιδί με τον ήχο ανοικτό ή να τις διαβάζει το παιδί με τον ήχο κλειστό.

Η διάρκεια και η συχνότητα εφαρμογής μιας κοινωνικής ιστορίας είναι από τους πιο βασικούς παράγοντες για την επιτυχία της και εξαρτώνται από το ίδιο το παιδί και τον ρυθμό μάθησης που παρουσιάζει. Ένα παιδί μπορεί να χρειαστεί να διαβάσει την ιστορία μερικές φορές, με μία επανάληψη μία φορά το μήνα, για να διατηρήσει τις νέες συμπεριφορές. Ένα άλλο παιδί μπορεί συνεχώς να χρειάζεται να διαβάσει μια ιστορία πριν από την αναμενόμενη κατάσταση, μια και φαίνεται ότι διατηρεί τις πληροφορίες της ιστορίας για λίγες μόνο ώρες. Ένα τρίτο παιδί μπορεί να χρειαστεί να διαβάζει μια ιστορία καθημερινά για αρκετές εβδομάδες και ξαφνικά να γίνεται ανεξάρτητος από την ιστορία, όταν η νέα συμπεριφορά γίνεται συνήθεια (Gray & Garand, 1993). Σύμφωνα με την Gray (2015) πρέπει να παρουσιάζεται μία Κοινωνική Ιστορία τη φορά έτσι, ώστε να δίνεται βαρύτητα σε μία δεξιότητα ή συμπεριφορά και να μην προκαλείται σύγχυση από τις πολλές ταυτόχρονες πληροφορίες. Όταν επιτευχθεί η εξοικείωση με τη χρήση μιας ιστορίας, μπορούν στη συνέχεια να εισαχθούν σταδιακά και άλλες. Καλό θα είναι να μην παρουσιάζονται πάνω από τρεις ιστορίες το ίδιο χρονικό διάστημα, δηλαδή μπορούν να διαβαστούν περίπου μία με τρεις διαφορετικές ιστορίες την ημέρα με διαφορετικό στόχο η καθεμία.

Εκείνοι που εφαρμόζουν μια Ιστορία πρέπει να παρατηρούν την αντίδραση ενός παιδιού σε συνεχή βάση, για να αναπτύξουν μια καλύτερη προσέγγιση γι' αυτό σε μια δεδομένη κατάσταση με αναθεωρήσεις, όπου απαιτούνται (Gray & Garand, 1993).

Προκειμένου το άτομο να αποδεσμευτεί από μια Κοινωνική Ιστορία, μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφορες τεχνικές, όπως η παράλειψη κάποιων προτάσεων ή η πρόσθεση κενών γραμμών που θα συμπληρώνονται από το παιδί ή οι αλλαγές στις εικόνες που περιέχονται στην ιστορία (Gray, 2015). Το τέλος της εφαρμογής έρχεται, όταν αναπτυχθεί από το άτομο η κατάλληλη λειτουργική συμπεριφορά, δεξιότητα ή γνώση. Ίσως στο μέλλον κάποιες φορές να χρειαστεί να γίνει επανάληψη της παρουσίασης της ιστορίας, ειδικά αν επέρχονται αλλαγές στο οικογενειακό ή σχολικό περιβάλλον του παιδιού. Αρκετές φορές,

επίσης όταν γίνεται προσπάθεια κατάκτησης μιας νέας δεξιότητας, υπάρχει η πιθανότητα κάποια παλιά να αποδυναμωθεί, οπότε θα χρειαστεί η επανάληψή της (Lorimer et al., 2002).

Ανεξαρτήτως του τρόπου με τον οποίο παρουσιάστηκε η Ιστορία, η κατανόησή της ελέγχεται, επίσης, με διάφορες μεθόδους. Ο εκπαιδευόμενος μπορεί να συμπληρώσει μία λίστα ελέγχου ή να απαντήσει γραπτώς σε ερωτήσεις κατανόησης στο τέλος της Ιστορίας. Βεβαίως, καλό θα είναι οι ερωτήσεις να είναι συνολικά λίγες σε αριθμό, για να μην υπάρξει κόπωση. Οι ερωτήσεις αφορούν το περιεχόμενο της Ιστορίας και συνήθως απαντούν στο «ποιος, πού, πότε, τι, πώς, γιατί». Γράφονται στο πρώτο ενικό πρόσωπο και συνήθως ξεκινάνε με το όνομα του ατόμου. Εάν δεν δοθεί σωστή απάντηση, υπάρχει χρόνος για σκέψη ή για να ξαναδιαβαστεί το τμήμα της ιστορίας που αφορά στη συγκεκριμένη ερώτηση. Σημαντικό είναι, επίσης, να δίνεται λεκτική ενίσχυση ή έπαινος, κάθε φορά που η απάντηση είναι σωστή.

Το παιχνίδι των ρόλων, επίσης, μπορεί να είναι αποτελεσματικό, καθώς το παιδί καλείται να δείξει τι θα κάνει την επόμενη φορά που η δεδομένη κατάσταση θα εμφανισθεί (Gray & Garand, 1993). Η αναπαράσταση της Ιστορίας μέσω υποθετικών σεναρίων μπορεί να συνοδεύεται και από βοηθητικά αντικείμενα, μινιατούρες ή και πραγματικών διαστάσεων, ή εικόνες που σχετίζονται με την Κοινωνική Ιστορία.

Μια Κοινωνική Ιστορία κρίνεται κατάλληλη και επιτυχημένη, εάν οι αλλαγές της συμπεριφοράς στο άτομο επέλθουν σε εύλογο χρονικό διάστημα. Αν μετά από δυο με τρεις βδομάδες δεν παρατηρείται καμία βελτίωση στο παιδί, τότε πρέπει να αναθεωρηθεί το επίκεντρο της ιστορίας, το γλωσσικό της επίπεδο ή η πολυπλοκότητά της και να τροποποιηθεί (Lorimer et al., 2002).

5.7 Μορφές Κοινωνικής Ιστορίας

Η Κοινωνική Ιστορία μπορεί να είναι έντυπη ή ψηφιακή και στη δημιουργία της μπορεί να συμμετέχει ένας εκπαιδευτικός ή μια ομάδα ατόμων που ασχολούνται με το παιδί. Μια Κοινωνική Ιστορία μπορεί να έχει τις παρακάτω μορφές:

- Κείμενο (π.χ. ψηφιακό βιβλίο (Ryan, 2016))
- Εικόνες (π.χ. περιπέτεια, παιχνίδι σε ψηφιακή μορφή (Murray, 2018, December))
- Βίντεο (Milfeld & Flint, 2020)
- Ήχος (Chan & Sage, 2019)

Όσον αφορά τις κοινωνικές ιστορίες για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού σε χώρους πολιτισμού και ιδιαίτερα σε μουσεία, η πλέον συνήθης πρακτική είναι το κείμενο και οι εικόνες (βλ. παρ. 6.4). Από τις πρώτες και πλέον απλές πρακτικές με τις οποίες δύνανται να υλοποιηθούν ψηφιακά είναι οι κειμενογράφοι και τα προγράμματα παρουσίασης (Lorimer et al., 2002).

5.8 Νέες τεχνολογίες και αυτισμός

Η τεχνολογία των Η/Υ έχει επικρατήσει στην καθημερινότητά μας και αποτελεί τον πιο δημοφιλή τρόπο επικοινωνίας στη σημερινή κοινωνία. Από τα τηλέφωνα οθόνης αφής έως τις συσκευές tablet οι φορητές υπολογιστικές συσκευές δεν ήταν ποτέ περισσότερο φιλικές, λιγότερο ακριβές και καθολικά διαθέσιμες, όπως είναι σήμερα (Lofland, 2016). Αποτελέσματα έρευνας δείχνουν ότι, καθώς η ανάπτυξη της νέας τεχνολογίας επικοινωνιών εξελίσσεται με αυξανόμενο ρυθμό κάθε χρόνο, με τον ίδιο τρόπο αυξάνεται και η ικανότητα των παιδιών να χειρίζονται και να αξιοποιούν αυτήν την τεχνολογία ξεπερνώντας πολλές φορές την αντίστοιχη ικανότητα των γονιών τους (Lofland, 2016). Η αυξανόμενη χρήση της τεχνολογίας από τα παιδιά έχει επιπτώσεις τόσο στις επικοινωνιακές όσο και στις εκπαιδευτικές τους πρακτικές, μια και αποτελεί τον επικρατέστερο περιβαλλοντικό παράγοντα στη ζωή τους (Watt, 2010). Το ίδιο συμβαίνει και στα παιδιά με αναπτυξιακές διαταραχές, μια και αλληλεπιδρούν πιο άνετα με άψυχα αντικείμενα, όπως υπολογιστή ή iPad, και αποκτούν ισχυρές τεχνολογικές δεξιότητες. Επιπλέον, πολλά από αυτά μαθαίνουν καλύτερα χρησιμοποιώντας οπτικά ερεθίσματα (Lofland, 2016). Πολλά άτομα στο φάσμα του αυτισμού, άλλωστε, προτιμούν τη χρήση της τεχνολογίας, καθώς κατά την ενασχόλησή τους με αυτή είναι αναγκαίο να εστιάσουν σε λεπτομέρειες. Πέραν τούτου είναι ένα περιβάλλον προβλέψιμο, που τους προσφέρει το αίσθημα της ασφάλειας και της ευχαρίστησης (Παπαϊωάννου, 2019).

Επιπροσθέτως, η τεχνολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί με διάφορους τρόπους, προκειμένου να είναι κατάλληλη για τις ιδιαιτερότητες (ρυθμό ανάπτυξης, χρόνο εκτέλεσης, αριθμό επαναλήψεων, παροχή οπτικών βοηθημάτων) και τα ενδιαφέροντα (μορφή παιχνιδιού, χρήση ταινιών κ.α.) των ατόμων. Ακόμη, μπορεί να βρει τη θέση της στο εξατομικευμένο πρόγραμμα του κάθε μαθητή, ώστε να έχει καλύτερα αποτελέσματα στην απόκτηση γνωστικών δεξιοτήτων, αλλά και κοινωνικών συμπεριφορών (Grynszpan, Weiss, Perez-Diaz & Gal, 2014). Η ίδια η Carol Gray, εμπνευστής των Κοινωνικών Ιστοριών, βλέποντας τις μεγάλες δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία, την αξιοποίησε, για να δημιουργήσει βίντεο με σενάριο που ακολουθεί τις αρχές της συγγραφής μίας Κοινωνικής Ιστορίας, τα οποία ονόμασε Storymovies™ και στα οποία δίνεται η δυνατότητα να πρωταγωνιστεί το ίδιο το παιδί με αυτισμό (Mowling, Menear, Dennen & Fittipaldi-Wert, 2018).

Υπάρχουν πολλές τεχνολογικές εφαρμογές που μπορούν να αξιοποιηθούν στην εκπαίδευση παιδιών με αναπτυξιακές διαταραχές, όπως η επαυξημένη, η μικτή και η εικονική πραγματικότητα, καθώς και η ρομποτική. Μέσω της επαυξημένης πραγματικότητας, για παράδειγμα, το παιδί μπορεί να χρησιμοποιήσει μία κινητή συσκευή και να σαρώσει εικόνες, οι οποίες έχουν εμπλουτιστεί με πολυμέσα (βίντεο, ήχο, διαδικτυακές διασυνδέσεις και 3D μοντέλα), που προβάλλονται στην ψηφιακή συσκευή του εύκολα και γρήγορα. Με αυτόν τον τρόπο η επαυξημένη πραγματικότητα μπορεί να χρησιμοποιηθεί παρέχοντας οπτική βοήθεια,

ηχητική ή και οπτική καθοδήγηση, αλλά και επιπλέον αφηγήσεις και περιγραφές. Μετατρέπει αφηρημένες έννοιες σε περισσότερο συγκεκριμένες και πραγματοποιεί τη σύνδεση μεταξύ διαφόρων εννοιών, μια διαδικασία που δεν μπορεί να γίνει αυτόματα στα άτομα με αυτισμό (Παπαϊωάννου, 2019).

5.9 Ψηφιακή αφήγηση στην εκπαίδευση παιδιών με αναπτυξιακές διαταραχές

Έρευνες έχουν δείξει ότι η αφήγηση είναι ένας πολύ αποτελεσματικός τρόπος βελτίωσης των κοινωνικών δεξιοτήτων, της επικοινωνίας, αλλά και της ανάπτυξης της φαντασίας των παιδιών με αυτισμό (Dillon & Underwood, 2012; McClain, Haverkamp, Benallie, Schwartz, & Simonsmeier, 2021). Η εξέλιξη της αφήγησης σε ψηφιακή έχει δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις, ώστε τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού να έχουν ενεργό συμμετοχή στην εκπαίδευσή τους, μια και βασίζεται σε οπτικές κυρίως πληροφορίες, που ενδείκνυνται για το συγκεκριμένο κοινό. Η μέθοδος της ψηφιακής αφήγησης θα μπορούσε, επιπλέον, να θεωρηθεί ως ένας εναλλακτικός τρόπος διδασκαλίας σε μια τάξη χωρίς να αποκλείει κανέναν (Chatzara, Karagiannidis, Mavropoulou & Stamatis, 2014).

Χρησιμοποιώντας τις παραδοσιακές μεθόδους κατασκευής Κοινωνικών Ιστοριών ο εκπαιδευτικός πρέπει να δημιουργήσει διαφορετικά σενάρια για κάθε άτομο ξεχωριστά. Ωστόσο, η χρήση ψηφιακών εφαρμογών του δίνει τη δυνατότητα να δημιουργήσει ένα αρχείο με Κοινωνικές Ιστορίες, που αφορούν συμπεριφορές μέσα στην τάξη και κάθε φορά να τις προσαρμόζει στις ανάγκες των μαθητών, αλλά και να τις προσωποποιεί χρησιμοποιώντας τα ονόματά τους και φωτογραφίες τους (More, 2008). Σύμφωνα με τον More (2008) η δημιουργία μιας ψηφιακής ιστορίας πρέπει να ακολουθεί τα παρακάτω βήματα:

- Προσδιορισμός στοχευμένων συμπεριφορών: Ο εκπαιδευτικός πρέπει να γνωρίζει τις αδυναμίες που παρουσιάζουν τα συγκεκριμένα παιδιά με αυτισμό που έχει στην τάξη του και να στοχεύσει σε ανάπτυξη δεξιοτήτων, που θα τα κάνουν να αισθάνονται και να λειτουργούν καλύτερα. Η επικοινωνία με την οικογένεια μπορεί να προσθέσει πληροφορίες και να βοηθήσει στην ιεράρχηση των στόχων. Δάσκαλοι και γονείς πρέπει να λάβουν υπόψη τα δυνατά σημεία του παιδιού, τις ήδη κατεκτημένες συμπεριφορές και να αποφασίσουν αν η επιδιωκόμενη συμπεριφορά θα είναι λειτουργική για το συγκεκριμένο μαθητή.
- Σύνθεση σεναρίου ψηφιακής ιστορίας: Μόλις εντοπιστεί η στοχευμένη συμπεριφορά που θα κάνει πιο λειτουργικό έναν μαθητή, για παράδειγμα να μάθει να περιμένει τη σειρά του, να μοιράζεται ή να ακολουθεί οδηγίες, πρέπει να γραφτεί το ψηφιακό σενάριο πάντα από την προοπτική του παιδιού, χρησιμοποιώντας γνωστό λεξιλόγιο και ακολουθώντας τη δομή και την αναλογία των προτάσεων που συνθέτουν τις Κοινωνικές Ιστορίες.

- Λήψη και οργάνωση εικόνων: Μπορεί να συλλεχθεί οπτικό υλικό από το διαδίκτυο ή και να χρησιμοποιηθούν φωτογραφίες των παιδιών, του χώρου ο οποίος πλαισιώνει την ιστορία, ανθρώπων του κοινωνικού περιβάλλοντος (προσωπικό του σχολείου, υπάλληλοι καταστημάτων, αστυνομία) πάντοτε έχοντας υπόψη τη νομοθεσία για τα προσωπικά δεδομένα. Οι φωτογραφίες πρέπει να είναι ξεκάθαρες ως προς αυτό που απεικονίζουν (την αυλή του σχολείου, το ιατρείο), όταν αναφέρονται σε αντικείμενα ή πρόσωπα, πρέπει να απεικονίζονται σε λευκό φόντο, για να είναι πιο εύκολη η επεξεργασία τους, αλλά και να παρέχουν όσο το δυνατόν λιγότερες οπτικές πληροφορίες, ώστε να μην προκληθεί διάσπαση της προσοχής του παιδιού. Οι φωτογραφίες μπορούν να δεχθούν επεξεργασία και να αποθηκευτούν σε οργανωμένους φακέλους, καθώς η συλλογή οπτικού υλικού είναι μία συνεχόμενη διαδικασία, μια και αλλάζει το μαθητικό δυναμικό.
- Χρησιμοποίηση ψηφιακών μέσων: Αφού έχουν εντοπιστεί οι συμπεριφορές, έχουν γραφτεί τα σενάρια και έχουν συλλεχθεί οι εικόνες, το να μεταφερθούν οι πληροφορίες σε ένα περιβάλλον, όπως για παράδειγμα το Power Point, είναι ένα απλό θέμα δημιουργίας μιας παρουσίασης. Λευκές διαφάνειες για μεγαλύτερη ευελιξία και λιγότερο αντιπερισπασμό με περιορισμένο αριθμό προτάσεων (μία έως τρεις). Τελευταίο βήμα η ηχογράφηση φωνής του δασκάλου ή και του ίδιου του παιδιού. Επιτρέποντας στα παιδιά να ηχογραφήσουν τις δικές τους φωνές όχι μόνο αυξάνεται το ενδιαφέρον για την ιστορία, αλλά και η ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας.

Η ψηφιακή ιστορία μπορεί να παρουσιαστεί σε ολόκληρη την τάξη, για να διδάξει ρουτίνες και διαδικασίες, σε μικρότερες ομάδες, για να εστιάσει σε συγκεκριμένες δεξιότητες, ή ατομικά, για να επικεντρωθεί στις ατομικές ανάγκες του κάθε παιδιού (More, 2008). Είναι κοινά αποδεκτό ότι η δημιουργία μιας ιστορίας μέσω ψηφιακών μέσων κεντρίζει το ενδιαφέρον των παιδιών και αυξάνει τη δημιουργικότητά τους και τη συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό περιβάλλον (Chatzara et al., 2014).

Ένα παράδειγμα καλής πρακτικής, και μάλιστα από τον Ελλαδικό χώρο, αποτελεί ο Δημήτριος Αίσωπος, δάσκαλος στο 2ο Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Βόλου, ο οποίος το 2016 βραβεύτηκε στο διαγωνισμό της Microsoft MIXathon Challenge για τη συμμετοχή του με τίτλο «Ψηφιακή αφήγηση ιστοριών-Κοινωνικές Ιστορίες» μέσα από την οποία προσπαθεί να βελτιώσει τις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού. Για την ψηφιοποίηση της Κοινωνικής Ιστορίας χρησιμοποίησε το Office Mix, που είναι ένα πρόσθετο του Microsoft PowerPoint και το οποίο διατίθεται δωρεάν. Η Ιστορία του είναι δημοσιευμένη στο <https://www.youtube.com/watch?v=TijARCJLChg>.

6 Οδηγοί για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού

6.1 Το ζήτημα της πρόσβασης

Η πρόσβαση στον πολιτισμό αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία, μια και σύμφωνα με τη διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών «Κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να συμμετέχει ελεύθερα και να απολαμβάνει την καλλιτεχνική και πολιτιστική ζωή της κοινότητας» (United Nations, 2007). Η προσβασιμότητα, όμως, δεν αφορά μόνο τη φυσική πρόσβαση, ευκολία μετάβασης και περιήγησης στους χώρους του μουσείου, αλλά αναφέρεται και σε θέματα λειτουργίας, επικοινωνίας, αυτονομίας και ασφάλειας, καθώς και κατά πόσο τα εκθέματα και τα νοήματα που μεταδίδονται είναι κατανοητά και προσφέρουν μία πολύπλευρη και ευχάριστη εμπειρία στο ευρύ κοινό (Νόμος 4067/2012).

Σε πολλά σημεία του κώδικα δεοντολογίας του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM Code of ethics for Museums, 2017) γίνεται αναφορά στο ζήτημα της προσβασιμότητας στα μουσεία. Στην οδηγία 1.4 αναφέρεται ότι το διοικητικό όργανο του μουσείου πρέπει να διασφαλίσει ότι το μουσείο και οι συλλογές του είναι διαθέσιμες σε όλους κατά τη διάρκεια λειτουργίας του και ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί σε άτομα με ειδικές ανάγκες. Συνεχίζει στην επόμενη οδηγία διευκρινίζοντας ότι τα άτομα αυτά μπορεί να είναι επισκέπτες ή και εργαζόμενοι του μουσείου. Σύμφωνα με τη 2η αρχή καθηκόντων των μουσείων είναι η απόκτηση, διατήρηση και προώθηση των συλλογών τους ως συνεισφορά στη διαφύλαξη της φυσικής, πολιτιστικής και επιστημονικής κληρονομιάς. Οι συλλογές τους αποτελούν σημαντικό δημόσιο κτήμα, έχουν ειδική θέση στο νόμο και προστατεύονται με βάση τη διεθνή νομοθεσία. Η προσβασιμότητα αποτελεί μία από τις παραμέτρους του πλαισίου της ηθικής διαχείρισης ανάμεσα στη νόμιμη ιδιοκτησία, στη μονιμότητα, στην τεκμηρίωση και στην υπεύθυνη διάθεση. Και στην 3η αρχή γίνεται μνεία για τις ιδιαίτερες ευθύνες που έχουν τα μουσεία απέναντι στην κοινωνία και σχετίζονται με τη φροντίδα, την προσβασιμότητα και την ερμηνεία των πρωτογενών στοιχείων που συλλέγουν και διατηρούν στις συλλογές τους.

Η προσβασιμότητα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στο μουσειακό περιβάλλον. Τα άτομα με αναπηρία, όμως, δεν αποτελούν μια ενιαία ομάδα με ίδια χαρακτηριστικά και ίδιες ανάγκες. Υπάρχουν αναπηρίες σωματικές ή νοητικές, σοβαρές ή ελαφρές, μόνιμες ή προσωρινές, που γεννούν διαφορετικές ανάγκες και διαφορετικές ικανότητες στα άτομα που τις βιώνουν. Συνεπώς, για να είναι προσβάσιμο το περιβάλλον του μουσείου, πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τις ιδιαίτερες ανάγκες όλων των κατηγοριών ατόμων με αναπηρία.

Εκτός από τα οφέλη που μπορεί να αποκομίσει το ίδιο το άτομο με αναπηρία από την επαφή και την ενασχόληση με την τέχνη στους χώρους πολιτισμού, υπάρχουν οφέλη και για

την κοινωνία και τον πολιτισμό. Δεν είναι, άλλωστε, λίγοι οι καλλιτέχνες με αναπηρία, όπως για παράδειγμα ο Μπετόβεν, οι οποίοι έχουν συμβάλει παγκοσμίως στην πολιτιστική ανάπτυξη (Γερασίμου, 2015). Η ενεργός συμμετοχή των ΑμΕΑ στα πολιτιστικά δρώμενα είναι ο ιδανικότερος τρόπος, προκειμένου να καταρριφθούν οι προκαταλήψεις απέναντί τους (Σόλομων, 2013).

Το πολιτιστικό και κοινωνικό επίπεδο μιας χώρας αξιολογείται μεταξύ άλλων και από την ύπαρξη και λειτουργία μουσείων. Συνεπώς, το μουσείο, περισσότερο από άλλα δημόσια κτήρια, δεν θα πρέπει να δημιουργεί στα άτομα με αναπηρία το αίσθημα του αποκλεισμού και της αδυναμίας (Τζαναβάρα, 2013).

6.2 Το Μουσείο προσεγγίζει τον αυτισμό

6.2.1 Εμπόδια πρόσβασης

Τα μουσεία, σήμερα, ανεξάρτητα από το μέγεθός τους, έχουν κάνει αρκετή πρόοδο στην βελτίωση της φυσικής πρόσβασης στους χώρους τους, καθώς και στην πνευματική πρόσβαση στις συλλογές τους για άτομα με αναπηρίες. Ξεναγήσεις με χρήση νοηματικής γλώσσας ή ηχητικών μέσων κάνουν την εμφάνισή τους σε εκδηλώσεις και προγράμματα μουσείων. Η υποστήριξη οικογενειών με παιδιά στο φάσμα του αυτισμού γίνεται και αυτή σιγά σιγά πραγματικότητα, ωστόσο εξαίρεση αποτελούν οι αυτιστικοί ενήλικες, πράγμα δυσάρεστο και απογοητευτικό, μια και τα μουσεία έχουν πολλά να δώσουν, όσον αφορά τις ευκαιρίες για εργασία ή εθελοντισμό, και τα αυτιστικά άτομα έχουν και αυτά με τη σειρά τους να προσφέρουν αρκετά (Madge, 2016).

Η Madge (2016), από το μουσείο του Λονδίνου, μας τονίζει τα εμπόδια που μπορεί να συναντήσει το αυτιστικό κοινό κατά την επίσκεψή του σε ένα μουσείο:

- Η πρόσβαση στο μουσείο με τη χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς αποτελεί εμπόδιο λόγω αισθητηριακών προβλημάτων και προβλημάτων άγχους.
- Το άγνωστο - δεν γνωρίζει τι υπάρχει στο μουσείο, καθώς κάθε μουσείο διαθέτει διαφορετικά εκθέματα και συλλογές.
- Η αντιμετώπιση της αισθητικής υπερφόρτωσης, η εναλλαγή της έντασης του φωτός, καθώς και οι υψηλοί θόρυβοι λειτουργούν αρνητικά, όπως για παράδειγμα το πέραςμα από φωτεινές αίθουσες σε αίθουσες χαμηλού φωτισμού, ο ήχος από τις εκθέσεις, οι θορυβώδεις καφετέριες, ο θόρυβος από άλλους επισκέπτες και τα στεγνωτήρια χεριών στις τουαλέτες.
- Η πλοήγηση σε μεγάλες αίθουσες και μπερδεμένους διαδρόμους, όπου μπορεί να είναι δύσκολος ο εντοπισμός της εξόδου ή των τουαλετών.
- Η ουρά επισκεπτών και ο συνωστισμός ειδικά σε συγκεκριμένες εκθέσεις ή δραστηριότητες, ιδιαίτερα τα σαββατοκύριακα ή κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού.

- Η έλλειψη υποστήριξης και διευκόλυνσης από μέρους του προσωπικού του μουσείου λόγω άγνοιας του φαινομένου του αυτισμού.
- Τα καταστήματα και οι χώροι εστίασης που τοποθετούνται συχνά στις εισόδους και εξόδους του μουσείου και δύσκολα μπορούν να παρακαμφθούν.

6.2.2 Εκπαίδευση ατόμων με αυτισμό για το μουσειακό περιβάλλον

Όπως έχει αναφερθεί, ο αυτισμός διακρίνεται από ελλείψεις στην κοινωνική συμπεριφορά και επικοινωνία του ατόμου με το περιβάλλον του, καθώς και από στερεότυπες συμπεριφορές. Η επίσκεψη σε έναν χώρο πολιτισμού, όπως είναι το μουσείο, απαιτεί κοινωνική αλληλεπίδραση, ενώ παράλληλα δεν αποτελεί μία δράση συνηθισμένη και καθημερινή, με αποτέλεσμα να επιφέρει αρνητικές ή μη αναμενόμενες συμπεριφορές. Το αυτιστικό άτομο πρέπει, λοιπόν, να προετοιμαστεί, πριν προβεί σε ένα τέτοιο εγχείρημα, μέσω οπτικών οδηγιών, μια και η μάθηση για αυτά τα άτομα επιτυγχάνεται αποτελεσματικότερα μέσω οπτικών ερεθισμάτων και, επιπλέον, σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να απουσιάζει εντελώς η λεκτική επικοινωνία (Lofland, 2016). Οι οπτικές ιστορίες θα βοηθήσουν, ώστε το περιβάλλον να είναι προβλέψιμο και να αποφευχθούν οι οποιεσδήποτε εκπλήξεις.

Από τα διάφορα εργαλεία εκπαίδευσης που διαθέτουν οι γονείς και οι παιδαγωγοί ατόμων στο φάσμα του αυτισμού οι Κοινωνικές Ιστορίες ενδείκνυνται, για να προετοιμάσουν το παιδί για οποιαδήποτε αλλαγή στο πρόγραμμά του (Gray & Garand, 1993). Σύμφωνα με την ίδια τη δημιουργό των Κοινωνικών Ιστοριών, Carol Gray, η Κοινωνική Ιστορία είναι μια σύντομη, εξατομικευμένη ιστορία, η οποία περιγράφει μια συγκεκριμένη δραστηριότητα ή γεγονός και δίνει τις οδηγίες για την αναμενόμενη συμπεριφορά στο πλαίσιο αυτής της κατάστασης.

Η Κοινωνική Ιστορία, ένα όντως εύκολο στη δημιουργία και στη χρήση εργαλείο, βοηθά τα αυτιστικά άτομα να προσεγγίσουν το μουσείο και τα εκθέματά του, όμως, η όλη προσπάθεια από μέρους του μουσείου θα πρέπει να συνοδεύεται και από κατάλληλες εκδηλώσεις, στις οποίες θα μπορεί το αυτιστικό άτομο να αισθάνεται φιλόξενα και να συμμετέχει ενεργά (Rudy, n.d.).

6.2.3 Δράσεις ατόμων με αυτισμό στο μουσειακό περιβάλλον

Όπως πολλές οικογένειες με παιδιά με αναπηρία, έτσι και οι οικογένειες παιδιών με αυτισμό αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια στην επίσκεψη και την αξιοποίηση των μουσείων και άλλων χώρων πολιτισμού (από τις ουρές έως την αντιμετώπιση των άλλων με αρνητικά ή γεμάτα οίκτο βλέμματα). Έτσι, πολλοί γονείς και συνοδοί νιώθουν νευρικήτητα, όταν βγάζουν τα παιδιά τους έξω. Δυστυχώς, αυτό σημαίνει ότι συνήθως καταλήγουν να αποκλείονται από ορισμένες εξαιρετικές πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εμπειρίες, που βοηθούν στην ενίσχυση της οικογενειακής ζωής και στη βελτίωση της ευημερίας.

Υπάρχουν πολλές προτάσεις που μπορούν τα μουσεία να αξιοποιήσουν χωρίς ιδιαίτερο κόστος, χρόνο ή ενέργεια, ώστε να κάνουν τη διαφορά στην ένταξη των αυτιστικών ατόμων στο περιβάλλον τους:

- Ο ιστότοπος ενός μουσείου μπορεί να αποτελέσει βασικό εργαλείο επικοινωνίας με τις οικογένειες αυτιστικών ατόμων χορηγώντας πληροφορίες πριν από την επίσκεψη, λεπτομέρειες για ήσυχες ώρες της ημέρας ή οπτικές ιστορίες, οι οποίες περιλαμβάνουν την όψη της κύριας εισόδου ή κάποιας δεύτερης, την εμφάνιση του προσωπικού, καθώς και τι επιτρέπεται ή απαγορεύεται στους χώρους του μουσείου, όπως επίσης, ποιες δραστηριότητες είναι προγραμματισμένες να πραγματοποιηθούν εντός ή εκτός του μουσείου (Madge, 2016).
- Αισθητηριακοί χάρτες μπορούν να αναρτηθούν δείχνοντας ήσυχες και θορυβώδεις αίθουσες, όπως για παράδειγμα ο Sensory Map του Metropolitan Museum of Art.
- Ανοίγματα πέραν του κανονικού ωραρίου. Σε μουσεία με μεγάλη επισκεψιμότητα λειτουργεί θετικά το πρόωρο άνοιγμα, δηλαδή πριν από την καθιερωμένη ώρα προσέλευσης του κοινού. Πολλά μουσεία, ανάμεσά τους το Μουσείο Επιστημών, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας και το Μουσείο του Μάντσεστερ, ανοίγουν νωρίς, προκειμένου να εξυπηρετήσουν το αυτιστικό κοινό (Early Birds at the Science Museum), ενώ το Μουσείο Επιστημών της Αγγλίας ανοίγει και αργά το βράδυ για αυτιστικούς νέους ηλικίας 16-25 ετών, που είτε μόνοι τους είτε με τη συνοδεία κάποιου ενήλικα μπορούν να συμμετάσχουν σε εργαστήρια και σεμινάρια, όπως αυτά που αφορούν τον σχεδιασμό κινητών τηλεφώνων (Night Owls at the Science Museum).

Για να λειτουργήσει, όμως, αποτελεσματικά μια τέτοια ενέργεια, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη μερικά στοιχεία, όπως (Madge, 2016):

- Η εκπαίδευση του προσωπικού, με μια επίσκεψη σε εκδήλωση αυτισμού ή ακόμη και απλή παρακολούθηση μιας παρουσίασης για το τι είναι ο αυτισμός.
- Η επαφή και ενημέρωση μέσω τοπικών ομάδων αυτισμού για συμβουλές, σχόλια και ιδέες ανατροφοδότησης.
- Η υποστήριξη πριν από την επίσκεψη με μια οπτική ιστορία, αντίγραφα της οποίας θα πρέπει να παρέχονται σε παιδιά και ενήλικες κατά την επίσκεψή τους στο μουσειακό χώρο. Πρέπει να γίνεται σαφές, επίσης, ποιες συλλογές θα είναι ανοιχτές και ποια θα είναι η ώρα προσέλευσης για το ευρύ κοινό.
- Ο καθορισμός της περιοχής για διάλειμμα και χαλάρωση και εξοπλισμός της με μαξιλάρια, φώτα και αισθητήρια παιχνίδια.

- ο Τα σχόλια από τις οικογένειες και συγκεκριμένα η αξιολόγηση για το τι λειτουργεί και τι όχι, καθώς και η συνεχόμενη εξέλιξη του γεγονότος, με στόχο το κοινό να το απολαμβάνει όσο το δυνατόν περισσότερο.
- Σακίδια. Το μουσείο πρέπει να επινοεί και να υλοποιεί τρόπους, προκειμένου οι οικογένειες των αυτιστικών ατόμων να αισθάνονται ευπρόσδεκτες, όποια στιγμή και αν επιλέξουν να το επισκεφθούν. Για παράδειγμα, το V&A Museum of Childhood προσφέρει σακίδια, που απευθύνονται ειδικά σε αυτιστικούς επισκέπτες, με σκοπό να τους μνήσουν στην κεραμική τέχνη μέσα από τις αισθήσεις της αφής και της όσφρησης (Sensory bags at the V&A). Τα σακίδια μπορούν να περιέχουν αισθητηριακό υλικό υποστήριξης, όπως προστατευτικά αυτιών και σύμβολα συστήματος ανταλλαγής εικόνων (Picture Exchange Communication System, PECS). Πρέπει, επίσης, μέσω του περιεχομένου τους να καθίσταται δυνατή η σύνθεση μίας ιστορίας και η διευκόλυνση της πλοήγησης στην έκθεση (Madge, 2016).

6.3 Βέλτιστες πρακτικές της Μουσειακής Κοινότητας

Αναφερόμενοι στον όρο «βέλτιστες πρακτικές» εννοούμε εκείνες τις ενέργειες οι οποίες αποδίδουν τα καλύτερα αποτελέσματα στην ένταξη των ατόμων με αναπηρία σε όλες τις πτυχές ενός μουσείου είτε πρόκειται για πρόσβαση στους χώρους του μουσείου και των εκθεμάτων του είτε για πρόσβαση στις προσφερόμενες υπηρεσίες του μουσείου.

Στα μουσεία του εξωτερικού προβλέπεται η θέση του διευθύνοντα συμβούλου, ο οποίος σε συνεργασία με το διοικητικό συμβούλιο ορίζει την πολιτική που θα εφαρμοστεί, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι το μουσείο θα λειτουργεί βάσει όλων των νομικών κανονισμών και θα παρέχει ολιστική πρόσβαση (Art Beyond Sight, 2014).

6.3.1 Μουσεία του εξωτερικού

Μέσα από περιήγηση στους διαδικτυακούς τόπους γνωστών μουσείων του εξωτερικού γίνεται σαφές ότι τα περισσότερα από αυτά υιοθετούν αξιόλογες πρακτικές για την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία. Εργαλεία και πόροι που απαιτούνται από τον νόμο, όπως ανελκυστήρες και ράμπες που παρέχουν πρόσβαση στο μουσείο σε άτομα με αναπηρικά αμαξίδια, σήματα σε Braille, ετικέτες με ήχο και περιγραφή σε βίντεο που παρέχουν πρόσβαση σε τυφλά ή με χαμηλή όραση άτομα μπορεί να μην κάνουν ολόκληρο το μουσείο 100% προσβάσιμο, αποτελούν, όμως, ένα θετικό βήμα (Rudy, n.d.). Εντούτοις, σε ό,τι αφορά το αυτιστικό κοινό, υπάρχει μία μικρή καθυστέρηση στην ένταξή του και αυτό ίσως να οφείλεται στο ότι δεν είναι απόλυτα σαφείς οι αναπτυξιακές, γνωστικές, αισθητηριακές ή μαθησιακές διαφορές και οι ανάγκες του συγκεκριμένου κοινού. Από αυτό συνάγεται ότι τα μουσεία που παρέχουν έστω και βασικά εργαλεία προσβασιμότητας για άτομα στο φάσμα του αυτισμού,

όπως απλή σήμανση, προεπισκοπήσεις για προετοιμασία της επίσκεψης στο μουσείο, προγράμματα μικρών ομάδων ή άλλες διευκολύνσεις αποτελούν μειονηφία, γεγονός που προκαλεί ιδιαίτερο προβληματισμό. Μόλις πρόσφατα όλο και περισσότερα μουσεία άρχισαν να σκέφτονται τις ανάγκες αυτής της πολύ μεγάλης ομάδας ανθρώπων. Οι πρακτικές που συναντήσαμε μέσω των δικτυακών τόπων των μουσείων σχετίζονται με την προσβασιμότητα στην ιστοσελίδα του μουσείου και την προετοιμασία μιας μελλοντικής επίσκεψης, τις υπηρεσίες που προσφέρονται κατά τη διάρκεια της επίσκεψης, αλλά και με θέματα διοικητικής και επικοινωνιακής πολιτικής με άτομα στο φάσμα του αυτισμού.

Καλές πρακτικές στρατηγικού σχεδιασμού/οργάνωσης

Ο μεγαλύτερος οργανισμός Μουσείων της Αυστραλίας, τα μουσεία Victoria (Museums Victoria: Disability Action Plan (n.d.), έχουν σχεδιάσει στρατηγικό πλάνο, για να προωθήσουν την πρόσβαση και την αύξηση της κατανόησης και του σεβασμού απέναντι στην ποικιλόμορφη κοινότητα της Victoria. Αναπτύσσουν έργα για την παροχή εκπαίδευσης με στόχο την ευαισθητοποίηση σε θέματα αναπηρίας και δημοσιεύουν διαδικτυακά αισθητήριους χάρτες και Κοινωνικές Ιστορίες για το Μουσείο της Μελβούρνης (Melbourne Museum) και το Μουσείο Μετανάστευσης και Επιστημονικών έργων (Immigration Museum and Scienceworks) στο πλαίσιο του προγράμματος «Μουσείο φιλικό προς τον Αυτισμό». Μάλιστα, το Royal Exhibition Building φωτίστηκε μπλε, για να τιμήσει την Παγκόσμια Ημέρα Αυτισμού. Επίσης, το Met (Metropolitan Museum of Art) της Νέας Υόρκης διαθέτει τμήμα Εκπαίδευσης για την σχεδίαση και υλοποίηση προγραμμάτων για την πρόσβαση και την επικοινωνία με ΑμΕΑ.

Καλές πρακτικές εκτίμησης ικανοποίησης επισκεπτών

Αρκετά μουσεία στην ιστοσελίδα τους διαθέτουν ερωτηματολόγια, για να εκτιμήσουν το ποσοστό ικανοποίησης των επισκεπτών τους ή να βοηθηθούν στην ανάπτυξη νέων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και την αναβάθμιση των υπηρεσιών τους. Το Met εφαρμόζει on line έρευνα (“MET: For Visitors with Developmental and Learning Disabilities and Those on the Autism Spectrum”, n.d.), για να αξιολογήσει το επίπεδο ικανοποίησης του αυτιστικού κοινού και των συνοδών του μετά από την χρήση των Κοινωνικών Ιστοριών στο πλαίσιο προετοιμασίας πριν από την επίσκεψη.

Καλές πρακτικές ενημέρωσης και επικοινωνίας

Οι περισσότερες των ιστοσελίδων των μουσείων του εξωτερικού παρέχουν ενημέρωση για τις προγραμματισμένες δράσεις που απευθύνονται στο αυτιστικό κοινό, όπως για παράδειγμα η σελίδα του MoMA (“MoMA: Create Ability”, n.d.), ενώ παράλληλα δίνουν τη δυνατότητα για επικοινωνία είτε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου είτε τηλεφώνου ή fax. Ο διαδικτυακός τόπος του οργανισμού Smithsonian (“Smithsonian: Resources”, n.d.) αποτελεί ένα εξαιρετικό παράδειγμα παρέχοντας μία πλήρη ενημέρωση με γενικές συμβουλές, προγράμματα, καθώς και οπτικές ιστορίες για άτομα με αναπτυξιακές διαταραχές. Τα περισσότερα μουσεία στο πλαίσιο της επικοινωνιακής τους πολιτικής χρησιμοποιούν τα κοινωνικά δίκτυα, όπως

facebook, twitter, instagram, pinterest και youtube με σκοπό, μεταξύ άλλων, την ενημέρωση σε θέματα προσβασιμότητας.

Καλές πρακτικές προετοιμασίας

Είναι εντυπωσιακή η πολιτική που χρησιμοποιούν κάποια μουσεία, όσον αφορά τους πόρους και τις πηγές που προσφέρουν για την καλύτερη προετοιμασία των αυτιστικών ατόμων για τη μελλοντική επίσκεψη. Συμβουλές προς τους γονείς των αυτιστικών ατόμων και πληθώρα κοινωνικών ιστοριών παρέχει το Met (“MET: Resources for Visitors on the Autism Spectrum”, n.d.), προκειμένου να διευκολυνθεί η ξενάγηση και η συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα.

Καλές πρακτικές πρόσβασης

Τα περισσότερα μουσεία προσφέρουν δωρεάν πρόσβαση σε άτομα με αναπηρία, επομένως και στα αυτιστικά άτομα μαζί με τον συνοδό τους. Εκπαιδευτικά προγράμματα και εργαστήρια είναι, επίσης, δωρεάν, όπως για παράδειγμα στο Βρετανικό Μουσείο (“British Museum: Accessibility at the Museum”, n.d.).

Καλές πρακτικές ενσωμάτωσης

Το Moma υλοποιεί το πρόγραμμα “Create Ability” (“MoMA: Individuals with intellectual or developmental disabilities”, n.d.), που δίνει τη δυνατότητα σε άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία μαζί με τις οικογένειές τους να δημιουργούν έργα τέχνης εμπνευσμένα από εκθέματα των συλλογών του μουσείου. Τα οικογενειακά προγράμματα προσβασιμότητας που προσφέρει το Intrepid Museum (“Intrepid Museum: Access Family Programs”, n.d.) είναι σχεδιασμένα για οικογένειες με παιδιά, εφήβους και ενήλικες στο φάσμα του αυτισμού και άλλες αναπτυξιακές διαταραχές και προκλήσεις. Αυτά τα δώρα προγράμματα πραγματοποιούνται σε επιλεγμένες Κυριακές κατά τις κανονικές ώρες λειτουργίας του Μουσείου. Οι οικογένειες, αφού ξεναγηθούν στο Μουσείο, συμμετέχουν σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες.

Το πρόγραμμα “Exploring Our Way” είναι ένα δωρεάν πρόγραμμα του παιδικού μουσείου του New Hampshire (“Children’s Museum of New Hampshire: Exploring Our Way Autism Program”, n.d.), που πραγματοποιείται την πρώτη Κυριακή κάθε μήνα. Προσφέρει στις οικογένειες τη δυνατότητα να περάσουν χρόνο μαζί σε ένα ασφαλές και κατανοητό περιβάλλον. Επίσης, δίνει στους γονείς την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή μεταξύ τους ανταλλάσσοντας σκέψεις και προβληματισμούς.

Ακόμη και εν μέσω της πανδημίας του κορωνοϊού το μουσείο του Guggenheim δεν αμελεί τα άτομα στο αυτιστικό φάσμα πραγματοποιώντας εικονικό πρόγραμμα μέσω της πλατφόρμας Zoom με όνομα “Guggenheim for All” (“Guggenheim: Guggenheim for All”, n.d.).

Καλές πρακτικές συνεργασίας

Τα περισσότερα μουσεία που αναπτύσσουν προγράμματα για άτομα στο φάσμα του αυτισμού συνεργάζονται με τους κατά τόπους φορείς και συλλόγους για άτομα με τη διαταραχή αυτή. Ο

οδηγός “Room to Grow” είναι το αποτέλεσμα καλής συνεργασίας μεταξύ του μουσείου και της βιβλιοθήκης της πολιτείας Queens των Ηνωμένων Πολιτειών, με στόχο να δημιουργήσουν πολιτιστικά ιδρύματα φιλικά σε οικογένειες με αυτιστικά άτομα (Lopez, M. & Candiano, J., n.d.).

Ένα άλλο παράδειγμα καλής συνεργασίας είναι αυτό των μουσείων της Νέας Υόρκης. Στο πλαίσιο αυτής της κοινοπραξίας (Museum, Arts and Culture Access Consortium) προσφέρεται ένα δίκτυο αμοιβαίας υποστήριξης προς τους επαγγελματίες του χώρου, για να μάθουν, να εφαρμόσουν και να ενισχύσουν βέλτιστες πρακτικές πρόσβασης και ένταξης ατόμων ΑμΕΑ (“MAC: Advancing Accessibility at New York’s Cultural Institutions for People with All Abilities”, n.d.). Μάλιστα, το “Supporting Transitions” είναι ένα έργο που επιδιώκει να αυξήσει για τους ενήλικες στο φάσμα του αυτισμού τις ευκαιρίες πολιτιστικής συμμετοχής (“MAC: Supporting Transitions: Cultural Connections for Adults with Autism”, n.d.). Η κοινοπραξία παρατήρησε ότι, ενώ ο πολιτιστικός προγραμματισμός για παιδιά σχολικής ηλικίας με αυτισμό έχει σημειώσει μεγάλη πρόοδο, εξακολουθεί να υπάρχει κενό στις πολιτιστικές ευκαιρίες για ενήλικες με αυτισμό. Στόχοι της MAC στο έργο αυτό είναι να αυξήσουν για τους ενήλικες με αυτισμό τις ευκαιρίες για συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή είτε δημιουργώντας νέα πολιτιστικά προγράμματα είτε υποστηρίζοντας την πρόσληψη ενηλίκων με αυτισμό ως υπαλλήλων, ασκούμενων και εθελοντών.

Ο οργανισμός Smithsonian, τέλος, παρέχει κατάλογο με οδηγίες για την κατασκευή προσβάσιμων εκθέσεων (“Smithsonian: Smithsonian Guidelines for Accessible Design”, n.d.).

Καλές πρακτικές χρηματοδότησης

Τα προγράμματα και οι καινοτομίες που εφαρμόζουν τα μουσεία προέρχονται είτε από κρατική επιχορήγηση είτε από μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς ή ιδιωτικούς φορείς. Το ποιος κάθε φορά βρίσκεται πίσω από μία χρηματοδότηση είναι φανερό από τους χορηγούς που εμφανίζονται στην επίσημη ιστοσελίδα του μουσείου.

Για παράδειγμα, η πραγματοποίηση των προγραμμάτων που προσφέρει το μουσείο τέχνης Cameron στη Βόρεια Καρολίνα και απευθύνονται σε παιδιά και ενήλικες με ψυχικές, σωματικές, συναισθηματικές ή συμπεριφορικές αναπηρίες, όπως Αλτσχάιμερ, άνοια, αυτισμό, και σχιζοφρένεια, είναι εφικτή, όπως μας ενημερώνει η ιστοσελίδα του μουσείου, χάρη στη γενναιόδωρη υποστήριξη του Cape Fear Memorial Foundation, του Champion McDowell Davis Charitable Foundation και του Mort and Judy Neblett (“Cameron Art Museum: The Connections Program”, n.d.).

6.3.2 Μουσεία της Ελλάδας

Από έρευνα που πραγματοποιήσαμε σε αρκετές ιστοσελίδες ελληνικών μουσείων παρατηρήθηκε ότι οι περισσότερες από αυτές δεν πληρούν τις διεθνείς προδιαγραφές

προσβασιμότητας (“W3C: Web Accessibility Initiative”, 2019) παρά μόνο ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως η ιστοσελίδα του Μουσείου Μπενάκη (“Μουσείο Μπενάκη: ΑμΕΑ”, χ.χ.).

Τα πιο πολλά από τα μουσεία είναι αρχιτεκτονικά προσβάσιμα διαθέτοντας ράμπες, ανελκυστήρες και πλακίδια όδευσης. Επίσης, πολλά μουσεία διαθέτουν ακουστική – ηχητική ξενάγηση και πινακίδες σε γραφή Braille, όπως για παράδειγμα το Αρχαιολογικό Μουσείο Τεγέας (“Αρχαιολογικό Μουσείο Τεγέας: Υπηρεσίες”, χ.χ.), εστιάζοντας κυρίως σε άτομα με κινητικά προβλήματα, προβλήματα όρασης και ακοής. Υπάρχουν μουσεία που δίνουν τη δυνατότητα ψηλάφησης πιστών αντιγράφων των εκθεμάτων, όπως το Μουσείο Αφής, και άλλα που διαθέτουν δωρεάν αναπηρικά αμαξίδια.

Το Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία Καλλιτεχνικών Προγραμμάτων Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες (Very Special Arts Hellas) και τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς δημιούργησε μία μουσειοσκευή με τίτλο «Καλησπέρα σας πέρα για πέρα! Η παράσταση αρχίζει...», η οποία απευθύνεται σε ομάδες ατόμων με νοητική υστέρηση, προβλήματα ακοής, όρασης και κίνησης. Το ειδικά επιλεγμένο εκπαιδευτικό υλικό, προσαρμοσμένο στις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε ομάδας, βοηθά τα παιδιά να ανακαλύψουν τον κόσμο του Καραγκιόζη (“Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού: Εκπαιδευτικές παροχές για ομάδες ατόμων με αναπηρίες”, 2013).

Αρκετά μουσεία προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα και εργαστήρια για ΑμΕΑ, όπως το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο (“Ελληνικό Παιδικό Μουσείο: ΑμΕΑ”, χ.χ.), χωρίς, όμως, να εξειδικεύονται σε θέματα αυτισμού. Στην ιστοσελίδα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου γίνεται λόγος για εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με νοητική υστέρηση χωρίς περισσότερες λεπτομέρειες, καθώς επισημαίνεται ότι το θέμα θα επιλεγεί μετά από συνεννόηση μεταξύ των ενδιαφερομένων και των υπευθύνων των εκπαιδευτικών δράσεων του Μουσείου (“Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: Εκπαιδευτικά προγράμματα για ειδικές ομάδες”, 2018). Από την άλλη, το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης από το 2016 έχει ξεκινήσει το πρόγραμμα “Μαζί Παρέα στο Μουσείο” προσφέροντας μια σειρά από δωρεάν εργαστήρια για παιδιά και εφήβους 5 με 17 ετών με μαθησιακές και αναπτυξιακές δυσκολίες. Το εν λόγω πρόγραμμα περιλαμβάνει: Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για σχολεία ειδικής εκπαίδευσης, βιωματικά εργαστήρια σε συνεργασία με τις Διευθύνσεις Πολιτιστικών Θεμάτων της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, εκπαιδευτικά εργαστήρια εκτός Μουσείου και πιλοτικό πρόγραμμα εκπαιδευτικών εργαστηρίων σε σχολεία ειδικής εκπαίδευσης σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας δίνοντας την ευκαιρία γνωριμίας με τον Κυκλαδικό πολιτισμό και σε παιδιά που δεν μπορούν να επισκεφθούν το μουσείο. Την περίοδο 2016-2018 το πρόγραμμα λειτούργησε χάρη στην ευγενική χορηγία της RAYCAP και των Young Patrons του Μουσείου. Από το 2018 το πρόγραμμα πραγματοποιείται με την υποστήριξη του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση και των Young Patrons του Μουσείου. Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι και τα ελληνικά

μουσεία εκμεταλλεύονται τις χορηγίες και δωρεές διαφόρων ιδρυμάτων και οργανισμών, καθώς και τις εθελοντικές δράσεις (“Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης: Παρέα στο Μουσείο”, χ.χ.).

Τέλος, το Μουσείο Αργυροτεχνίας των Ιωαννίνων σε συνεργασία με το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς και την Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων οργάνωσαν τον Φεβρουάριο του 2020, κύκλο εργαστηρίων δημιουργικής απασχόλησης αποκλειστικά για άτομα με αυτισμό (“Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς: Ειδικός κύκλος εργαστηρίων για άτομα με αυτισμό στο Μουσείο Αργυροτεχνίας”, χ.χ.).

Σύμφωνα με την Πούλαρη (2019) τα ελληνικά μουσεία στην πλειονότητά τους στερούνται στρατηγικού σχεδιασμού και κατάλληλου προσωπικού για την προσέλκυση και την εκπαίδευση ατόμων με νοητικές αναπηρίες, ώστε η επίσκεψή τους στους πολιτιστικούς αυτούς χώρους να είναι αποκλειστικά ζήτημα προσπάθειας των ειδικών παιδαγωγών που ασχολούνται μαζί τους.

6.4 Οδηγοί σε χώρους πολιτισμού για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού

6.4.1 Οδηγοί για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού στα Διεθνή Μουσεία

Μέσα από έρευνα στις ιστοσελίδες μουσείων του εξωτερικού, ειδικά παιδικών μουσείων, διαπιστώνεται ότι αρκετά από αυτά λόγω της θετικής επίδρασης των Κοινωνικών Ιστοριών στα άτομα του αυτιστικού φάσματος έχουν δημιουργήσει και δημοσιεύσει στη σελίδα τους τέτοιες ιστορίες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα της ενσωμάτωσης των Κοινωνικών Ιστοριών αποτελούν οι ιστότοποι των παρακάτω μουσείων:

- Metropolitan Museum of Art
<https://www.metmuseum.org/-/media/files/events/programs/progs-for-visitors-with-disabilities/social-narrative-children.pdf>
<https://www.metmuseum.org/-/media/files/events/programs/progs-for-visitors-with-disabilities/social-narrative-teen-adult.pdf>
- Aspen Art Museum
<https://cdn.filepicker.io/api/file/5FiKL3rTnyunjMYy3PTV?>
- Whitney Museum of American Art
https://whitnemedi.org/assets/generic_file/151/15_FAMILY_FUN_FINAL.pdf
- San Diego Natural History Museum
<https://www.sdnhm.org/visit/accessibility/social-stories/>
- Brandywine River Museum of Art
<https://www.brandywine.org/museum/accessibility/social-story>
- Museum of Chinese in America
<https://www.mocanyc.org/visit/accessibility/>
- Children’s Museum of Art
https://cmany.org/wp-content/uploads/2017/01/CMA_SocialStoryFall16.pdf

- Interpid Sea, Air and Space Museum
<https://www.intrepidmuseum.org/education/accessibility-resources>

Μια παρατήρηση για τον αναγνώστη είναι ότι μερικές φορές εμφανίζεται το φαινόμενο τα μουσεία, στο πλαίσιο αναδημιουργίας των ιστοτόπων τους να μετακινούν τους παραπάνω οδηγούς σε διαφορετική θέση εντός του ίδιου ιστοτόπου.

6.4.2 Οδηγοί για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού στα Ελληνικά Μουσεία

Προετοιμασία του αυτιστικού κοινού για την επίσκεψη στο μουσείο προσφέρουν μέσω των ιστοσελίδων τους τα ακόλουθα μουσεία:

- Μουσείο του Ιονίου Πανεπιστημίου
<https://museum.ionio.gr/gr/learn/accessibility/>
- Μουσείο Σολωμού της Κέρκυρας
<https://eksmouseiosolomou.gr/accessibility/>
- Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ)
<https://www.emst.gr/training/eidikes-omades>
- Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
https://www.amth.gr/sites/amth.gr/files/attachments/informational/koinoniki_istoria_aytismos_amth_pdf.pdf

Επίσης, η χρήση της ψηφιακής αφήγησης σε πολιτιστικά περιβάλλοντα μέσω κινητών τηλεφώνων, που αναπτύχθηκε από ερευνητική ομάδα του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου με αντικείμενο την Αρχαία Αγορά των Αθηνών, παρά το γεγονός ότι αναφέρεται στο σύνολο των επισκεπτών, ίσως να μπορούσε να λειτουργήσει θετικά, με μικρές μεταβολές, και στην προετοιμασία επίσκεψης του αυτιστικού κοινού (Roussou, Ripanti, & Servi, 2017).

ΜΕΡΟΣ II
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

7 Μεθοδολογία

7.1 Προετοιμασία πριν από την επίσκεψη

Αρχικά επιλέγεται και προσδιορίζεται ο αρχαιολογικός χώρος για τον οποίο θα αναπτυχθεί ο οδηγός προετοιμασίας επίσκεψης ατόμων στο φάσμα του αυτισμού. Πραγματοποιείται επικοινωνία με τον υπεύθυνο του μουσείου και προγραμματίζεται η πρώτη συνάντηση, όπου και θα οριστεί το πλαίσιο ανάπτυξης της ιστορίας.

Η ομάδα ενημερώνεται για την ιστορία του χώρου πολιτισμού. Αναζητείται ο ιστότοπος και η ομάδα προσπαθεί να αποκτήσει μία όσο το δυνατόν καλύτερη άποψη του χώρου. Εάν κριθεί απαραίτητο, ζητούνται πρόσθετες πληροφορίες από τον υπεύθυνο του μουσείου ή του έργου.

Διαμορφώνονται κατάλληλα τα έγγραφα που βρίσκονται στα Παραρτήματα και εκτυπώνονται. Τα πρότυπα αυτά θα λειτουργήσουν βοηθητικά, ώστε να μην ξεχαστεί στην πορεία κάποια λεπτομέρεια, η οποία μπορεί να έχει κόστος χρόνου ή και χρημάτων, ειδικά στην περίπτωση που το μουσείο βρίσκεται σε μακρινή απόσταση από τον τόπο κατοικίας μας και η επίσκεψη στους χώρους του δεν είναι εύκολη. Πολύ βασικό στοιχείο, επίσης, κρίνεται η τήρηση ημερολογίου.

Μέσα:

- Φωτογραφική μηχανή – Κάμερα κινητού
- Πτυσσόμενος τρίποδας στήριξης φωτογραφικών μηχανών & κινητών με εύκολη απόσπαση
- Βιντεοκάμερα
- Φορητός υπολογιστής
- Πρόσβαση στο internet
- Drone (προαιρετικό)

Πριν από την πρώτη συνάντηση θα πρέπει να έχει γίνει η προμήθεια των τεχνικών μέσων.

7.2 Pre-Alpha έκδοση

7.2.1 Επίσκεψη - Συμπλήρωση πρώτων εγγράφων

Κατά την επίσκεψη στο μουσείο πραγματοποιούμε την πρώτη μας συζήτηση με τον υπεύθυνο με την παράλληλη συμπλήρωση του «Φύλλου Ιδιαιτεροτήτων του Χώρου Πολιτισμού» (βλ. Παραρτήματα) δίνοντας έμφαση στα σημεία που πρέπει να συμπεριληφθούν στην κοινωνική αφήγηση λόγω μοναδικότητας και ιστορικής αξίας του μουσείου ή λόγω επικινδυνότητας για τη σωματική ασφάλεια των επισκεπτών ή πρέπει να παραλειφθούν.

Ζητείται έγγραφη άδεια πρόσβασης, φωτογράφισης ή και βιντεοσκόπησης του χώρου από τον οργανισμό στον οποίο ανήκει ο φορέας, π.χ. Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, και χρησιμοποίησης των συγκεκριμένων λήψεων στη δημιουργία του Οδηγού.

Ακολουθούμε και ελέγχουμε το έγγραφο «Πρόγραμμα εργασιών» (βλ. Παραρτήματα) για τις δραστηριότητες στις οποίες προβαίνουμε.

Σημαντικό στοιχείο της πρώτης αυτής συνάντησης είναι να επιλεγούν οι χώροι του μουσείου για τους οποίους θα δημιουργηθεί ο οδηγός, αν θα συμπεριλαμβάνει το σύνολο του μουσείου ή κάποιες συγκεκριμένες αίθουσες είτε λόγω μεγέθους είτε λόγω μη προσβασιμότητας των υπολοίπων αιθουσών. Εξίσου σημαντικό στοιχείο στη σύνθεση της ιστορίας αποτελεί η φωτογράφιση των σημείων που θα επιλεγούν. Τις συγκεκριμένες φωτογραφίες μπορεί να τις παρέχει το ίδιο το μουσείο από το αρχείο ή την ιστοσελίδα του ή αν πρόκειται για μεγάλο μουσείο μπορεί να διαθέτει δικό του φωτογράφο ο οποίος συμπληρωματικά μπορεί να προβεί στις κατάλληλες λήψεις.

7.2.2 Ξενάγηση - Φωτογράφιση

Μετά την συζήτηση ακολουθεί ξενάγηση στον χώρο του Μουσείου ή του τμήματος του Μουσείου για το οποίο έχουμε την πρόθεση να δημιουργήσουμε τον Οδηγό. Θα λειτουργούσε βοηθητικά μία ηχογράφιση ή βιντεοσκόπηση της ξενάγησης. Επισημαίνονται από μέρους του ξεναγού τα δύσκολα ή επικίνδυνα σημεία του χώρου, καθώς και επιπλέον λεπτομέρειες σχετικές με τον χώρο. Γίνεται μία πρώτη γνωριμία με το προσωπικό. Καλό θα ήταν να οριστεί ένας σύνδεσμος στον οποίο μπορούμε να απευθυνθούμε για περισσότερη βοήθεια κατά τη διάρκεια των εργασιών.

Κατά τη διάρκεια της ξενάγησης επιλέγουμε και καταγράφουμε τα σημεία που πρόκειται να φωτογραφηθούν πολύ προσεκτικά. Πρέπει να θυμόμαστε ότι υλοποιούμε **πλοήγηση και όχι ξενάγηση**, άρα πρέπει να εστιάσουμε σε σημεία που μπορεί να προκαλέσουν ανεπιθύμητες συμπεριφορές και όχι σε εκθέματα ή σημεία αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, εκτός και αν χαρακτηρίζουν μοναδικά τον χώρο. Για παράδειγμα, φωτογραφίζουμε αίθουσες με πολύ ή λιγότερο κόσμο, με έντονο ή χαμηλό φωτισμό ή απότομες εναλλαγές φωτισμού, προειδοποιούμε για έντονους ή ξαφνικούς θορύβους, ενημερώνουμε για σημεία ξεκούρασης, χαλάρωσης, για τουαλέτες, για ύπαρξη σκάλας ή ασανσέρ, αν το έδαφος είναι ομαλό και τι αίσθηση έχει κάτω από τα πόδια, αν είναι ολισθηρό, καθώς και αν υπάρχει η δυνατότητα δανεισμού υλικού το οποίο χρειάζεται για τη λειτουργικότερη ξενάγηση, όπως αναπηρικό αμαξίδιο ή ακουστικά.

Η κοινωνική αλληλεπίδραση είναι ένα από τα βασικότερα στοιχεία στα οποία υστερούν τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού. Επομένως, πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά σε όλες τις

περιπτώσεις επαφής με κόσμο. Φωτογραφίζουμε, για παράδειγμα, το σημείο έκδοσης εισιτηρίων με την πιθανή ουρά του πλήθους. Ενημερώνουμε για το αν χρειάζεται να κολληθεί πάνω στον επισκέπτη το εισιτήριο, για την ύπαρξη δεύτερης εισόδου, αν ελέγχονται οι ατομικές τσάντες, αν υπάρχει η δυνατότητα χρήσης ντουλαπιών φύλαξης προσωπικών αντικειμένων. Δεν ξεχνάμε το προσωπικό – φύλακες του Μουσείου, που μπορούν να πληροφορήσουν ή να βοηθήσουν, δίνουμε πληροφορίες για την ενδυμασία τους ή για το στοιχείο που φέρουν και τους κάνει να διακρίνονται από τους επισκέπτες.

7.2.3 Δημιουργία Pre-Alpha έκδοσης

Στη συνέχεια προχωράμε στη δημιουργία μιας πρώτης δοκιμαστικής παρουσίασης επιλέγοντας κομβικά σημεία του πολιτισμικού χώρου. Στην παρούσα φάση η ομάδα συμπληρώνει το έγγραφο «Ερωτήσεις – Διευκρινήσεις Pre-Alpha έκδοσης» (βλ. Παραρτήματα), όπου καταγράφονται ερωτήσεις-διευκρινίσεις, οι οποίες θα συζητηθούν στην επόμενη συνάντηση με τους ανθρώπους του χώρου πολιτισμού.

Ορίζουμε, λοιπόν, σημεία που θα καθορίσουν την πορεία της ξενάγησης χωρίς να αποπροσανατολίζουν ή να δίνουν περισσότερες πληροφορίες από όσες είναι απαραίτητες. Ελέγχουμε, επίσης, την ευκρίνεια και την ποιότητά των φωτογραφιών. Συμπληρώνουμε τις διαφάνειές μας με σχόλια τα οποία θα μας καθοδηγήσουν στη μετέπειτα συγγραφή του οριστικού κειμένου.

Έχοντας καταλήξει στις φωτογραφίες που θα χρησιμοποιηθούν, καθώς και στο περιεχόμενο του κειμένου που θα τις συνοδεύει, περνάμε στη συγγραφή του κειμένου. Ακολουθούμε τους κανόνες συγγραφής των Κοινωνικών Ιστοριών λαμβάνοντας υπόψη ότι ο οδηγός μας δε θα είναι εξατομικευμένος για κάθε περίπτωση που υπάγεται στο φάσμα του αυτισμού, αλλά γενικός, με στόχο να μπορεί να χρησιμοποιηθεί από το μεγαλύτερο δυνατό εύρος της κοινότητας των αυτιστικών ατόμων. Τα βασικότερα σημεία στα οποία πρέπει να δοθεί προσοχή είναι:

- Χρήση και αναλογία συγκεκριμένων τύπων προτάσεων σύμφωνα με τα πρότυπα των κοινωνικών ιστοριών.
- Χρησιμοποίηση πρώτου ενικού προσώπου, για να είναι η κοινωνική ιστορία προσωποποιημένη.
- Ομοιομορφία στο χρόνο του ρήματος (Ενεστώτας ή Μέλλοντας).
- Απλό και ακριβές λεξιλόγιο.
- Χρήση ελληνικής και αγγλικής γλώσσας.

Σημαντική παράμετρος στη δημιουργία του φυλλαδίου της ιστορίας μας είναι και η μορφοποίηση των διαφανειών. Χρησιμοποιούμε άσπρο ή μαύρο φόντο στις διαφάνειες με αντίστοιχα μαύρο ή άσπρο χρώμα γραμματοσειράς. Αυτή η επιλογή υπάρχει, γιατί, όπως

έχουμε αναφέρει, τα άτομα με αυτισμό παρουσιάζουν αισθητηριακές ευαισθησίες. Ωστόσο, έχει φανεί μεγαλύτερη συγκέντρωση και κατανόηση του περιεχομένου σε συνθήκες υψηλής αντίθεσης χρωμάτων (λευκό-μαύρο). Ο εγκέφαλος ανταποκρίνεται περισσότερο, όταν αυξάνεται η ένταση του ερεθίσματος. Επιλέγουμε τη μορφή της γραμματοσειράς και το μέγεθος των γραμμάτων που θα χρησιμοποιηθούν. Το στυλ της γραμματοσειράς πρέπει να είναι απλό και το μέγεθος των γραμμάτων μεγάλο. Για τον Τίτλο της ιστορίας στην πρώτη σελίδα προτείνεται γραμματοσειρά Calibri με μέγεθος γραμμάτων 42, ενώ για τα βασικά κείμενα η ίδια γραμματοσειρά σε μέγεθος, όμως, 32. Μια άλλη ενδεδειγμένη γραμματοσειρά είναι η Times New Roman. Σχετική μορφοποίηση ακολουθεί και η Τσιαμάγκα (2017), όπως αναφέρει στο αντίστοιχο δημοσίευσμά της.

Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η κάθε διαφάνεια δε θα πρέπει να περιέχει περισσότερες από δύο γραμμές κείμενο. Στις διαφάνειες που μπορεί να περιέχουν δύο φωτογραφίες μπορούμε να έχουμε τρεις γραμμές. Οι περισσότερες προτάσεις βοηθούν μόνο σε περιπτώσεις αυτιστικών ατόμων υψηλής λειτουργικότητας. Η παρατήρηση αυτή προέκυψε κατά την αξιολόγηση του παρόμοιου οδηγού στο μουσείο Σολωμού της Κέρκυρας.

Επίσης, θετικά λειτουργεί και η ομοιομορφία στη στοίχιση του κειμένου, καθώς και στην απόστασή του από το σώμα της φωτογραφίας σε όλες τις διαφάνειες. Ο αριθμός των σελίδων του οδηγού είναι, επίσης, βασικός. Δε θα πρέπει να είναι πολύ μεγάλος, για να μην κουράζει και λειτουργεί αποτρεπτικά, αλλά πρέπει να κινείται σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο, προκειμένου να μην υπάρξει αισθητηριακή υπερφόρτωση.

Ένα άλλο στοιχείο είναι η σειριακή δομή. Θα πρέπει να τηρηθεί κατά το δυνατόν στον Οδηγό η διαδρομή της επίσκεψης ή, εάν αυτή δεν είναι μοναδική, η πλέον σύνηθης. Η “σειριακή δομή” αποτελεί ιδιαίτερο στοιχείο στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα των ατόμων στο φάσμα του αυτισμού σε διάφορα πολιτισμικά περιβάλλοντα, καθώς και η εν δυνάμει σχέση με την τεχνολογία (Doenyas, Şimdi, Özcan, Çataltepe & Birkan, 2014).

Επιπρόσθετο στοιχείο στον Οδηγό μας, το οποίο δεν αφορά μόνο το συγκεκριμένο μουσείο, θα μπορούσε να είναι η ύπαρξη μιας διαφάνειας με τους κανόνες συμπεριφοράς. Η διαφάνεια αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί, για να γίνει αναφορά στον επιθυμητό τρόπο συμπεριφοράς γενικά σε αρχαιολογικούς χώρους.

Ο Οδηγός, τέλος, κλείνει με ένα χαμόγελο επιβράβευσης. Το χαμόγελο αυτό δηλώνει ενθάρρυνση και πίστη στο αυτιστικό άτομο που θα επισκεφθεί το μουσείο πως θα τα καταφέρει.

7.3 Alpha έκδοση

Στην παρούσα φάση γίνεται η παρουσίαση της Pre-Alpha έκδοσης στο φορέα με σκοπό διορθώσεις και βελτιώσεις. Πρόκειται για μία ενδιάμεση, διαμορφωτική αξιολόγηση, η οποία αποσκοπεί στον έλεγχο της πορείας της εργασίας με εντοπισμό των πιθανών ελλείψεων ή

λαθών και ανατροφοδότηση της όλης διαδικασίας με σκοπό τη βελτίωση των προσφερόμενων υπηρεσιών.

Πραγματοποιείται εκ νέου συνάντηση με τον υπεύθυνο του Μουσείου, όπου παρουσιάζεται η Pre-Alpha έκδοση του Οδηγού. Πιο συγκεκριμένα, συζητείται το βασικό σκεπτικό «πλοήγηση, όχι ξενάγηση», πάνω στο οποίο διαμορφώνεται ο Οδηγός. Μερικές ερωτήσεις που μπορούν να τεθούν είναι οι ακόλουθες:

- Υπάρχουν κρίσιμα σημεία που δεν απεικονίζονται;
- Η ορολογία είναι η ορθή;
- Η κάθε λήψη αποτυπώνει την τοποθεσία ως θέση στον χώρο;
- Είναι οι λήψεις αποδεκτές από τεχνικής απόψεως, π.χ. καθαρές, άρτιες, κ.λπ.;
- Μπορεί η κάθε λήψη να θεωρηθεί ότι εντάσσεται στο γενικότερο πνεύμα των επισκεπτών στο φάσμα του αυτισμού;

Στη συνάντηση αυτή θέτουμε το ζήτημα αν υπάρχει η επιθυμία να φωτογραφηθούν από τον ίδιο τον φορέα τα συγκεκριμένα σημεία στα οποία εμείς επικεντρωθήκαμε. Ίσως η δική τους οπτική γωνία να είχε καλύτερα αποτελέσματα στην προώθηση του Μουσείου. Οι λήψεις θα συγκριθούν εκ νέου με τις υπάρχουσες, προκειμένου να γίνει επιλογή της πλέον λειτουργικής. Σε συνεργασία με τον υπεύθυνο καταγράφουμε τις προτεινόμενες βελτιώσεις συμπληρώνοντας το «Φύλλο Βελτιώσεις Pre-Alpha έκδοσης» (βλ. Παραρτήματα) ειδικά σε θέματα ορολογιών.

Πιθανότατα, και ανάλογα με την εμπειρία των ερευνητών, η δεύτερη αυτή συνάντηση θα τελειώσει με μία νέα επίσκεψη στον χώρο πολιτισμού, προκειμένου να γίνει λήψη καινούργιων φωτογραφιών. Επικεντρωνόμαστε στα σημεία τα οποία εντοπίστηκαν και αναφέρονται στο «Φύλλο Ερωτήσεων - Διευκρινήσεων Pre-Alpha Έκδοσης» (βλ. Παραρτήματα) κατά την πρώτη δημιουργία του οδηγού από την ομάδα, καθώς και εκείνα τα οποία τυχόν προέκυψαν από τη συνάντηση. Εάν κριθεί σκόπιμο από την ομάδα, παρουσιάζεται στον φορέα εκ νέου ο οδηγός με τις αλλαγές τόσο στις εικόνες όσο και στο κείμενο.

Όπως θα αναφερθεί και στις προοπτικές, χρήσιμη στο παρόν σημείο θα ήταν μία δοκιμή και πρώτη αξιολόγηση της Pre-Alpha έκδοσης από ένα λειτουργικό αυτιστικό άτομο.

Σε αυτό το σημείο και μετά τις διορθώσεις έχει παραχθεί η Alpha έκδοση.

7.4 Beta έκδοση – Τελική αξιολόγηση

Μετά την ολοκλήρωση της δημιουργίας της Alpha έκδοσης του Οδηγού κρίνεται απαραίτητη η συνεργασία με ειδικούς, που εργάζονται με άτομα στο αυτιστικό φάσμα ή και με κάποιον φορέα/οργανισμό που ασχολείται με αυτιστικά άτομα, προκειμένου να γίνουν διορθώσεις, προσθέσεις ή αφαιρέσεις, όπου κρίνεται σκόπιμο. Ο φορέας, για παράδειγμα, Σχολική Μονάδα Ειδικής Αγωγής παρουσιάζει τον Οδηγό εντός του σχολείου στους μαθητές που θα

επισκεφτούν το χώρο, τόσες φορές όσες κρίνεται απαραίτητο από τους υπεύθυνους ανάλογα πάντα με τη σοβαρότητα των περιστατικών. Στη συνέχεια, την ημέρα της επίσκεψης και πριν από τη μετάβαση στο χώρο πραγματοποιείται άλλη μία παρουσίαση του Οδηγού. Η παρουσίαση εντός του σχολείου μπορεί να γίνει με τη χρήση βιντεοπροβολέα ή με τη χρήση εκτυπωμένων καρτελών, εάν δεν είναι εφικτή η παρουσίαση με ηλεκτρονικά μέσα.

Επίσης, ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο είναι η αξιολόγηση του εν λόγω Οδηγού από τα άτομα που εμπλέκονται άμεσα. Λόγω της πανδημίας, όμως, και της απαγόρευσης των επισκέψεων σε πολιτιστικούς χώρους δεν κατέστη δυνατό να αξιολογήσουμε την δημιουργηθείσα Κοινωνικής Ιστορίας. Παρόλ' αυτά, πραγματοποιήθηκε αξιολόγηση από κοινωνική λειτουργό-επιστήμονα Ειδικής Αγωγής. Ωστόσο, δημιουργήθηκαν τα αντίστοιχα φύλλα αξιολόγησης (βλ. Παραρτήματα), τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε μία τέτοια περίπτωση. Ερωτηματολόγια που προορίζονται για συμπλήρωση τόσο από το συνοδό και ξεναγό, όσο και από τον ίδιο τον αυτιστικό επισκέπτη, θα προσφέρουν πληροφορίες που θα βοηθήσουν στην τροποποίηση και εξέλιξη του Οδηγού με στόχο την όσο το δυνατόν καλύτερη λειτουργικότητα και παραγωγικότητά του.

Στη συνέχεια, οι παρατηρήσεις οι οποίες κρίνονται από την ομάδα ότι συνεισφέρουν στη λειτουργικότητα ενσωματώνονται στον Οδηγό. Σε αυτό το στάδιο έχει παραχθεί η beta έκδοση.

Κατά το τελευταίο βήμα ο Οδηγός παρουσιάζεται στο φορέα πολιτισμού στον οποίο απευθύνεται. Συμπληρώνεται το «Φύλλο βελτιώσεων Beta έκδοσης» (βλ. Παραρτήματα), στο οποίο αναφέρονται τυχόν αλλαγές που θα προκύψουν κατά τη διάρκεια της συνάντησης.

7.5 Release – Επίσημη έκδοση

Σε αυτό το σημείο έχει προκύψει η επίσημη έκδοση Οδηγού (Release). Ο Οδηγός (Κοινωνική Ιστορία) για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού είναι έτοιμος για χρήση!

- Δημοσίευση του Οδηγού στην ιστοσελίδα του Μουσείου.
- Εκτύπωσή του σε μορφή μικρού βιβλίου και δανεισμού του από το μουσείο κατά τη διάρκεια της επίσκεψης.
- Δυνατότητα εκτύπωσής του από τους ίδιους τους συνοδούς του αυτιστικού ατόμου, προκειμένου να προετοιμαστεί πριν από την επίσκεψη, αλλά και να τον αξιοποιήσει ως συνοδευτικό υλικό κατά την επίσκεψη.

7.6 Συντήρηση – Υποστήριξη

Συνοπτικά, αναφέρουμε ότι η δημιουργία της Κοινωνικής μας Ιστορίας έχει διέλθει ήδη από διάφορα στάδια, με πρώτο το στάδιο της επιλογής του πολιτισμικού χώρου για τον οποίο θα αναπτυχθεί. Πέρασε από το στάδιο της υλοποίησης που περιλαμβάνει τη φωτογράφιση και τη δημιουργία της Pre-Alpha έκδοσης και στην πορεία μετά από διορθώσεις και βελτιώσεις με

τους υπεύθυνους του φορέα έφτασε στην Alpha έκδοση. Μέσα από τη συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες στο φάσμα του αυτισμού και την αξιολόγηση από όσους εμπλέκονται στη διαδικασία παράγεται η Beta έκδοση. Αυτή παρουσιάζεται στο φορέα για τελευταίες παρατηρήσεις-βελτιώσεις. Με την ενσωμάτωση και των τελευταίων σχολίων έχει προκύψει η επίσημη έκδοση (Release).

Τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό είναι το στάδιο της συντήρησης, το οποίο δεν πρέπει να αμελείται. Σε αυτό το στάδιο, το οποίο αποτελεί και το μεγαλύτερο μέρος στον κύκλο ζωής του Οδηγού, είτε η ομάδα που το δημιούργησε είτε ο χώρος πολιτισμού είτε από κοινού, μπορούν να επανέλθουν, για ενημέρωση με νέα ερευνητικά δεδομένα ή νέα δεδομένα που έχουν προκύψει στο χώρο πολιτισμού π.χ. ένα καινούργιο κλιμακοστάσιο.

Εικόνα 2. Κύκλος ζωής

Η συντήρηση και υποστήριξη οποιουδήποτε ανθρώπινου δημιουργήματος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του κύκλου ζωής του και απαραίτητη προϋπόθεση για την εξασφάλιση της συνέχισης και της αποτελεσματικής του πορείας μέσα στον χρόνο. Η Κοινωνική Ιστορία μας πρέπει να συντηρείται, να ενσωματώνει πιθανά νέα ερευνητικά συμπεράσματα και να προσαρμόζεται σε νέα δεδομένα ή νέες εξελίξεις, για να είναι διαχρονική και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εκάστοτε κατάστασης. Εξασφαλίζεται έτσι ότι θα συνεχίσει να λειτουργεί απρόσκοπτα και σύμφωνα με τις προδιαγραφές που έχουν τεθεί.

7.7 Άδειες χρήσης

Ένα, επίσης, καίριο σημείο αναφορικά με τη δημιουργία ενός Οδηγού για έναν πολιτισμικό χώρο αποτελεί και η χρήση του από τρίτους. Θα πρέπει, λοιπόν, να συζητηθεί από την αρχή το θέμα των αδειών χρήσης: Ποιος έχει τα πνευματικά δικαιώματα επί του Οδηγού που αποτελεί ένα ψηφιακό, κυρίως, προϊόν, το οποίο διατίθεται μέσω του διαδικτύου; Μία συνήθης πρακτική

είναι οι άδειες Creative Commons, οι οποίες αποτελούν το δημοφιλέστερο τύπο αδειών που εφαρμόζονται σε περιπτώσεις όπου ο δημιουργός του έργου δεν επιθυμεί να διατηρήσει ακέραιο το αποκλειστικό δικαίωμα εμπορικής χρήσης που διαθέτει, αλλά να διανείμει το έργο του ελεύθερα στο κοινό. Οι εν λόγω άδειες ποικίλλουν και ο εκάστοτε δημιουργός έχει τη δυνατότητα να επιλέξει εκείνη που ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες και επιθυμίες του.

Επεξήγηση όρων χρήσης έργων τρίτων		
	Δεν επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου, παρά μόνο εάν ζητηθεί εκ νέου άδεια από το δημιουργό.	
	CC-BY	Επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου και η δημιουργία παραγώγων αυτού με απλή αναφορά του δημιουργού.
	CC-BY-SA	Επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου με αναφορά του δημιουργού, και διάθεση του έργου ή του παράγωγου αυτού με την ίδια άδεια.
	CC-BY-ND	Επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου με αναφορά του δημιουργού. Δεν επιτρέπεται η δημιουργία παραγώγων του έργου.
	CC-BY-NC	Επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου με αναφορά του δημιουργού. Δεν επιτρέπεται η εμπορική χρήση του έργου.
	CC-BY-NC-SA	Επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου με αναφορά του δημιουργού και διάθεση του έργου ή του παράγωγου αυτού με την ίδια άδεια. Δεν επιτρέπεται η εμπορική χρήση του έργου.
	CC-BY-NC-ND	Επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου με αναφορά του δημιουργού. Δεν επιτρέπεται η εμπορική χρήση του έργου και η δημιουργία παραγώγων του.
	CC0 Public Domain	Δεν υπάρχουν πνευματικά δικαιώματα. Επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου, η δημιουργία παραγώγων αυτού και η εμπορική του χρήση, χωρίς αναφορά του δημιουργού. ο άτομο που συσχέτισε ένα έργο με αυτό το περιληπτικό σημείωμα άδειας έχει διαθέσει το έργο ως κοινό κτήμα αποποιούμενο όλα τα δικαιώματά του/της επί του έργου για όλο τον κόσμο σύμφωνα με το νόμο για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας, συμπεριλαμβανομένων και όλων των σχετικών ή συγγενικών δικαιωμάτων του/της επί του έργου στο βαθμό που αυτό επιτρέπεται από το νόμο.
	Σήμα Δημοσίου Τομέα 1.0	Δεν υπάρχουν πνευματικά δικαιώματα. Αυτό το έργο έχει αναγνωριστεί ως ελεύθερο γνωστών περιορισμών πνευματικής ιδιοκτησίας, συμπεριλαμβανομένων και όλων των σχετικών και συγγενικών δικαιωμάτων. Πολλά ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένων μουσείων, βιβλιοθηκών και άλλων επιμελητών, γνωρίζουν την κατάσταση πνευματικών δικαιωμάτων ζωγραφικής, βιβλίων και χειρογράφων, φωτογραφιών και άλλων έργων στις συλλογές τους, πολλά από τα οποία είναι παλιά και δεν υπόκεινται πλέον σε πνευματικά δικαιώματα.
χωρίς σήμανση	Συνήθως δεν επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση του έργου.	1

Εικόνα 3. Creative Commons

8 Μελέτη περίπτωσης: Το Μουσείο Στοάς Αττάλου

8.1 Προετοιμασία πριν από την επίσκεψη

Η ομάδα εργασίας ήρθε σε επαφή με την Αρχαιολόγο-Μουσειολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών⁵. Προκειμένου να προετοιμαστεί κατάλληλα, μελέτησε την ιστορία του Μουσείου και αναζήτησε πληροφορίες κυρίως μέσω του διαδικτύου, που θα τη βοηθούσαν να γνωρίσει τον χώρο και τις διαδρομές που θα ακολουθούσε πριν από την πρώτη επίσκεψη.

Σύμφωνα με τον κόμβο «Οδυσσέας»⁶ του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού η Στοά του Αττάλου χρονολογείται από τον 2^ο αιώνα π.Χ. και αποτελεί δώρο του βασιλιά της Περγάμου Αττάλου Β' στην πόλη της Αθήνας. Δέσποζε στην ανατολική πλευρά της Αγοράς και αναπτυσσόταν σε μήκος περίπου 120 μέτρων. Διέθετε δύο ορόφους με δεύτερη σειρά κιόνων στο εσωτερικό και 21 καταστήματα στο βάθος κάθε ορόφου. Η Στοά καταστράφηκε από τους Ερούλους το 2687 μ.Χ. και ενσωματώθηκε στο Υστερορρωμαϊκό τείχος της Αθήνας.

Το Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς στη Στοά του Αττάλου, το οποίο βρίσκεται στην οδό Αδριανού 24 στο Θησείο, λειτουργεί από το 1957 και στεγάζεται στο αναστηλωμένο κτήριο της Στοάς του Αττάλου. Η αναστήλωση του κτηρίου πραγματοποιήθηκε από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών μεταξύ των ετών 1953-1956 με κύριο σκοπό τη στέγαση και έκθεση των πολυάριθμων ευρημάτων από τις ανασκαφές στον αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Αγοράς, η οποία εκτείνεται δυτικά και νοτιοδυτικά του Μουσείου μέχρι τον αρχαίο ναό του Ηφαίστου.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του Μουσείου είναι ότι τα εκθέματά του έχουν άμεση σχέση με τη λειτουργία του Δημοκρατικού πολιτεύματος των Αθηνών, δεδομένου ότι η Αγορά ήταν ο χώρος όπου ασκούσαν οι σημαντικότερες διοικητικές, δικαστικές και πολιτικές συναθροίσεις. Η Αγορά, επιπλέον, ήταν η καρδιά της δημόσιας ζωής, μια μεγάλη πλατεία στην οποία τελούνταν κοινωνικές και θρησκευτικές δραστηριότητες, εμπορικές συναλλαγές, υπαίθρια θεατρικά δρώμενα και αθλητικοί αγώνες.

Η έκθεση του Μουσείου είναι διαρθρωμένη σε χρονολογικές ενότητες, οι οποίες παρουσιάζουν στον επισκέπτη τη λειτουργία και την ιστορία του χώρου ανά τους αιώνες, από την εποχή που η περιοχή χρησιμοποιούνταν σαν νεκροταφείο και κυρίως από την εποχή που η Αγορά αποτελούσε το κέντρο των πολιτικών, θρησκευτικών και εμπορικών συναθροίσεων. Τα εκθέματα του Μουσείου χρονολογούνται από την ύστερη νεολιθική εποχή έως τους βυζαντινούς χρόνους και παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για τον ιδιωτικό και τον δημόσιο βίο των αρχαίων Αθηναίων.

⁵ <https://efaathculture.gr/> & <https://theheartofancientathens.gr/en/>

⁶ http://odysseus.culture.gr/index_gr.html

Ανάμεσα στα ευρήματα ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μαρμάρινο ανάγλυφο με παράσταση του Δήμου και της Δημοκρατίας και χαραγμένο ψήφισμα της Εκκλησίας του Δήμου κατά της τυραννίας. Σημαντική ενότητα αποτελούν τα ερυθρόμορφα και μελανόμορφα αγγεία, πολλά έργα γνωστών αγγειογράφων και τα σκεύη καθημερινής χρήσης, οι λύχνοι, τα ειδώλια και λιγοστά κοσμήματα και νομίσματα. Την έκθεση συμπληρώνουν γλυπτά μικρών διαστάσεων, τα οποία αντιγράφουν έργα γνωστών καλλιτεχνών της αρχαιότητας και μαρμάρινα εικονιστικά πορτραίτα ρωμαϊκών χρόνων.

Η νέα έκθεση στον όροφο της Στοάς Αττάλου, που άνοιξε για το κοινό το 2012, παρουσιάζει μια αρκετά αντιπροσωπευτική εικόνα της αθηναϊκής γλυπτικής με έμφαση στη σημαντική συλλογή εικονιστικών έργων - πορτραίτων της αθηναϊκής Αγοράς.

Ο νέος εκθεσιακός χώρος προσφέρει στους επισκέπτες μια βιωματική προσέγγιση των στωικών κτηρίων, ενώ παράλληλα παρέχει εξαιρετική θέα της περιοχής της Αγοράς, της Πνύκας και της Ακρόπολης, η οποία σε συνδυασμό με τα προπλάσματα των χώρων καθιστά ευανάγνωστη την αρχαία τοπογραφία. Επίσης, η δυνατότητα οπτικής πρόσβασης στους χώρους αποθήκευσης της αρχαίας κεραμικής εξάγει τον ρόλο του μουσείου ως κέντρου μελέτης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η προσθήκη, τέλος, μεγάλων τοπογραφικών σχεδίων και συνοπτικών κειμένων σε συνδυασμό με το πλούσιο εποπτικό υλικό (επεξηγηματικές πινακίδες, σχέδια και αναπαραστάσεις) βοηθούν τον επισκέπτη να κατανοήσει την ιστορική πορεία του σημαντικότερου χώρου της Αγοράς των Αθηνών, όπου γεννήθηκε και άνθισε η Δημοκρατία.

Το Μουσείο Αρχαίας Αγοράς στη Στοά Αττάλου είναι ευαισθητοποιημένο στο θέμα της προσβασιμότητας. Οι επισκέπτες με αναπηρικά αμαξίδια ή εμποδιζόμενα άτομα, όπως για παράδειγμα γονείς με μωρά στο καροτσάκι, εισέρχονται στον αρχαιολογικό χώρο μέσω της κεντρικής εισόδου στην οδό Αδριανού 24. Η πορεία που θα ακολουθήσουν, προκειμένου να φτάσουν στο κτήριο του Μουσείου, παρουσιάζεται σε χάρτη, ο οποίος βρίσκεται στον χώρο της εισόδου, αλλά και αναρτημένος στο διαδίκτυο.⁷

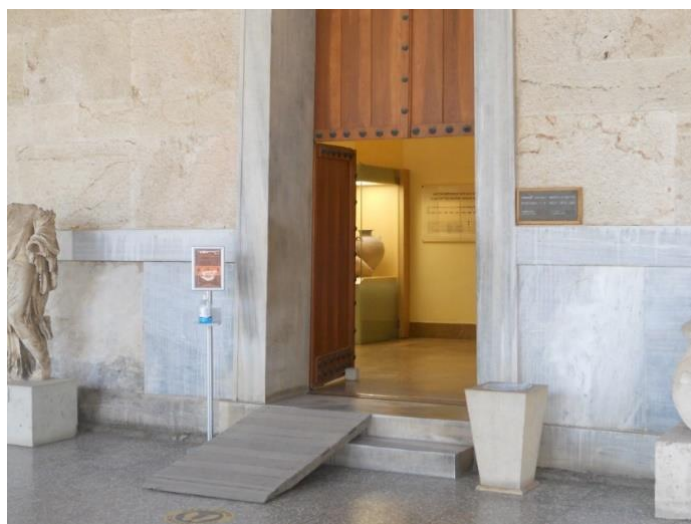
Στον χώρο της υποδοχής του Μουσείου διατίθενται απτικές κατόψεις και ενημερωτικά φυλλάδια στη γραφή Braille στην Ελληνική και Αγγλική γλώσσα για επισκέπτες με προβλήματα όρασης. Παράλληλα, ο ιστότοπος,⁸ όπου προβάλλονται οι αρχαιολογικοί χώροι που έχουν λάβει το Σήμα Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, είναι πλήρως προσβάσιμος σε τυφλούς και σε άτομα με μερική όραση μέσω ακουστικής περιήγησης στην ελληνική, αγγλική, γαλλική, γερμανική, ιταλική και ισπανική γλώσσα.

Προκειμένου οι επισκέπτες με αμαξίδια να έχουν πρόσβαση στον όροφο του Μουσείου μέσω χρήσης ανελκυστήρα, μπορούν να απευθυνθούν στους αρχαιοφύλακες. Επίσης, εντός του κτηρίου υπάρχει ειδικά προσαρμοσμένος χώρος υγιεινής (τουαλέτα).

⁷ http://theheartofancientathens.gr/wordpress/wp-content/uploads/2019/07/Efaath_AncientAgora_accessibility.jpg

⁸ www.theheartofancientathens.gr

Οι μόνιμες εκθέσεις του Μουσείου σχεδιάζονται με γνώμονα την προσβασιμότητα (Εικόνα 4), ενώ τα προσφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι δυνατόν να τροποποιηθούν, για να καλύψουν ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Επίσης, κατά καιρούς έχουν σχεδιαστεί νέες εκπαιδευτικές δράσεις σε άμεση συνεργασία με τους φορείς που σκόπευαν να το επισκεφτούν.

Εικόνα 4. Ράμπα για αμαξίδιο

Επομένως, η πρωτοβουλία για τη δημιουργία ενός οδηγού πρόσβασης μέσω μιας Κοινωνικής Ιστορίας για επισκέπτες στο αυτιστικό φάσμα έρχεται να συμπληρώσει τις υπόλοιπες δομές και δράσεις του μουσείου, που απευθύνονται σε κοινό με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

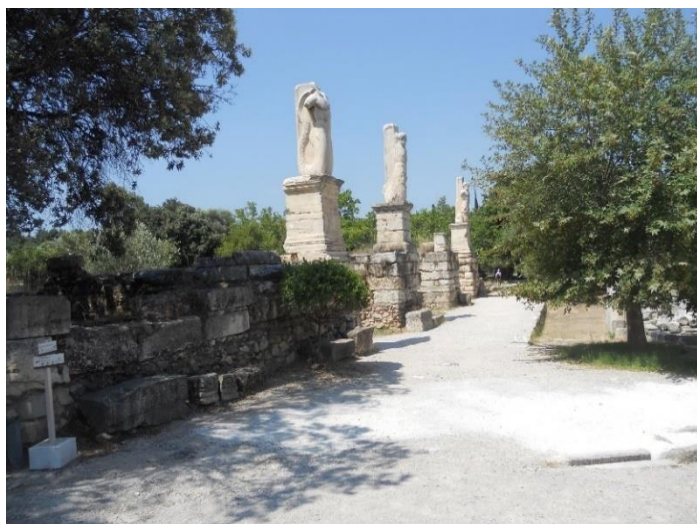
8.2 Pre-Alpha & Alpha έκδοση

Στη διάρκεια των σταδίων Pre-Alpha και Alpha έκδοσης εφαρμόστηκε η προσέγγιση που παρουσιάζεται παραπάνω. Σε αρκετά σημεία, όμως, λειτούργησε και αντίστροφα. Η ίδια η εμπειρία της διαδικασίας οδήγησε και στην ενημέρωση της προτεινόμενης μεθοδολογίας. Επρόκειτο για μία αρκετά δυναμική διαδικασία.

Κατόπιν προγραμματισμένης επίσκεψης μέλη της ομάδας μετέβησαν στην Αθήνα και στον χώρο του Μουσείου της Αρχαίας Αγοράς. Συναντήθηκαν με την έφορο Αρχαιοτήτων της Πόλης των Αθηνών και, αφού συζήτησαν και συμπλήρωσαν το «Φύλλο Ιδιαιτεροτήτων του Χώρου Πολιτισμού» (βλ. Παραρτήματα), ξεναγήθηκαν από την ίδια στο χώρο. Κατά τη διάρκεια της πρώτης αυτής ξενάγησης έγινε μία πρόχειρη φωτογραφική καταγραφή και βιντεοσκόπηση του χώρου, καθώς και καταγραφή των κομβικών σημείων. Μελετήθηκε ο χώρος και συζητήθηκαν τα δύσκολα σημεία της περιήγησης.

Στη συνέχεια υλοποιήθηκε μόνο από τα μέλη της ομάδας μια δεύτερη, λεπτομερέστερη φωτογράφιση η οποία ακολούθησε ξανά την ίδια διαδρομή από την είσοδο του αρχαιολογικού

χώρου της Αγοράς μέχρι την είσοδο του Μουσείου και στη συνέχεια περιήγηση σε όλους τους χώρους του Μουσείου της Στοάς. Διακρίναμε τρεις κυρίως χωροτακτικές δομές: τον χώρο της Αρχαίας Αγοράς (Εικόνα 5), το ισόγειο του Μουσείου με το περιστύλιο και τον εσωτερικό του χώρο (Εικόνα 6), καθώς και τον όροφο του Μουσείου (Εικόνα 7).

Εικόνα 5. Χώρος Αρχαίας Αγοράς

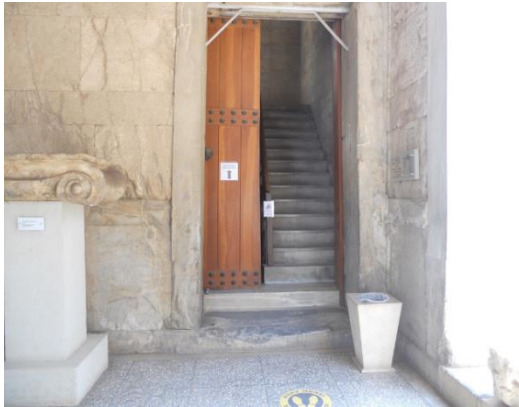

(α)

(β)

Εικόνα 6. α) Περιστύλιο β) Εσωτερικό Μουσείου

(α)

(β)

Εικόνα 7. α) Κλιμακοστάσιο β) Όροφος

Το συγκεκριμένο μουσείο μπορεί να μη διαθέτει κατάλληλα διαμορφωμένους χώρους για χαλάρωση και ηρεμία, υπάρχουν, όμως, αρκετές ήσυχες γωνιές, στις οποίες ένα αυτιστικό άτομο μπορεί να περάσει λίγο χρόνο, όταν χρειάζεται ένα διάλειμμα από την αισθητηριακή υπερφόρτωση. Όταν τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού αισθάνονται άγχος, αναστάτωση ή έχουν εκτεθεί σε πάρα πολλές πληροφορίες με την ταυτόχρονη ύπαρξη θορύβου ή πολυκοσμίας, χρειάζονται έναν χώρο για να τα βοηθήσει να ξανασυγκεντρωθούν με την αυτορρύθμιση των συναισθημάτων τους. Μερικά από τα προσφερόμενα σημεία ανάπαυσης και χαλάρωσης εμφανίζονται στην Εικόνα 8.

(α)

(β)

(γ)

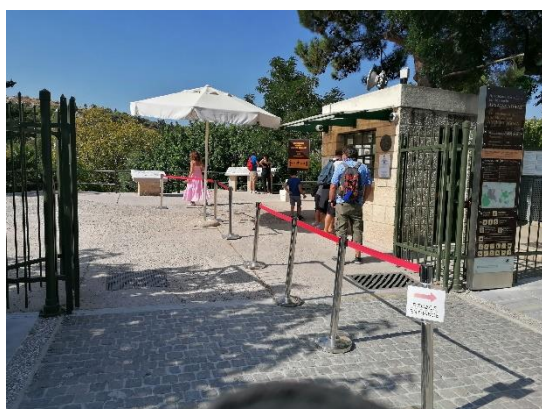
Εικόνα 8. Χώροι ανάπαυσης α) Κρήνη πριν την είσοδο β) Παγκάκι στο περιστύλιο γ) Κόγχη στο περιστύλιο

Το προσωπικό του Μουσείου ήταν πολύ φιλικό, συνεργάσιμο και θετικό απέναντί μας και μας βοήθησε αρκετά ακόμη και στη διαδικασία της φωτογράφισης (Εικόνα 9).

Εικόνα 9. Επικοινωνία με το προσωπικό

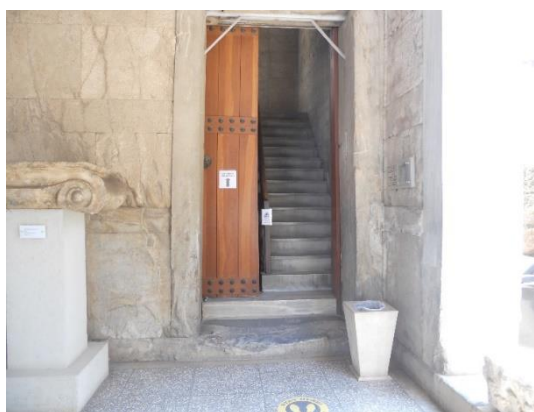
Προβλήματα ιδιαίτερα δε συναντήσαμε. Ακολουθήσαμε τη διαδρομή που ακολουθεί ο επισκέπτης στον χώρο του Μουσείου και όλα λειτούργησαν ομαλά, μια και ο χώρος σε οδηγεί από μόνος του. Τα κομβικά σημεία στα οποία έπρεπε να επικεντρωθούμε ήταν ιδιαίτερα εμφανή, όπως, για παράδειγμα, η είσοδος στον χώρο του Μουσείου, το πωλητήριο, η σκάλα για τον επάνω όροφο, η έξοδος από τον όροφο κ.λπ. (Εικόνα 10). Ζητούμενο αποτελούσε πάντα η καλή ποιότητα λήψη φωτογραφιών, άρα έγνοιες μας ήταν η σωστή γωνία λήψης και ο κατάλληλος φωτισμός.

(α)

(β)

(γ)

(δ)

Εικόνα 10. Αρχαιολογικός χώρος Αγοράς Αθηνών. Κομβικά σημεία σχετικά με την ασφάλεια της επίσκεψης α) Είσοδος β) Ξύλινο κλιμακοστάσιο που οδηγεί στο περιστύλιο γ) Κλιμακοστάσιο που οδηγεί στον όροφο δ) Κλιμακοστάσιο που οδηγεί από τον όροφο στο ισόγειο.

Βέβαια, δεν πρέπει να παραλειφθεί το γεγονός ότι το πιο δύσκολο σημείο κατά τη δημιουργία όλης της Κοινωνικής Ιστορίας ήταν το ζήτημα της ενσυναίσθησης: της προσπάθειας, δηλαδή, να βλέπουμε τον χώρο μέσα από τα μάτια ενός αυτιστικού ατόμου, για να καταφέρουμε να προβλέψουμε, όσο γίνεται, τους προβληματισμούς, τις ανησυχίες και τους φόβους που μπορεί να του δημιουργηθούν, καθώς περιηγείται στον χώρο.

Μετά το πέρας της διαδικασίας επικοινωνήσαμε ξανά με την Αρχαιολόγο-Μουσειολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, όπου και ορίστηκε δεύτερη συνάντηση για την επομένη ημέρα.

Δημιουργήθηκε μία πρώτη δοκιμαστική παρουσίαση κατόπιν επιλογής των κατάλληλων φωτογραφιών ως προς τα σημεία και την ποιότητα της ευκρίνειας, χωρίς να προστεθεί το οριστικό κείμενο στις διαφάνειες, παρά μόνο κάποια σχόλια που θα λειτουργούσαν ως υπενθύμιση. Για οποιαδήποτε παρατήρηση ή διευκρίνηση παρουσιάζονταν προβαίναμε στη συμπλήρωση του φύλλου «Ερωτήσεις – Διευκρινήσεις Alpha έκδοσης» (βλ. Παραρτήματα), προκειμένου να συζητηθούν και αναλυθούν στην επόμενη συνάντηση.

Την επόμενη ημέρα μεταβήκαμε ξανά στον αρχαιολογικό χώρο και συναντηθήκαμε εκ νέου με την Αρχαιολόγο-Μουσειολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, όπου παρουσιάστηκε η Pre-Alpha έκδοση του οδηγού. Σε συνεργασία μαζί της συμπληρώθηκε το «Φύλλο βελτιώσεων Alpha έκδοσης» (βλ. Παραρτήματα) και προβήκαμε στις απαραίτητες διορθώσεις (κειμένου και ορολογίας).

Ενημερωθήκαμε από την ίδια για τον ιστότοπο στον οποίο πρόκειται να δημοσιευτεί ο οδηγός και δεσμευτήκαμε για την αποστολή τεσσάρων οδηγών, δύο με ελληνικό κείμενο τόσο σε λευκό, όσο και σε μαύρο φόντο, και άλλων δύο αντίστοιχα με αγγλικό κείμενο.

Στη συνέχεια επισκεφτήκαμε ξανά τον χώρο για διορθωτικές λήψεις φωτογραφιών προς αντικατάσταση αυτών που είχαμε επισημάνει στο φύλλο «Ερωτήσεις – Διευκρινήσεις Alpha έκδοσης» (βλ. Παραρτήματα) και δεν κάλυπταν τα κριτήριά μας. Σε αυτήν τη φάση της φωτογράφισης είχαμε και τη βοήθεια από το προσωπικό του Μουσείου.

8.3 Beta έκδοση – Τελική αξιολόγηση

Στο ενδιάμεσο διάστημα που ακολούθησε μέχρι την παραγωγή της Beta έκδοσης έγινε ενδελεχής εξέταση της Alpha έκδοσης, προκειμένου να διορθωθούν ατέλειες και παραλείψεις. Ήταν μία επίπονη διαδικασία με ιδιαίτερη έμφαση στη λεπτομέρεια και στην ακρίβεια.

Επιλέχθηκε με μεγάλη προσοχή το κείμενο που θα πλαισιώνει τις φωτογραφίες έτσι, ώστε να ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές συγγραφής μιας Κοινωνικής Ιστορίας. Έπρεπε να χρησιμοποιηθούν απλές και σαφείς προτάσεις κατά τη σύνθεση της Ιστορίας, ώστε να είναι εύκολη η κατανόησή τους. Επίσης, ο μεταφορικός λόγος, στοιχείο που δε γίνεται εύκολα αντιληπτό από τα αυτιστικά άτομα, έπρεπε να απουσιάζει. Επιπλέον, έγινε προσπάθεια να τηρηθούν οι αναλογίες καθώς και το είδος των προτάσεων που πρέπει να περιέχει μια Κοινωνική Ιστορία, για παράδειγμα περιγραφικές, συνεργατικές κ.λπ.

Επιπρόσθετα, δόθηκε μεγάλη σημασία στις στοιχίσεις και αποστάσεις των κειμένων από τις εικόνες και πραγματοποιήθηκε η γραφιστική επιμέλεια των σχεδίων που παρουσιάζονται στις κάρτες Προοπτικής (βλ. 9.2 Προοπτικές).

Κάθε φωτογραφία με τη σύντομη λεζάντα της αποτέλεσε μία διαφάνεια, προκειμένου να ακολουθηθεί η δομή της Κοινωνικής Ιστορίας. Σε κάποιες διαφάνειες, όμως, οι πληροφορίες που παρέχονται είναι περισσότερες και παρά το γεγονός ότι δεν εμπίπτουν στους κανόνες περί συντομίας αποφασίστηκε από την ομάδα να παραμείνουν, χωρίς να μειωθούν. Ο λόγος της διατήρησής τους ήταν το γεγονός ότι, εφόσον δεν πρόκειται για εξατομικευμένο υλικό παρέμβασης, ίσως για κάποια άτομα περισσότερο λειτουργικά να υπάρχει μεγαλύτερο όφελος μέσα από το επιπλέον υλικό.

Επόμενο βήμα, αλλά εξίσου σημαντικό, είναι ο ορθογραφικός και συντακτικός έλεγχος του κειμένου που εμπεριέχεται στις διαφάνειες πριν από την οριστική δημοσίευση.

Τέλος, ακολούθησε η αξιολόγηση του Οδηγού από Ειδική Παιδαγωγό καθώς και από τον φορέα.

8.3.1 Αξιολόγηση από ειδική παιδαγωγό

Ο Οδηγός παρουσιάστηκε στη συνεργάτη κοινωνική λειτουργό-επιστήμονα Ειδικής Αγωγής και Μεταδιδαστορική ερευνήτρια στην προσβασιμότητα στο τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου. Ο σκοπός αυτής της παρουσίασης ήταν η αποκόμιση σχολίων και προτάσεών της για τροποποιήσεις, προσθέσεις ή αφαιρέσεις. Πράγματι, η κοινωνική λειτουργός-επιστήμονας Ειδικής Αγωγής πρότεινε αλλαγές τόσο στο κείμενο του Οδηγού, όσο και στο περιεχόμενο των φωτογραφιών. Επίσης κάποιες παρατηρήσεις της αφορούσαν τη σειρά των διαφανειών.

Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική λειτουργός-επιστήμονας Ειδικής Αγωγής πρότεινε την τοποθέτηση των κανόνων λειτουργίας του Μουσείου στην αρχή του Οδηγού και όχι στο τέλος, όπως είχαν ήδη τοποθετηθεί, με σκοπό την καλύτερη προετοιμασία του αυτιστικού ατόμου. Συνέστησε, επίσης, να αποφεύγεται η χρήση του αρνητικού προσήμου στον λόγο όπου αυτό ήταν δυνατό. Έτσι, οι δύο πρώτοι κανόνες:

- ✓ Δεν αγγίζω τα εκθέματα και τις βιτρίνες. Έτσι όλα είναι καθαρά και προπάντων ασφαλή.
- ✓ Δεν απομακρύνομαι από τους συνοδούς, τους γονείς ή τους δασκάλους μου.

Πήραν τη μορφή:

- ✓ Κοιτάζω τα εκθέματα μέσα κι έξω από τις βιτρίνες από απόσταση χωρίς να αγγίζω. Έτσι όλα είναι καθαρά και προπάντων ασφαλή.
- ✓ Κατά την διάρκεια της επίσκεψης παραμένω κοντά σε αυτούς που με συνοδεύουν.

Πρότεινε, επίσης, κάθε διαφάνεια να περιέχει μία εικόνα, όπου αυτό ήταν εφικτό, για να διακρίνονται καλύτερα οι πληροφορίες που παρουσιάζονται. Έτσι, από την παρακάτω διαφάνεια προέκυψαν δύο. Μία διαφάνεια, μία εικόνα.

Εικόνα 11. Διαφάνεια 9 - Πριν

Εικόνα 12. Διαφάνεια 9 & 10 - Μετά

Επιπλέον, η κοινωνική λειτουργός-επιστήμονας Ειδικής Αγωγής τόνισε ότι τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού μπορεί να παρουσιάζουν χαμηλή, μέτρια ή υψηλή λειτουργικότητα και αυτό συνεπάγεται μεγάλη παρατηρητικότητα και στερεοτυπικές εμμονές. Επομένως, για παράδειγμα στη διαφάνεια με το καρτελάκι του εργαζόμενου φαίνεται ημερομηνία ισχύος παρελθοντική και πρότεινε ότι καλό θα ήταν να μην εμφανίζεται, πράγμα το οποίο υλοποιήθηκε από μέρος μας.

Εικόνα 13. Διαφάνεια 6

Μια τελευταία επισήμανση αφορούσε τη διαφάνεια του χώρου υποδοχής, όπου αναφέρεται ο υπεύθυνος του γραφείου, αλλά στη φωτογραφία φαίνεται ένα άδειο γραφείο. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε η κοινωνική λειτουργός-επιστήμονας Ειδικής Αγωγής, “Εκεί δεν εικονίζεται άνθρωπος, για να συνδεθεί με την πληροφορία “υπεύθυνος υποδοχής”, ούτε κάποια άλλη διαδικασία, π.χ. χτυπάς το καμπανάκι κι έρχεται κάποιος να βοηθήσει.” Έτσι, προβήκαμε σε νέα λήψη φωτογραφίας που θα ικανοποιούσε την παραπάνω παρατήρηση.

Εικόνα 14. Διαφάνεια 19

8.3.2 Αξιολόγηση από επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού

Η αξιολόγηση του εν λόγω Οδηγού από τα εμπλεκόμενα άτομα με τη συμπλήρωση των αντίστοιχων ερωτηματολογίων (βλ. Παραρτήματα) ήταν αδύνατη λόγω ανωτέρας βίας, ήτοι των ιδιαίτερων συνθηκών πανδημίας που διάγουμε.

8.3.3 Αξιολόγηση από τον φορέα

Τέλος, ο Οδηγός στάλθηκε ηλεκτρονικά, λόγω πανδημίας, στην Αρχαιολόγο-Μουσειολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών που προέβη σε ορισμένες διορθώσεις τις οποίες και μας απέστειλε. Αυτές οι παρατηρήσεις ανήκουν στο «7. Φύλλο βελτιώσεων Beta έκδοσης» (βλ. Παραρτήματα).

8.4 Release - Επίσημη έκδοση

Μετά και από αυτές τις αλλαγές προέκυψε η επίσημη έκδοση του Οδηγού (Release).

Στο επόμενο διάστημα οι Οδηγοί θα παραδοθούν στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, με σκοπό να ανέβουν στην επίσημη ιστοσελίδα της.

8.5 Συντήρηση

Είναι επόμενο στη διάρκεια ζωής ενός Οδηγού, μετά την παράδοση του στον φορέα, να συμβούν αλλαγές με την πάροδο των χρόνων είτε σε εγκαταστάσεις του Μουσείου είτε σε παροχές υπηρεσιών προς την αντίστοιχη ομάδα πληθυσμού. Επίσης, λαμβάνουν χώρα μεταβολές σε επιστημονικά και ερευνητικά δεδομένα που αφορούν τα άτομα που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού και αλλάζουν τον τρόπο αντιμετώπισης και εκπαίδευσης τους. Η ενσωμάτωση των παραπάνω ανήκει στο στάδιο της συντήρησης του Οδηγού, το οποίο είναι και το μεγαλύτερο στη διάρκεια ζωής του.

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ
ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

9 Συζήτηση - Προοπτικές

9.1 Συζήτηση

9.1.1 Έγγραφα

Η λεπτομερής τήρηση ημερολογίου των συναντήσεων τις οποίες πραγματοποίησε η ομάδα τόσο με τα μέλη της, όσο και με τους υπεύθυνους του φορέα, και των εργασιών που έλαβαν χώρα ή προγραμματίστηκαν μετά από κάθε συνάντηση, αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο.

Η συμπλήρωση των εγγράφων που βρίσκονται στα παραρτήματα βοήθησε αποτελεσματικά στον προγραμματισμό των εργασιών και γενικότερα στην οργάνωση της ομάδας τόσο πριν, όσο και κατά τη διάρκεια της επίσκεψης. Τα έγγραφα που χρησιμοποιήθηκαν παρουσιάζονται αναφορικά στην παρακάτω λίστα:

- Ημερολόγιο
- Εξώφυλλο φακέλου επίσκεψης
- Προγραμματισμός πρώτης επίσκεψης
- Φύλλο ιδιαιτεροτήτων Pre Alpha έκδοσης
- Φύλλο διευκρινήσεων Pre Alpha έκδοσης
- Φύλλο βελτιώσεων Pre Alpha έκδοσης
- Φύλλα αξιολόγησης
- Φύλλο βελτιώσεων Beta έκδοσης.

9.1.2 Τεχνικά ζητήματα

Μέσα από τη μελέτη Οδηγών προσβασιμότητας που έχουν δημοσιεύσει στις ιστοσελίδες τους λίγα σε αριθμό μουσεία τόσο του διεθνούς, όσο και του ελληνικού χώρου, γίνεται αντιληπτή η πρακτική χρήση στις διαφάνειές τους άσπρου φόντου (background) με μαύρα γράμματα. Ο οδηγός του Μουσείου Σολωμού κάνει επίσης χρήση και του μαύρου φόντου με άσπρη γραμματοσειρά. Αυτό που αξίζει ιδιαίτερα, όμως, να σημειωθεί είναι ότι ο εν λόγω Οδηγός δημιουργήθηκε από κοινού με ομάδα λειτουργικών αυτιστικών ατόμων, τα οποία και πρότειναν την εκδοχή του μαύρου φόντου. Το είδος των γραμματοσειρών, καθώς και το μέγεθος των γραμμάτων, προέκυψε κατά κύριο λόγο από τη μελέτη των Οδηγών του Μουσείου Σολωμού και του Πανεπιστημιακού Μουσείου (Μουσείο Ιονίου Πανεπιστημίου), οι οποίοι, όπως αναφέραμε, δημιουργήθηκαν σε συνεργασία με ομάδα λειτουργικά αυτιστικών επισκεπτών. Επίσης, η Τσιαμάγκα (2017) στον αντίστοιχο Οδηγό της για το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης παρουσιάζει παρόμοια προσέγγιση.

Το ζήτημα των φωτογραφιών απασχόλησε την ομάδα σε μεγάλο βαθμό. Αυτές ήταν, άλλωστε, ο κορμός πάνω στον οποίο θα βασιζόταν όλη η Κοινωνική Ιστορία. Ιδιαίτερα δε για τα αυτιστικά άτομα που δεν κατέχουν τον λόγο οι λεζάντες που θα τις συνόδευαν δε θα είχαν κάτι να προσφέρουν, καθώς μόνο η εικόνα θα ήταν αυτή που θα μετέφερε τις πληροφορίες και τα μηνύματα που επιδιώκαμε. Το περιεχόμενο των φωτογραφιών και τα κατάλληλα πλάνα, λοιπόν, ήταν το βασικότερο υλικό πάνω στο οποίο θα δουλεύαμε. Ως απαραίτητο, βέβαια, συστατικό το κείμενο που συνοδεύει τις φωτογραφίες έρχεται με τη σειρά του να διασαφηνίσει το περιεχόμενο που απεικονίζεται. Μπορεί να χαρακτηριστεί “φτωχό” από πλευράς γραφής σε σχέση με άλλα λογοτεχνικά κείμενα. Λιτό και όσο γίνεται περιεκτικό αποσκοπεί καθαρά στο να περάσει το μήνυμα που θέλουμε χωρίς να είναι φορτωμένο με πολλές και κουραστικές λεπτομέρειες (Πανάρετου & Τσχομαρία, 2018).

Οι λήψεις των φωτογραφιών, προκειμένου να θεωρηθούν αποδεκτές από τεχνικής απόψεως, πρέπει να μην έχουν προβλήματα κυρίως στην ευκρίνεια, πρέπει να “γράφουν” καλά και να καταγράφουν τη μέγιστη δυνατή λεπτομέρεια. Όπλα για την ευκρίνεια είναι, βέβαια, τα τεχνικά μέσα, δηλαδή η φωτογραφική μηχανή και ο φακός, αλλά και η όσο το δυνατόν καλύτερη γνώση της τέχνης της φωτογραφίας. Φωτογραφίες “κουνημένες” ή “ανεστίαστες” αποτελούν αποτυχημένες λήψεις και πρέπει οπωσδήποτε να αποφευχθούν. Αν φωτογραφίζουμε με τη μηχανή μας στο χέρι και όχι με κάποιο μέσο σταθεροποίησης, όπως ο τρίποδας, τότε ο κίνδυνος να είναι οι φωτογραφίες μας “κουνημένες” ελλοχεύει κάθε στιγμή. Όταν αναφέρουμε τον όρο “κουνημένες φωτογραφίες”, αναφερόμαστε στα κουνημένα καρέ, που προέκυψαν από ανεπαίσθητο κραδασμό κατά την ώρα που πατήθηκε το πλήκτρο απελευθέρωσης του κλείστρου. Ένας καλός τρίποδας, παρά το γεγονός ότι είναι κουραστικό να τον κουβαλάμε μαζί μας, προσφέρει την απόλυτη ευκρίνεια. Ένα άλλο πρόβλημα που μπορεί να προκύψει στη λήψη φωτογραφιών και έχει σχέση με την εστίαση είναι τα “ανεστίαστα αντικείμενα”. Συμβαίνει, όταν ο φακός από απροσεξία ή λανθασμένη εκτίμηση εστιάζει σε λάθος σημείο ή αντικείμενο διαφορετικό από το επιθυμητό (για παράδειγμα εστίαση στο φόντο αντί για το πρόσωπο που ποζάρει για πορτραίτο). Υπάρχουν διάφοροι τρόποι, για να αποφύγουμε το παραπάνω πρόβλημα, ωστόσο ο πιο απλός είναι η τεχνική του focus hold, δηλαδή κρατώντας μισοπατημένο το πλήκτρο απελευθέρωσης αλλάζουμε τη σύνθεση χωρίς να χάσουμε την εστίαση στο κυρίως αντικείμενό μας. Αυτές οι τεχνικές, αν και απλές, είναι αρκετές για ένα μέσο χρήστη να επιτύχει καλές ποιοτικές φωτογραφίες (Φωτογράφος: Τα συνηθισμένα λάθη στην ευκρίνεια. Και πώς να τα αποφύγουμε στην πράξη, 2018).

Στις φωτογραφίες που τελικά επιλέχθηκαν να εμπλουτίσουν τον Οδηγό δεν έλαβε χώρα κάποια ειδική επεξεργασία μέσω ειδικού λογισμικού (software) και φίλτρων. Για παράδειγμα, δεν αυξήθηκε το κοντράστ στην προσπάθειά μας να παραμείνουν όσο κοντά γίνεται στην πραγματικότητα. Η μόνη επέμβαση ήταν η περικοπή κάποιων επιπλέον καρέ, που ίσως

πρόσφεραν περισσότερες πληροφορίες από τις απαιτούμενες και μπορούσαν να δημιουργήσουν σύγχυση.

Με βάση τη μελέτη περίπτωσης των Lamb, Firkbank & Aldous (2016) η κάθε λήψη μπορεί να θεωρηθεί ότι εντάσσεται στο γενικότερο πνεύμα των επισκεπτών στο φάσμα του αυτισμού. Μέσα από τη συγκεκριμένη μελέτη παρουσιάζεται η ευκαιρία που δόθηκε σε πέντε αυτιστικά παιδιά να φωτογραφίσουν τους χώρους που έχουν σχέση με το μάθημα της Φυσικής Αγωγής και μετά να συζητήσουν αυτές τους τις φωτογραφίες με το γυμναστή τους. Τα παιδιά φωτογράφισαν χώρους, όπως τα αποδυτήρια, το γραφείο του γυμναστή, τις μπάλες του μπάσκετ, και μετά συζήτησαν τα αισθήματα που τους δημιουργούνται, όταν βρίσκονται στον αντίστοιχο χώρο (για παράδειγμα στα αποδυτήρια φοβούνται, είναι δυστυχημένα, αγχωμένα, θέλουν να φύγουν γρήγορα από εκεί). Μερικά από αυτά πηγαίνουν και αλλάζουν σε άλλους χώρους με περισσότερη ησυχία, μια και έχουν ανάγκη τον προσωπικό τους χώρο. Στην επιλογή του κάθε πλάνου και στην αντίστοιχη λήψη του έγινε, λοιπόν, προσπάθεια να έχει ως κέντρο την οπτική των αυτιστικών ατόμων, τι θα ήταν, δηλαδή αυτό που θα τους δημιουργούσε ερωτήματα, ανησυχίες, φόβους, προβληματισμούς.

9.2 Προοπτικές

Η τελική αξιολόγηση της λειτουργικότητας και αποτελεσματικότητας του εν λόγω Οδηγού από ομάδα αυτιστικών ατόμων, καθώς και των συνοδών τους, δε θα έπρεπε να απουσιάζει από τη σύνθεσή του, μια και αποτελεί ανακεφαλαιωτική, αλλά και ανατροφοδοτική διαδικασία, προκειμένου να εκτιμηθεί ο βαθμός επίτευξης των προκαθορισμένων στόχων. Η διάκριση, άλλωστε, μεταξύ διαμορφωτικής και τελικής αξιολόγησης αποδίδεται θαυμάσια από τον BobStake (1975): «όταν η οικοκυρά γεύεται τη σούπα, αυτό είναι διαμορφωτική αξιολόγηση, όταν ο ξένος γεύεται τη σούπα, αυτό είναι τελική αξιολόγηση».

Λόγω της πανδημίας COVID-19, όμως, οι αρχαιολογικοί χώροι δεν ήταν επισκέψιμοι μέχρι την ολοκλήρωση της παρούσης εργασίας (ΚΥΑ ΔΙΑ/Γ.Π.οικ. 69543 -ΦΕΚ 4810/Β/31-10-2020, η οποία παρατάθηκε από τη λήξη της έως και τις 31.7.2021 με την Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ. 20267/2021 – ΦΕΚ 1288/Β/1-4-202). Ως εκ τούτου, η αξιολόγηση ήταν μόνο εσωτερική, έγινε δηλαδή από τα μέλη της ομάδας, με βάση προηγούμενη εμπειρία, καθώς και με την ουσιαστική συμβολή της κοινωνικής λειτουργού-επιστήμονα Ειδικής Αγωγής. Όταν επιτραπούν οι επισκέψεις, θα ήταν καλό να γίνει η αξιολόγηση από σχολικές τάξεις - ομάδες Ειδικών σχολείων, οι οποίες έχουν στο δυναμικό τους και μαθητές στο φάσμα του αυτισμού. Γι' αυτόν τον σκοπό έχουν δημιουργηθεί προς συμπλήρωση τα ερωτηματολόγια αξιολόγησης 6α, 6β, 6γ, τα οποία απευθύνονται στον ξεναγό, στον συνοδό καθώς και στον ίδιο τον επισκέπτη αντίστοιχα (βλ. Παραρτήματα). Μετά το πέρας αυτής της διαδικασίας και της μελέτης των αποτελεσμάτων θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το “7. ΦΥΛΛΟ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ Beta ΕΚΔΟΣΗΣ”, προκειμένου να υπάρχει μία συνοπτική παρουσίαση των διορθώσεων και

βελτιώσεων που πρέπει να γίνουν.

Γενικότερα, δεν υπάρχουν επαρκή ερευνητικά δεδομένα που να αξιολογούν τη λειτουργικότητα των Κοινωνικών Ιστοριών στους χώρους πολιτισμού και ειδικά στα Μουσεία. Η διεξαγωγή ερευνών, επομένως, σε συνεργασία με τους άμεσα εμπλεκόμενους με τα αυτιστικά άτομα (οικογένειες, σχολεία, φορείς) πρέπει να αποτελέσει το επόμενο βήμα, για να διαπιστωθεί ο βαθμός της αποτελεσματικότητάς τους.

Πέραν της παρουσίασης μπορούν να δημιουργηθούν κάρτες Προοπτικής για άτομα με ελλιπή λόγο με θέματα όπως «διάλειμμα», «τουαλέτες», «θέλω να φύγω», «βοήθεια», «πεινάω & διψάω» ως επιπλέον εποπτικό υλικό. Στη συνέχεια μπορούν να εκτυπωθούν και να πλαστικοποιηθούν, με σκοπό να χορηγούνται από το Μουσείο κατά τη διάρκεια της επίσκεψης ή να έχουν εκτυπωθεί πριν από την επίσκεψη από τους συνοδούς των αυτιστικών ατόμων. Επιπρόσθετα, και ο ίδιος ο Οδηγός θα μπορούσε να εκτυπωθεί, να πλαστικοποιηθεί και με τη μορφή σπιράλ να δανείζεται, όπως και οι κάρτες Προοπτικής που προαναφέρθηκαν, σε όποιον το ζητήσει από το προσωπικό στον χώρο της γραμματείας του Μουσείου.

Εικόνα 15. Κάρτες προοπτικής

Περαιτέρω έρευνα χρειάζεται να γίνει για τη λειτουργικότητα του συμπληρωματικού οδηγού «μαύρο φόντο-άσπρα γράμματα».

Μία ίσως καλή προοπτική, που όμως δεν εφαρμόστηκε στη δημιουργία του εν λόγω Οδηγού θα ήταν, σε αυτήν τη φάση της δημιουργίας, η δοκιμή και πρώτη αξιολόγηση της Pre-Alpha έκδοσης από ένα λειτουργικό αυτιστικό άτομο, η οποία θα μας εφοδίαζε με επιπλέον στοιχεία διασφαλίζοντας την αποτελεσματικότητά του έργου μας.

Απαραίτητη κρίνεται, γενικότερα, η εμπλοκή των ίδιων των ατόμων που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού, καθώς και των φροντιστών τους, στη σχεδίαση, δημιουργία και αξιολόγηση Οδηγών προσβασιμότητας. Με αυτόν τον τρόπο εκτός της εξασφαλισμένης λειτουργικότητας και αποτελεσματικότητας των Οδηγών, όταν τα ίδια τα άτομα συμμετέχουν σε τέτοιες δράσεις, προωθούν και προβάλλουν τα μουσεία στις αντίστοιχες ομάδες και ενώσεις τους. Άλλωστε η διαφήμιση από στόμα σε στόμα έχει θεωρηθεί εξίσου σημαντική και πολλές φορές σημαντικότερη από όλους τους άλλους τρόπους διαφήμισης (Reilly, 2020).

Επίσης, μια ακόμη ενδιαφέρουσα προοπτική θα ήταν η συμμετοχή λειτουργικών αυτιστικών ατόμων στην όλη διαδικασία της λήψης φωτογραφιών (Lamb, Firbank & Aldous, 2016).

Ηχογράφηση των προτάσεων του Οδηγού για τα αυτιστικά άτομα που δεν κατέχουν την ικανότητα της ανάγνωσης, η οποία έχει ήδη εφαρμοστεί στον Οδηγό του Μουσείου Σολωμού, θα βοηθούσε αρκετά και ίσως πρέπει να αποτελέσει μία βελτίωση σε επόμενη ενημερωμένη έκδοση του Οδηγού.

Επίσης, θα μπορούσε να δημιουργηθεί και ένας χάρτης αισθήσεων (sensory map). Το μουσείο μπορεί να είναι ένα τόπος όπου ευαίσθητοι επισκέπτες μπορούν να έρθουν αντιμέτωποι με ήχους. Ένας χάρτης, κάτοψη, με υψηλούς και χαμηλούς αισθητηριακούς χώρους, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να σχεδιαστεί μια οικογενειακή ή σχολική επίσκεψη που διαθέτει μέλη στο φάσμα του αυτισμού. Για παράδειγμα, οι χαμηλοί αισθητηριακοί χώροι μπορούν να αποδοθούν με μπλε χρώμα στον χάρτη, απεικονίζοντας ήσυχες περιοχές που είναι φωτεινές, έχουν λίγο κόσμο και καθόλου πολυμέσα. Αντίθετα, χώροι υψηλής αισθητικής, που υποδεικνύονται με κόκκινο, είναι πολυσύχναστοι χώροι με συνδυασμό πολυμέσων, δυνατών θορύβων και/ή χαμηλού φωτισμού (The Metropolitan Museum of Art, Melbourne Museum Australia, The British Museum).

Γενικότερα, επειδή η τεχνολογία αναπτύσσεται και εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς και συνεχώς επεκτείνεται και σε νέα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας αποτελώντας σημαντικό παράγοντα στη ζωή και των αυτιστικών ατόμων και λόγω της ευεργετικής επίδρασης που προσφέρει στην εκπαίδευσή τους παρέχοντας ένα περιβάλλον προβλέψιμο και ευχάριστο, υπάρχουν πολλά περιθώρια για δημιουργία εφαρμογών σε χώρους πολιτισμού για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Βλαχοπούλου, Χ. (2014). *Διδασκαλία κανόνων παιχνιδιού σε μαθητή με Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού* [Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου]. Amitos. <http://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/4125>
- Γερασίμου, Σ. (2015). *ΑμεΑ και Μουσεία στην σύγχρονη εποχή Η κίνηση των 5Μ* [Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο]. Apothesis. <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/29470?mode=full>
- Γκονέλα, Ε. (2006). *Αυτισμός - αίνιγμα και πραγματικότητα, από τη θεωρητική προσέγγιση στην εκπαιδευτική παρέμβαση*. Οδυσσέας.
- Δελή, Α. (2012). *Αυτισμός, μια διαφορετική μορφή επικοινωνίας* [Πτυχιακή Εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου]. Ιδρυματικό Αποθετήριο Τ.Ε.Ι. Ηπείρου. <http://apothetirio.teiep.gr/xmlui/handle/123456789/733>
- Δελτσίδα, Μ. (2019). *Οι κοινωνικές ιστορίες στην εκπαίδευση παιδιών με διαταραχές αυτιστικού φάσματος (αυτισμός)* [Πτυχιακή Εργασία, ΑΤΕΙ Πελοποννήσου]. Ιδρυματικό Αποθετήριο Τ.Ε.Ι. Πελοποννήσου. <http://nestor.teipel.gr/xmlui/handle/123456789/17913>
- Καλλιμανώλη, Α. (2018). *Επικοινωνιακή στρατηγική των μουσείων και ΑμεΑ. Μελέτη των δέκα καλύτερων μουσείων της Ευρώπης για το 2017* [Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο]. Apothesis. <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/37255>
- Καλοφορίδης, Β. (2012). Ο εκπαιδευτικός ρόλος του μουσείου στο σύγχρονο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. *e- Journal of Science & Technology*, 7(5), 69–77. Ανακτήθηκε από http://hypatia.teiath.gr/xmlui/bitstream/handle/11400/5828/Kaloforidis_28.pdf?sequence=1
- Κατσιαμάκη, Σ. (2013). *Η επίδραση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας στη λειτουργία μουσείων: η περίπτωση του Βυζαντινού μουσείου Καστοριάς* [Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. Ιδρυματικό Αποθετήριο Ψηφίδα. <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/15632>
- Μέντζα, Σ. (2016). *Απόψεις γονέων παιδιών με διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού σχετικά με την σχολική και κοινωνική ένταξη των παιδιών τους* [Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας]. IKEE. <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/334>
- Μίχου, Ε. (2018). Κοινωνικός ρόλος, κοινωνική αποδοχή: Επαναπροσδιορισμός και προβολή των αξιών των μουσείων. Στο Κ. Σουέρεφ (Επιμ.). *Μουσειακοί χώροι στον εικοστό πρώτο αιώνα* (σσ. 49-56). Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.

- Μπαλαλάς, Π. & Ντάικος, Θ. (2018). *Σύγχρονο μουσείο: Η επικοινωνία με το κοινό μέσω της χρήσης ψηφιακών μέσων* [Πτυχιακή Εργασία, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Δυτικής Ελλάδας]. Ιδρυματικό Καταθετήριο Αθηνά, Τ.Ε.Ι. Δυτικής Ελλάδας
<http://repository.library.teimes.gr/xmlui/handle/123456789/6604>
- Μπαντιμαρούδης, Φ. (2011). *Πολιτιστική Επικοινωνία, Οργανισμοί, θεωρίες, μέσα*. Κριτική.
- Μπότσιου, Π. (2019). *Ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του Μουσείου στη σύγχρονη εποχή—προκλήσεις και προοπτικές: η μελέτη περίπτωσης του μουσείου Δροσίνη*, [Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο]. Apothesis.
<https://apothesis.eap.gr/handle/repo/43132>
- Μυρογιάννη, Ε. (1999). Ο ρόλος του μουσειοπαιδαγωγού στην Ελλάδα. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 71, 50-53. Ανακτήθηκε από <https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/71-11.pdf>
- Νικολαΐδου, Α. (2019). *Η χρήση των Κοινωνικών Ιστοριών σε μαθητές με διαταραχή αυτιστικού φάσματος από εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*, [Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. Ψηφίδα.
<https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/22540?locale=en>
- Νικονάνου, Ν. Μπούνια, Α. Φιλίππουπολίτη, Α. Χουρμουζιάδη, Α. & Γιαννούτσου, Ν. (2015). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* [ηλεκτρ. βιβλ.]. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Εκδόσεις Κάλλιπος. Ανακτήθηκε από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Νότας, Σ. (2011), *Το φάσμα του αυτισμού, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές: Ένας οδηγός για την οικογένεια*. Έλλα.
- Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*. Κριτική.
- Παγκάκη, Μ. (2009). *Αυτισμός: Προσπάθεια προσέγγισης του γυάλινου αυτού κόσμου* [Πτυχιακή Εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου]. Ιδρυματικό Αποθετήριο Τ.Ε.Ι. Ηπείρου.
<http://apothetirio.teiep.gr/xmlui/handle/123456789/390>
- Πανάρετου, Γ. & Τσχομαρία Α. (2018). *Η φωτογραφία στην τέχνη και το ρεπορτάζ* [Πτυχιακή Εργασία, ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας]. Ιδρυματικό Καταθετήριο Αθηνά.
<http://repository.library.teimes.gr/xmlui/handle/123456789/7718>
- Παπαδοπούλου, Δ. (2013). *Εκπαίδευση παιδιών με Διάχυτη Διαταραχή της Ανάπτυξης μέσω κοινωνικών ιστοριών. Εφαρμογή και αποτελέσματα σε συγκεκριμένα περιστατικά* [Πτυχιακή Εργασία, ΑΤΕΙ Καλαμάτας]. Ιδρυματικό Αποθετήριο Τ.Ε.Ι. Πελοποννήσου.
<http://nestor.teipel.gr/xmlui/handle/123456789/13767>
- Παπαϊωάννου, Α. Λ. (2019). *Επισκόπηση των εφαρμογών του τεχνολογικού εκπαιδευτικού υλικού στην εκπαίδευση παιδιών στο φάσμα του αυτισμού*, [Διπλωματική Εργασία,

- Πανεπιστήμιο Αιγαίου]. Hellanicus.
https://hellanicus.lib.aegean.gr/handle/11610/18878?locale-attribute=el_GR
- Παπασταματίου, Φ. (2019). *Μουσείο και Αυτισμός* [Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]. IKEE. <http://ikee.lib.auth.gr/record/306678?ln=el>
- Πικοπούλου-Τσολάκη, Δ. (2002). Ο Πολιτισμός ως εναλλακτικός τρόπος εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας στα μουσεία. Μέθοδοι εξοικείωσης του κοινού με την τέχνη στα μουσεία. Στο Α. Βελοπούλου, (Επιμ.). *Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων. Πολιτισμός και Εκπαίδευση (τόμος Γ)*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. σσ. 57-112.
- Πούλαρη, Α. (2019). *Καθολικός σχεδιασμός και ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρίες (ΑμεΑ) στα Ελληνικά μουσεία. Μελέτη περίπτωσης Τα άτομα με νοητικές αναπηρίες* [Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο]. Apothesis. <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/43456>
- Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν. Γ., Μάσχα, Ε., ... & Τουλούπα, Σ. (2015). *Το Μουσείο Ως Ποιότητα, Εμπειρία, Αστικό Σύμβολο Και Ήπια Δύναμη. Παραδείγματα Από Τη Διεθνή Και Εγχώρια Μουσειακή Πρακτική*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Εκδόσεις Κάλλιπος. Ανακτήθηκε από https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2394/1/00_master_document.pdf
- Ρούπα, Μ. (2016). *Ο κοινωνικός ρόλος του σύγχρονου μουσείου: Το άνοιγμα στο ευρύ κοινό και η συμβολή του στην κοινωνική ένταξη ατόμων και ομάδων* [Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]. IKEE. <http://ikee.lib.auth.gr/record/282601>
- Σόλομων, Ε. (2013). Μουσεία και κοινωνική αλλαγή. *Ενημερωτικό δελτίο ICOM*, 10, 3-7. [http://icom-greece.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/38/2018/12/ICOM_10 WEB.pdf](http://icom-greece.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/38/2018/12/ICOM_10_WEB.pdf)
- Τζαναβάρα, Α. (2013). *Μουσείο και άτομα με αναπηρίες Προσβασιμότητα - Εκπαίδευση – Κοινωνική ενσωμάτωση* [Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου]. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/28536>
- Τζαναβάρη, Α. Θ. (2010). *Επέκταση λογισμικού συστήματος με κατάλληλα σενάρια εκπαίδευσης ατόμων με αυτισμό* [Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]. IKEE. <http://ikee.lib.auth.gr/record/123820>
- Τσιαμάγκα, Ε. (2017). Η χρήση των κοινωνικών ιστοριών στον χώρο των μουσείων για άτομα στο φάσμα του αυτισμού. Η περίπτωση του αρχαιολογικού μουσείου Θεσσαλονίκης. *Museumedu* 5, 67-82. Ανακτήθηκε από <http://museumedulab.ece.uth.gr/main/sites/default/files/A.%204..pdf>
- Χατζημιχαήλ, Ε. (2020). *Προσβασιμότητα και παραδείγματα προσβάσιμων πόλεων* [Πτυχιακή Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]. IKEE. <http://ikee.lib.auth.gr/record/316435?ln=el>

Ξενόγλωσση

- Alostaz, J., Baker, J. K., Fenning, R. M., Neece, C. L., & Zeedyk, S. (2021). Parental coping as a buffer between child factors and emotion-related parenting in families of children with autism spectrum disorder. *Journal of Family Psychology*. <https://doi.org/10.1037/fam0000757>
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Art Beyond Sight. (2014). *Disability and Inclusion*. Ανακτήθηκε 6/6/2020, από <http://www.artbeyondsight.org/dic/module-6-museum-access-inclusive-practices-by-museum-teams/museum-access-inclusive-practices-by-museum-teams/#top>
- Centers for Disease Control and Prevention. (2019). *Autism Spectrum Disorder (ASD)*. U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health. <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/index.html>
- Centers for Disease Control and Prevention. (2020). *Data and Statistics on autism spectrum Disorder*. U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health. <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html>
- Chan, C., & Sage, M. (2019). A narrative review of digital storytelling for social work practice. *Journal of Social Work Practice*, 1-15.
- Chatzara, K., Karagiannidis, C., Mavropoulou, S., & Stamatis, D. (2014). Digital storytelling for children with autism: software development and pilot application. *Research on e-Learning and ICT in Education*, 287-300, Springer, New York.
- Colle, L., Baron-Cohen, S. & Hill, J. (2007). Do children with autism have a theory of mind? A Non-verbal test of autism vs. specific language impairment. *J Autism Dev Disord*, 37(4), 716–723. doi.org/10.1007/s10803-006-0198-7
- Developmental Pediatric Unit (2020). *More than 1 out of 100 kids in Greece aged 10-11 years appear autism spectrum disorders*. University of Athens, Medicine School. https://mdimop.gr/download.php?fgr=stories/stories_0600_7392_2_gr.pdf
- Dietz, P. M., Rose, C. E., McArthur, D. & Maenner M. (2020). National and state estimates of adults with Autism Spectrum Disorder. *J Autism Dev Disord* . <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04494-4>
- Dillon, G. & Underwood, J. (2012). Computer mediated imaginative storytelling in children with autism. *International Journal of Human-Computer Studies*, 70(2), 169-178.
- Doenyas, C., Şimdi, E., Özcan, E. Ç., Çataltepe, Z., & Birkan, B. (2014). Autism and tablet computers in Turkey: Teaching picture sequencing skills via a web-based iPad application. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 2(1), 60-71.

- Freed-Brown, E. A. (2010). *A different mind: Developing museum programs for children with autism*, [Master's thesis, Seton Hall University]. eRepository. <https://scholarship.shu.edu/theses/15/>
- Frith, U. (2003). *Autism: Explaining the enigma*. Blackwell Publishing.
- Gray, C. A. & Garand, J. D. (1993). Social stories: Improving responses of students with autism with accurate social information, *Focus on autistic behavior*, 8(1), 1-10. <https://carolgraysocialstories.com/wp-content/uploads/2015/10/Social-Stories-Improving-Responses-of-Students-with-Autism-with-Accurate-Social-Information.pdf>
- Gray, C. (2010), *The new Social Story book: Revised and expanded*, Future Horizons Incorporated, Arlington, United States.
- Gray, C. (2015), *The New Social Story Book, Revised and Expanded 15th Anniversary Edition*, Future Horizons Incorporated, Arlington, United States.
- Grynszpan, O., Weiss, P. L., Perez-Diaz, F. & Gal, E. (2014). Innovative technology-based interventions for autism spectrum disorders: A meta-analysis. *Autism*, 18(4), 346–361. doi.org/10.1177/1362361313476767
- ICOM. (n.d.). *Τι είναι το ICOM*. Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων Ελληνικό Τμήμα. Ανακτήθηκε 13/8/2020, από <http://icom-greece.mini.icom.museum/%cf%80%ce%bb%ce%b7%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%bf%cf%81%ce%b9%ce%b5%cf%83/%cf%84%ce%b9-%ce%b5%ce%b9%ce%bd%ce%b1%ce%b9-%cf%84%ce%bf-icom/>
- Kokina, A., & Kern, L. (2010). Social Story™ interventions for students with autism spectrum disorders: A meta-analysis. *Journal of autism and developmental disorders*, 40(7), 812-826.
- Lamb, P., Firbank, D., & Aldous, D. (2016). Capturing the world of physical education through the eyes of children with autism spectrum disorders. *Sport, Education and Society*, 21(5), 698-722.
- Lofland, K. B. (2016). The use of technology in the treatment of autism. In T. Cardon (Eds.), *Technology and the treatment of children with autism spectrum disorder* (pp. 27-35). Springer, Cham.
- Lorimer, P. A., Simpson, R. L., Smith Myles, B., & Ganz, J. B. (2002). The use of social stories as a preventative behavioral intervention in a home setting with a child with autism. *Journal of positive behavior interventions*, 4(1), 53-60.
- MacDonald, F. G. & Alsford, S. (1991). The Museum as Information Utility. *Museum Management and Curatorship*, 10(3), 305-311. Ανακτήθηκε από <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09647779109515282>
- Madge, C. (2016). *Autism in museums*. Network Autism. <https://network.autism.org.uk/good-practice/case-studies/autism-museums>
-

- McClain, M. B., Haverkamp, C. R., Benallie, K. J., Schwartz, S. E., & Simonsmeier, V. (2021). How effective are reading comprehension interventions for children with ASD? A meta-analysis of single-case design studies. *School Psychology*, 36(2), 107–121
- Milfeld, T. & Flint, D. J. (2020). When brands take a stand: the nature of consumers' polarized reactions to social narrative videos. *Journal of Product & Brand Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JPBM-10-2019-2606>
- More, C. (2008). Digital stories targeting social skills for children with disabilities: Multidimensional learning. *Intervention in School and Clinic*, 43(3), 168–177. <https://doi.org/10.1177/1053451207312919>
- Mowling, C. M., Menear, K., Dennen A., & Jeanine Fittipaldi-Wert J. (2018) Using technology and the ecological model of constraints to develop story-based interventions for children with Autism Spectrum Disorder. *Strategies*, 31:3, 5-12. Ανακτήθηκε από <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08924562.2018.1442274>
- Murray, J. H. (2018, December). Research into interactive digital narrative: a kaleidoscopic view. In *International Conference on Interactive Digital Storytelling* (pp. 3-17). Springer, Cham
- North Carolina State University. (2008). *The Center for Universal Design*. https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciples.htm
- Ozdemir, S. (2010). Social stories: an intervention technique for children with Autism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1827-1830. Ανακτήθηκε από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042810017465>
- Reilly, J. (2020). *What if we looked at neurodiversity and museums differently?* Ανακτήθηκε 12/4/2021, από <https://www.sportingheritage.org.uk/content/news/blog/what-if-we-looked-at-neurodiversity-and-museums-differently?fbclid=IwAR32dWlyR9b1rcHCX0YsrnRBWx2tzGNAbwT-MCMLXQ90Fh3xFWKVOQUbeIk>
- Roussou, M., Ripanti, F., & Servi, K. (2017). Engaging visitors of archaeological sites through 'emotive' storytelling experiences: a pilot at the Ancient Agora of Athens. *Archeologia e Calcolatori*, 28(2), 405-420 Ανακτήθηκε από https://emotiveproject.eu/wp-content/uploads/2018/03/33_Roussou_et_al.pdf.
- Rudy, L. J. (n.d.). *Autism in the museum*. Ανακτήθηκε 20/5/2020, από http://www.autisminthemuseum.org/p/blog-page_20.html
- Ryan, M. L. (2016). Digital narrative: Negotiating a path between experimental writing and popular culture. *Comparative Critical Studies*, 13(3), 331-352.
- Sandell, R. (2003). Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change. *Museum and society*, 1(1), 45-62. Ανακτήθηκε από <https://journals.le.ac.uk/ojs1/index.php/mas/article/view/13/53>
-

- Scattone, D., Tingstrom, D. H., & Wilczynski, S. M. (2006). Increasing appropriate social interactions of children with autism spectrum disorders using Social Stories™. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 21(4), 211-222.
- United Nations. (2007). *Dignity and Justice for all of us, 60th Anniversary Special Edition 1948-2008*. The United Nations Department of Public Information. http://www.eods.eu/library/UN_Universal%20Declaration%20of%20Human%20Rights_1948_EN.pdf
- Watt, H. J. (2010). How does the use of modern communication technology influence language and literacy development? A review. *Contemporary issues in communication science and disorders*, 37(Fall), 141-148.
- Werling, D. M. & Geschwind, D. (2013). Sex differences in autism spectrum disorders, *Current Opinion in Neurology*, 26(2), 146-153.
- Ying, K. T., Sah, S. B. M., & Abdullah, M. H. L. (2016). Personalised avatar on social stories and digital storytelling: Fostering positive behavioural skills for children with autism spectrum disorder. *2016 4th International Conference on User Science and Engineering (i-USer)*, 253-258, IEEE.

Δικτυογραφία

- Αρχαιολογικό Μουσείο Τεγέας: Υπηρεσίες (χ.χ.). Ανακτήθηκε από
<http://www.tegeamuseum.gr/el-gr/%ce%b3%ce%bd%cf%89%cf%81%ce%af%ce%b6%ce%bf%ce%bd%cf%84%ce%b1%cf%82%cf%84%ce%bf%ce%bc%ce%bf%cf%85%cf%83%ce%b5%ce%af%ce%bf/%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b5%cf%87%cf%8c%ce%bc%ce%b5%ce%bd%ce%b5%cf%82%cf%85%cf%80%ce%b7%cf%81%ce%b5%cf%83%ce%af%ce%b5%cf%82.asp>
 x
- Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (2017). Ανακτήθηκε από
<https://www.esamea.gr/about-us/welcome-note/86-legal-framework/symbasi/547-symbasi-oie-gia-ta-dikaiomata-ton-atomon-me-anapiria> ανακτήθηκε 6/6/2020
- Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: Εκπαιδευτικά προγράμματα για ειδικές ομάδες (2018).
 Ανακτήθηκε από https://www.namuseum.gr/education_category/eidikes-omades-2/
- Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης: Ειδικές ομάδες (χ.χ.) Ανακτήθηκε από
<https://www.emst.gr/training/eidikes-omades>
- Ελληνικό Παιδικό Μουσείο: ΑμεΑ (χ.χ.). Ανακτήθηκε από
<https://www.hcm.gr/%ce%b5%ce%ba%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b5%cf%>

- [85%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%cf%80%cf%81%ce%bf%ce%b3%cf%81%ce%ac%ce%bc%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%ce%ac%cf%84%ce%bf%ce%bc%ce%b1-%ce%bc/](#)
- Μουσείο Ιονίου Πανεπιστημίου: Οικογένειες & Σχολεία – Προσβασιμότητα (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <https://museum.ionio.gr/gr/learn/accessibility/>
- Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης: Παρέα στο Μουσείο (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <https://cycladic.gr/page/parea-sto-mousio>
- Μουσείο Μπενάκη: ΑμεΑ (χ.χ.). Ανακτήθηκε από https://www.benaki.org/index.php?option=com_amea&view=categories&lang=el
- Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού: Εκπαιδευτικές παροχές για ομάδες ατόμων με αναπηρίες (2013). Ανακτήθηκε από <http://www.mnep.gr/gr/ekpaideysi/ekpaideytikes-parohes-gia-omades-atomon-me-anapiries/>
- Μουσείο Σολωμού Κέρκυρας: Προσβασιμότητα (2017). Ανακτήθηκε από <https://eksmouseiosolomou.gr/accessibility/>
- Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς: Ειδικός κύκλος εργαστήριων για άτομα με αυτισμό στο Μουσείο Αργυροτεχνίας (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <https://www.piop.gr/el/Activities/ekdiloseis-mouseia/MAI-kiklos-ergastirion-gia-atoma-me-aytismo-2020.aspx>
- Φωτογράφος: Τα συνηθισμένα λάθη στην ευκρίνεια. Και πως να τα αποφύγουμε στην πράξη (2018). Ανακτήθηκε από <https://www.photo.gr/know-how/t%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B7%CE%B8%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CE%BB%CE%AC%CE%B8%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9/>
- British Museum: Accessibility at the Museum (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.britishmuseum.org/visit/accessibility-museum>
- Cameron Art Museum: The Connections Program (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://cameronartmuseum.org/index.php?c=connections>
- Children's Museum of New Hampshire: Exploring Our Way Autism Program (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.childrens-museum.org/things-to-do/programs/autism>
- Convention on the Rights of Persons with Disabilities (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> ανακτήθηκε 6/6/2020
- Guggenheim: Guggenheim for All (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.guggenheim.org/event/guggenheim-for-all-art-for-families-with-children-on-the-autism-spectrum>

- Lopez, M. & Candiano, J. (n.d.). *Room to Grow*. Ανακτήθηκε από http://www.hablarenarte.com/uploads/proyectos/155_1314.pdf
- ICOM Code of ethics for Museums (2017) Ανακτήθηκε από <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>
- MAC: Advancing Accessibility at New York's Cultural Institutions for People with All Abilities" (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://macaccess.org/>
- MAC: Supporting Transitions: Cultural Connections for Adults with Autism (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://macaccess.org/resources/supporting-transitions-cultural-connections-for-adults-with-autism/>
- MET: For Visitors with Developmental and Learning Disabilities and Those on the Autism Spectrum (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.metmuseum.org/events/programs/access/visitors-with-developmental-and-learning-disabilities>
- MET: Resources for Visitors on the Autism Spectrum (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.metmuseum.org/events/programs/access/visitors-with-developmental-and-learning-disabilities/for-visitors-with-autism-spectrum-disorders>
- MoMA: Create Ability (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.moma.org/calendar/programs/34>
- MoMA: Individuals with intellectual or developmental disabilities (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.moma.org/visit/accessibility/index#individuals-with-intellectual-or-developmental-disabilities>
- Museums Victoria: Disability Action Plan (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://museums victoria.com.au/about-us/disability-action-plan/>
- Smithsonian: Resources (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.si.edu/access/visit-asd>
- Smithsonian: Smithsonian Guidelines for Accessible Design (n.d.). Ανακτήθηκε από https://www.sifacilities.si.edu/ae_center/pdf/Accessible-Exhibition-Design.pdf
- The Gray Center (2021). Ανακτήθηκε από <https://carolgraysocialstories.com/>
- Intrepid Museum: Access Family Programs (n.d.). Ανακτήθηκε από <https://www.intrepidmuseum.org/access.aspx>
- W3C: Web Accessibility Initiative (2019). Ανακτήθηκε από <https://www.w3.org/WAI/fundamentals/accessibility-intro/>

Νομοθεσία

- Νόμος 2430/1996, Καθιέρωση της 3ης Δεκεμβρίου ως ημέρα ατόμων με ειδικές ανάγκες - θέσπιση του θεσμού της Κάρτας αναπηρίας και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 156/Α/10-7-1996)

- Νόμος 3028/2002, Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 153/Α/28-6-2002)
- Νόμος 4067/2012, άρθρο 2, παρ. 71 & άρθρο 26 παρ. 4, Νέος Οικοδομικός Κανονισμός, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 79/Α/9-4-2012)
- Νόμος 4074/2012, Κύρωση της Σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 88/Α/11-4-2012)
- Νόμος 4488/2017, Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις Δημοσίου και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις, ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 137/Α/13-9-2017)
- Νόμος 4761/2020, Αναδιοργάνωση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων και μετονομασία του σε Οργανισμό Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων, προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς στο εξωτερικό, ρυθμίσεις για το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης και το μουσείο «Φοίβος Ανωγειανάκης» και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 248/Α/13-12-2020)
-

ΜΙΚΡΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Άδειες χρήσης (Creative Commons):

Η Creative Commons (CC) είναι μια μη κερδοσκοπική οργάνωση αφιερωμένη στην επέκταση του εύρους των πνευματικών έργων που είναι διαθέσιμα για να βασιστούν σε αυτά και άλλα έργα και να μοιραστούν νόμιμα. Η οργάνωση έχει εκδώσει διάφορες άδειες πνευματικών δικαιωμάτων γνωστές ως άδειες Creative Commons. Αυτές οι άδειες επιτρέπουν στους δημιουργούς να δηλώσουν εύκολα ποια δικαιώματα διατηρούν, και ποια δικαιώματα παραμερίζουν προς όφελος άλλων δημιουργών.

Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία (American Psychological Association):

Η Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία (APA) είναι η κύρια επαγγελματική οργάνωση ψυχιάτρων και εκπαιδευόμενων ψυχιάτρων στις Ηνωμένες Πολιτείες, και η μεγαλύτερη ψυχιατρική οργάνωση στον κόσμο. Περίπου 38.800 μέλη είναι κυρίως Αμερικανοί, αλλά μερικά είναι διεθνή. Ο σύλλογος δημοσιεύει διάφορα περιοδικά και φυλλάδια, καθώς και το Εγχειρίδιο Διαγνωστικών και Στατιστικών Ψυχικών Διαταραχών (DSM). Το DSM κωδικοποιεί ψυχιατρικές καταστάσεις και χρησιμοποιείται παγκοσμίως ως οδηγός για τη διάγνωση διαταραχών.

Εικονική πραγματικότητα (Virtual reality):

Η προσομοίωση ενός πραγματικού ή φανταστικού περιβάλλοντος από έναν υπολογιστή. Η τεχνολογία VR χρησιμοποιεί συχνά ακουστικά εικονικής πραγματικότητας ή περιβάλλοντα πολλαπλών προβολών, μερικές φορές σε συνδυασμό με φυσικά περιβάλλοντα ή σκηνικά, για τη δημιουργία εικόνων, ήχων και άλλων αισθήσεων που προσομοιώνουν τη φυσική παρουσία ενός χρήστη σε ένα εικονικό ή φανταστικό περιβάλλον. Ένα άτομο που χρησιμοποιεί εξοπλισμό εικονικής πραγματικότητας είναι σε θέση να «κοιτάζει γύρω» τον τεχνητό κόσμο, να κινηθεί γύρω του και να αλληλεπιδράσει με εικονικά χαρακτηριστικά ή αντικείμενα.

Επαυξημένη πραγματικότητα (Augmented reality):

είναι η σε πραγματικό χρόνο άμεση ή έμμεση θέαση ενός φυσικού, πραγματικού περιβάλλοντος, του οποίου τα στοιχεία επαυξάνονται από στοιχεία αναπαραγόμενα από συσκευές υπολογιστών, όπως ήχος, βίντεο, γραφικά ή δεδομένα τοποθεσίας. Είναι μια τεχνολογία που χρησιμοποιείται στις κινητές συσκευές. Ο συνδυασμός της κάμερας με το σύστημα GPS ενός κινητού τηλεφώνου επιτρέπουν την προβολή επιπλέον πληροφοριών για ένα γεωγραφικό σημείο, διαμορφώνοντας ένα επαυξημένο πληροφοριακό τελικό αποτέλεσμα. Παρέχονται πληροφορίες που περιλαμβάνουν κείμενα, ήχους και video και αφορούν ειδικά τη γεωγραφική θέση που βρίσκεται ο χρήστης και στοχεύει η κάμερα του.

Κέντρο Εκπαιδευτικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης:

Το Κ.Ε.Σ.Υ. είναι η αναβάθμιση του Κέντρου Διαφοροδιάγνωσης, Διάγνωσης και Υποστήριξης Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών (ΚΕ.Δ.Δ.Υ), αφού πλέον στο έργο του ενσωματώνονται ευρύτερες λειτουργίες υποστήριξης των σχολικών μονάδων, των μαθητών, των εκπαιδευτικών και των γονέων, καθώς και η ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου. Αποστολή των Κ.Ε.Σ.Υ. είναι η υποστήριξη των σχολικών μονάδων και των Ε.Κ. της περιοχής αρμοδιότητάς τους για τη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης όλων ανεξαιρέτως των μαθητών στην εκπαίδευση και την προάσπιση της αρμονικής ψυχοκοινωνικής τους ανάπτυξης και προόδου.

Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (Centers for Disease Control and Prevention):

Το Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων είναι το κορυφαίο εθνικό ινστιτούτο δημόσιας υγείας των Ηνωμένων Πολιτειών. Το CDC είναι μια ομοσπονδιακή υπηρεσία των Ηνωμένων Πολιτειών υπό το Υπουργείο Υγείας και Ανθρωπίνων Υπηρεσιών και έχει την έδρα του στην Ατλάντα της Τζόρτζια. Ο κύριος στόχος του είναι να προστατεύσει τη δημόσια

υγεία και ασφάλεια μέσω του ελέγχου και της πρόληψης ασθενειών, τραυματισμών και αναπηριών στις ΗΠΑ και διεθνώς.

Καθολικός Σχεδιασμός: (Design for All–DfA) Υπάρχουν διάφοροι ορισμοί της Σχεδίασης για Όλους που χρησιμοποιούνται: π.χ. «Ο σχεδιασμός προϊόντων και των περιβαλλόντων έτσι ώστε να μπορούν να χρησιμοποιούνται από όλους τους ανθρώπους, στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, χωρίς την ανάγκη για προσαρμογή ή εξειδικευμένο σχεδιασμό», «ο σχεδιασμός προϊόντων, υπηρεσιών και περιβαλλόντων, έτσι ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν από όσο το περισσότερους χρήστες, ανεξάρτητα από την ηλικία τους και τα φυσικά τους χαρακτηριστικά (π.χ., ύψος, οπτικές ικανότητες, ικανότητες ακοής, και κινητικότητα)», "Σχεδίαση για όλους στην κοινωνία της πληροφορίας είναι η συνειδητή και συστηματική προσπάθεια να εφαρμοστούν προληπτικά αρχές, μέθοδοι και εργαλεία, προκειμένου να αναπτυχθούν τεχνολογίες, προϊόντα και υπηρεσίες Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών (ΤΠΕ), ώστε να είναι προσβάσιμες και εύχρηστες από όλους τους πολίτες, αποφεύγοντας έτσι την ανάγκη για προσαρμογές εκ των υστέρων, ή εξειδικευμένων μελετών».

Κοινωνικός αποκλεισμός: Ονομάζεται η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημοσίων αγαθών (υλικών και πνευματικών), όπως του αγαθού της εκπαίδευσης, του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης, της συμμετοχής στο πολιτικό γίνεσθαι και άλλων, η έλλειψη των οποίων οδηγεί συνήθως και στην οικονομική ανέχεια.

Μουσειολογία: Με τον όρο μουσειολογία εννοείται «το γνωστικό αντικείμενο που μελετά την απαραίτητη μεθοδολογία για την επίλυση όλων των θεωρητικών και πρακτικών θεμάτων που συνδέονται με τις λειτουργίες των μουσείων». Σύμφωνα με τους Ambrose and Paine, «η μουσειολογία είναι η επιστήμη του μουσείου. Μελετά την ιστορία του, τον ρόλο του στην κοινωνία, τις τεχνικές συντήρησης των αντικειμένων, τα ειδικά συστήματα προώθησης της έρευνας, τη δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων και την

οργάνωση της λειτουργίας του. Επιπλέον, καθορίζει τη σχέση του μουσείου με το φυσικό περιβάλλον του και ταξινομεί τα μουσεία σε διάφορες κατηγορίες. Επομένως η μουσειολογία είναι η επιστήμη που ασχολείται με τη μελέτη των σκοπών και της οργάνωσης των μουσείων».

Μικτή πραγματικότητα (Mixed reality): Η μικτή πραγματικότητα (MR) είναι η συγχώνευση πραγματικών και εικονικών κόσμων για την παραγωγή νέων περιβαλλόντων και οπτικοποιήσεων, όπου φυσικά και ψηφιακά αντικείμενα συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν σε πραγματικό χρόνο. Η μικτή πραγματικότητα δεν λαμβάνει χώρα αποκλειστικά στον φυσικό κόσμο ή στον εικονικό κόσμο, αλλά είναι ένα υβρίδιο πραγματικότητας και εικονικής πραγματικότητας. Υπάρχουν πολλές πρακτικές εφαρμογές της μικτής πραγματικότητας, όπως ο σχεδιασμός, η ψυχαγωγία, η στρατιωτική εκπαίδευση και η εξ αποστάσεως εργασία.

Μπλε Ασπίδα (Blue Shield): Είναι το σύμβολο που καθιερώθηκε το 1954 από τη Συνθήκη της Χάγης για την προστασία των ιστορικών τόπων σε περίπτωση πολεμικών επιχειρήσεων. Έγινε επίσης το σήμα της Διεθνούς Επιτροπής της Μπλε Ασπίδας (ICBS) που συστήθηκε το 1996 για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς από πολεμικές επιχειρήσεις ή φυσικές καταστροφές.

ΟΗΕ: Ο ΟΗΕ ιδρύθηκε στις 24 Οκτωβρίου 1945 από 51 χώρες οι οποίες δεσμεύτηκαν να διατηρήσουν την ειρήνη μέσα από τη διεθνή συνεργασία και τη συλλογική ασφάλεια. Σήμερα, σχεδόν κάθε έθνος του κόσμου ανήκει στον ΟΗΕ: 193 χώρες είναι Μέλη. Όταν τα κράτη γίνονται Μέλη του ΟΗΕ, συμφωνούν να αποδεχθούν τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από τον **Χάρτη του ΟΗΕ**, τη διεθνή δηλαδή σύμβαση που περιγράφει τις βασικές αρχές των διεθνών σχέσεων. Σύμφωνα με τον Χάρτη, τα Ηνωμένα Έθνη έχουν τέσσερις σκοπούς: Τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των εθνών, τη συνεργασία για την επίλυση των διεθνών προβλημάτων, την προώθηση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και

την εναρμόνιση των δράσεων των κρατών. Ο ΟΗΕ δεν είναι μια παγκόσμια κυβέρνηση και δεν νομοθετεί. Παρέχει ωστόσο τα μέσα για την επίλυση διεθνών συγκρούσεων και διαμορφώνει πολιτικές σε θέματα που μας αφορούν όλους. Στα Ηνωμένα Έθνη, όλα τα κράτη-μέλη, μεγάλα και μικρά, πλούσια και φτωχά, με διαφορετικές πολιτικές απόψεις και κοινωνικά συστήματα, έχουν μια φωνή και μια ψήφο σε αυτή τη διαδικασία.

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας: Πρόκειται για μία εξειδικευμένη υπηρεσία των Ηνωμένων Εθνών με αρμοδιότητα την δημόσια υγεία. Σύμφωνα με το καταστατικό του ο κύριος στόχος του είναι η διατήρηση του υψηλότερου επιπέδου υγείας για όλους τους λαούς του κόσμου. Η έδρα του βρίσκεται στη Γενεύη της Ελβετίας. Ο Οργανισμός ιδρύθηκε στις 7 Απριλίου 1948, ημερομηνία που εορτάζεται η Παγκόσμια Ημέρα Υγείας. Οι αρμοδιότητες του περιλαμβάνουν την υποστήριξη της καθολικής περίθαλψης, την παρακολούθηση των κινδύνων για τη δημόσια υγεία, τον συντονισμό της αντιμετώπισης καταστάσεων έκτακτης ανάγκης και η βελτίωση της ανθρώπινης υγείας και ευημερίας. Ο Π.Ο.Υ. έχει ήδη διαδραματίσει ηγετικό ρόλο σε διάφορες σε διάφορα επιτεύγματα όπως η εξάλειψη της εβλογιάς, η σχεδόν ολική εξάλειψη της πολιομυελίτιδας και η ανάπτυξη του εμβολίου για τον Έμπολα.

Προσβασιμότητα: Η προσβασιμότητα, με την έννοια που αναφέρεται στην εργασία, αφορά το σχεδιασμό προϊόντων, συσκευών, υπηρεσιών ή περιβαλλόντων έτσι ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν από άτομα με ειδικές ανάγκες. Η έννοια του προσβάσιμου σχεδιασμού και της πρακτικής της προσβάσιμης ανάπτυξης εξασφαλίζει τόσο την «άμεση πρόσβαση» (δηλαδή χωρίς βοήθεια) όσο και την «έμμεση πρόσβαση» που σημαίνει συμβατότητα με την βοηθητική τεχνολογία ενός ατόμου (για παράδειγμα, αναγνώστες οθόνης υπολογιστή).

Ρομποτική: Κλάδος της Μηχανοηλεκτρονικής επιστήμης, που εξετάζει συμπεριφορές διαφόρων εξαρτημάτων, που σε συνδυασμό μεταξύ τους, ολοκληρώνουν μια τελειωτική

λειτουργία ακριβείας, κάτι το οποίο, μπορεί να λάβει χώρα στην ιατρική, σαν την αντικατάσταση του ανθρώπινου χεριού. Ο κλάδος της Ρομποτικής μελετά τις μηχανές εκείνες που μπορούν να αντικαταστήσουν τον άνθρωπο στην εκτέλεση μιας εργασίας, η οποία συνδυάζει τη φυσική δραστηριότητα με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Ψηφιακή αφήγηση: Συνδυάζει την παραδοσιακή προφορική αφήγηση με πολυμέσα και εργαλεία τηλεπικοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, οι ψηφιακές ιστορίες είναι πολυμεσικές ταινίες, που συνδυάζουν φωτογραφίες, βίντεο, κινούμενη εικόνα, ήχο, μουσική και κείμενο. Έχει επηρεάσει πολλά επαγγελματικά πεδία στην εποχή μας, όπως την εκπαίδευση, τη διαφήμιση, τον κινηματογράφο και τη δημοσιογραφία.

Ψηφιοποίηση: Ονομάζεται η διαδικασία μετατροπής στοιχείων (εγγράφου, κειμένου, εικόνας, αντικείμενο ή σήμα) από αναλογική σε ψηφιακή μορφή για την εισαγωγή τους στον υπολογιστή, ώστε να μπορέσουν να αποθηκευτούν και να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας από τον χρήστη. Οι συσκευές που χρησιμοποιούνται για την ψηφιοποίηση είναι οι ψηφιακές φωτογραφικές μηχανές και οι σαρωτές. Σε δεύτερο στάδιο, μπορεί να γίνει επεξεργασία της εικόνας με κάποιο λογισμικό οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων με τελικό σκοπό το αρχικό κείμενο να αποθηκευτεί ως επεξεργάσιμο αρχείο κειμένου. Συνήθως η ψηφιακή πληροφορία αποτελείται από μια σειρά ακέραιων αριθμών και η ποιότητα της κάθε πληροφορίας εξαρτάται από το μέγεθός της αλλά και από την ανάλυση της κάθε ψηφιοποίησης.

ABA (Applied Behavioural Analysis - Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συμπεριφοράς): Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε από τον Άιβαρ Λόβας (Ivar Lovaas), στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στο Λος Άντζελες. Αποτελεί μία ευρέως διαδεδομένη παρέμβαση σε παιδιά με αυτισμό, κατά βάση, πρώιμη (ξεκινά πριν την σχολική ηλικία) και εντατική (έως και σαράντα ώρες εβδομαδιαίως). Ο Lovaas, το 1970, εφάρμοσε στις Η.Π.Α. το "Young Autistic Project", ένα δομημένο πρόγραμμα

συμπεριφοράς, που εφαρμόστηκε αρχικά σε μια ομάδα ιδρυματοποιημένων παιδιών με αυτισμό, με βασικό στόχο να διερευνήσει την αποτελεσματικότητα των συμπεριφοριστικών μεθόδων στην αντιμετώπιση του αυτισμού. Εν συνεχεία, το πρόγραμμα επεκτάθηκε σε μικρότερα παιδιά, σε κατ' οίκον παρέμβαση και με την ενεργό συμμετοχή των γονέων. Αρχικά, το πρόγραμμα είναι αυστηρά ατομικό (ένας / έναν — μαθητής / θεραπευτής) και στοχεύει στη γενίκευση των γνώσεων. Στο πρόγραμμα συμμετέχουν οι γονείς ενώ, αργότερα, συνεχίζεται και στο σχολείο. Έχει διάρκεια από 10 έως και περισσότερες από 40 ώρες την εβδομάδα και διαρκεί για δύο (2) χρόνια. Ξεκινά από την εκμάθηση βασικών δεξιοτήτων λόγου και αυτοεξυπηρέτησης και στη συνέχεια διδάσκονται σταδιακά μη λεκτικές και λεκτικές δεξιότητες μίμησης και η εδραίωση της απαρχής της ενασχόλησης με παιχνίδια. Για να είναι αποτελεσματικό το πρόγραμμα, είναι απαραίτητο να εμπλέκονται όλα τα άτομα που εργάζονται με το παιδί.

Asperger Hans (18 Φεβρουαρίου 1906 – 21 Οκτωβρίου 1980): Αυστριακός παιδίατρος, το όνομα του οποίου δόθηκε στο σύνδρομο Άσπεργκερ. Εξέδωσε περισσότερα από 300 βιβλία, τα περισσότερα από τα οποία αφορούν τον αυτισμό στα παιδιά. Ο Άσπεργκερ πέθανε προτού το μοντέλο συμπεριφοράς που περιέγραψε αποκτήσει διεθνή αναγνωρισιμότητα, εξαιτίας του ότι τα έργα του ήταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στα γερμανικά και ελάχιστα ήταν μεταφρασμένα σε άλλες γλώσσες. Η Βρετανίδα ερευνήτρια Λόρνα Γουίνγκ υπήρξε το πρώτο πρόσωπο που χρησιμοποίησε τον όρο "Σύνδρομο του Άσπεργκερ" σε επιστημονικό έγγραφο (Asperger's syndrome: a clinical account), το οποίο δημοσιεύτηκε το 1981 και αμφισβήτησε το προηγούμενο μοντέλο αυτισμού, το οποίο ήταν ευρύτερα αποδεκτό και είχε παρουσιαστεί από τον Λέο Κόνερ το 1943. Οι αναφορές του μεταφράστηκαν στα αγγλικά το 1989. Σε αντίθεση με εκείνες του Κόνερ, οι ανακαλύψεις του Άσπεργκερ αγνοήθηκαν και υποβαθμίστηκαν στον αγγλόφωνο κόσμο της εποχής εκείνης. Τελικά, από την δεκαετία του 1990, τα ευρήματά του Αυστριακού επιστήμονα άρχισαν να προσελκύουν το ενδιαφέρον των επιστημόνων, με αποτέλεσμα

σήμερα το Σύνδρομο Άσπεργκερ να αναγνωρίζεται ως διάγνωση σε πολλές χώρες του κόσμου.

Braille: Κώδικας Μπράιγ ονομάζεται το σύστημα γραφής και ανάγνωσης των τυφλών. Το όνομά του οφείλεται στον εφευρέτη του Λουδοβίκο Μπράιγ (Louis Braille). Το αλφάβητο που έφτιαξε ήταν μια αντικατάσταση του γραμματικού αλφάβητου με ανάγλυφες στιγμές, που με διάφορους συνδυασμούς αποδίδουν ένα κείμενο. Ο τυφλός μπορεί μ' αυτό το σύστημα να διαβάζει ψηλαφώντας τις στιγμές με το δάχτυλο, έχουμε δηλαδή ανάγνωση μέσω της αφής. Η επίσημη καθιέρωση του κώδικα Μπράιγ για την ελληνική γλώσσα έγινε το 1948.

COVID – 19 (coronavirus disease 2019): Πρόκειται για μία μολυσματική ασθένεια που προκαλείται από τον κορονοϊό SARS-CoV-2. Ο ιός και η ασθένεια εντοπίστηκε για πρώτη φορά στην πόλη Γουχάν της Κίνας στα τέλη του 2019 και έγιναν γνωστοί στον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας στις 31 Δεκεμβρίου 2019. Από τότε έχει διασπαρθεί σε όλον τον πλανήτη και έχει εξελιχθεί σε πανδημία.

Kanner Leo (13 Ιουνίου 1894 – 3 Απριλίου 1981): Αυστριακός ψυχίατρος και γιατρός, περισσότερο γνωστός από τις έρευνές του για τον αυτισμό. Το έργο του Κόνερ έθεσε τα θεμέλια για την ψυχιατρική για τα παιδιά και τους εφήβους στις ΗΠΑ και παγκοσμίως. Υπήρξε ο πρώτος γιατρός στον κόσμο που αναγνωρίστηκε ως παιδοψυχίατρος, ιδρυτής του πρώτου πανεπιστημιακού τμήματος της παιδοψυχιατρικής στο πανεπιστημιακό νοσοκομείο Τζον Χόπκινς. Το πρώτο του εγχειρίδιο, Child Psychiatry (Παιδοψυχιατρική) κυκλοφόρησε το 1935 και ήταν το πρώτο γραμμένο στα αγγλικά βιβλίο στο είδος του, το οποίο εστίαζε στα ψυχιατρικά προβλήματα των παιδιών. Το 1943 με την δημοσίευση "Autistic Disturbances of Affective Contact", έθεσε τις βάσεις, σε συνδυασμό με το έργο του Χανς Άσπεργκερ, για την σύγχρονη μελέτη του αυτισμού.

PECS (Σύστημα Επικοινωνίας με Ανταλλαγή Εικόνων - Picture Exchange Communication System): παράγεται από την εταιρία Pyramid Educational Consultants A.E., δημιουργήθηκε το 1985 από τους Lori Frost και Andy Bondy και πρωτοχρησιμοποιήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος αυτισμού Delaware. Κύριος σκοπός του PECS είναι η ανάπτυξη λειτουργικής και αυθόρμητης επικοινωνίας. Η επικοινωνία γίνεται μέσω της ανταλλαγής εικόνων. Στις εικόνες αυτές απεικονίζεται το αντικείμενο που το άτομο επιθυμεί, για παράδειγμα μία μπάλα ή η δραστηριότητα που επιθυμεί, για παράδειγμα, βόλτα ή παιχνίδι. Σταδιακά το παιδί ή ο ενήλικας με αυτισμό και άλλες αναπτυξιακές διαταραχές μπορεί να είναι σε θέση να σχηματίζει προτάσεις μέσω των εικόνων, για παράδειγμα “Θέλω μπάλα”. Τελικός σκοπός και ανάλογα τις ικανότητες που έχει το κάθε άτομο σκοπός είναι και η λεκτική επικοινωνία. Το σύστημα εφαρμόζεται τόσο σε άτομα με αναπτυξιακές διαταραχές και αυτισμό, όσο και σε άτομα με άλλα προβλήματα στην επικοινωνία (κώφωση, τύφλωση).

TEACCH (Treatment and Education of Autistic and Communication Handicapped Children): Δημιουργήθηκε από τον Eric Schopler στο Πανεπιστήμιο της Β. Καρολίνας και έχει διαδοθεί σε πολλές χώρες. Η εν λόγω μέθοδος τονίζει την ανάγκη για παροχή δομημένης εκπαίδευσης, ώστε να δημιουργηθεί ένα προβλέψιμο περιβάλλον, το οποίο βοηθά το παιδί να κινείται και να λειτουργεί με ασφάλεια κατά την εκπόνηση των δραστηριοτήτων του. Επιπλέον, η μέθοδος TEACCH στηρίζεται στην οργάνωση ατομικών χώρων εργασίας, στη χρήση οπτικών βοηθημάτων (όπως φωτογραφίες, αντικείμενα και λίστες, λόγω των δυσκολιών ακουστικής επεξεργασίας πληροφοριών που αντιμετωπίζουν τα παιδιά), στην εξατομίκευση του διδακτικού προγράμματος μέσω της δημιουργίας ατομικών ημερήσιων προγραμμάτων αλλά και στην ανάπτυξη ομαδικών δραστηριοτήτων για την ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Κεντρική ιδέα του προγράμματος είναι ότι ο αυτισμός αποτελεί μια αναπτυξιακή διαταραχή, η οποία δύναται να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά μέσω μιας ψυχο-εκπαιδευτικής προσέγγισης, η οποία

επικεντρώνεται στην αξιολόγηση όλων των πτυχών τόσο του ατόμου όσο και του περιβάλλοντός του και εφαρμόζεται από τη νηπιακή έως την ενήλικη ζωή του.

UNESCO: Αποτελεί σημαντικό εξειδικευμένο διεθνή Οργανισμό του ΟΗΕ. Πρόκειται για τον Εκπαιδευτικό Επιστημονικό και Πολιτιστικό Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών του οποίου τ' αρχικά στην αγγλική αποτελούν και την διεθνή ονομασία UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization). Ιδρύθηκε στις 16 Νοεμβρίου του 1945. Στόχος του Οργανισμού είναι η παγίωση της παγκόσμιας ειρήνης μέσα από την επικοινωνία των λαών δια της εκπαίδευσης, των φυσικών και κοινωνικών επιστημών και του πολιτισμού.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1. Παράδειγμα Κοινωνικής Ιστορίας	32
Εικόνα 2. Κύκλος ζωής	56
Εικόνα 3. Creative Commons.....	57
Εικόνα 4. Ράμπα για αμαξίδιο	60
Εικόνα 5. Χώρος Αρχαίας Αγοράς.....	61
Εικόνα 6. α) Περιστύλιο β) Εσωτερικό Μουσείου	61
Εικόνα 7. α) Κλιμακοστάσιο β) Όροφος.....	62
Εικόνα 8. Χώροι ανάπαυσης α) Κρήνη πριν την είσοδο β) Παγκάκι στο περιστύλιο γ) Κόγχη στο περιστύλιο.....	62
Εικόνα 9. Επικοινωνία με το προσωπικό	63
Εικόνα 10. Αρχαιολογικός χώρος Αγοράς Αθηνών. Κομβικά σημεία σχετικά με την ασφάλεια της επίσκεψης α) Είσοδος β) Ξύλινο κλιμακοστάσιο που οδηγεί στο περιστύλιο γ) Κλιμακοστάσιο που οδηγεί στον όροφο δ) Κλιμακοστάσιο που οδηγεί από τον όροφο στο ισόγειο.	64
Εικόνα 11. Διαφάνεια 9 - Πριν.....	66
Εικόνα 12. Διαφάνεια 9 & 10 - Μετά	67
Εικόνα 13. Διαφάνεια 6.....	67
Εικόνα 14. Διαφάνεια 19.....	68
Εικόνα 15. Κάρτες προοπτικής	73

Ευρετήριο Όρων

A

American Psychological Association · xi, 19, 84
ASD · xi, 16, 77, 79

C

CDC · 16, 84
Creative Commons · 55

D

DSM-V · xi, 15, 20, 84

I

ICOM · xi, 2, 37, 77, 79, 82

A

ΑμΕΑ · xvi, xvii, 9, 12, 44, 45

Δ

Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων · 1

H

Ηνωμένα Έθνη · 9, 85
Ηνωμένων Εθνών · xi, 9, 37, 86, 88

K

Καθολικός σχεδιασμός · viii, 77
Κοινωνικός αποκλεισμός · viii, 7, 85

O

ΟΗΕ · xi, 9, 11, 12, 85, 88

Π

Πλοήγηση · vii, 38, 50, 53
Προσβασιμότητα · xvii, 10, 11, 37, 41, 42, 59, 86

T

ΤΠΕ · i, ii, v, xi, 10, 85

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Ημερολόγιο

A/A	Ημερομηνία	Περιγραφή δραστηριότητας	Παρατηρήσεις

Εξώφυλλο φακέλου επίσκεψης

Οδηγός του
Μουσείου Αρχαίας Αγοράς
για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού

A social narrative to
The Ancient Agora – The Stoa of Attalos Museum
for visitors on the autism spectrum

Προγραμματισμός πρώτης επίσκεψης

2. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

.....

Ημερομηνία:

- Συνάντηση **Ωρα:**..... – Γνωριμία ☐
- Ξενάγηση ☐
- Ερώτηση για βιντεοσκόπηση ☐
- Φύλλο ιδιαιτεροτήτων μουσείου
(3. Φύλλο ιδιαιτεροτήτων GAS_Pre Alpha.doc) ☐
- Τηλέφωνα επικοινωνίας ☐
- Επιλογή σημείων – Φωτογράφιση
(4. Φύλλο διευκρινήσεων GAS_Pre Alpha.doc) ☐
- Επικοινωνία για το πέρας – Ορισμός συνάντησης επόμενης
Ημέρας ☐
- Προετοιμασία GuideAutismSpectrum (GAS)
“GAS_AncientMarket_Pre Alpha.pdf” ☐

Ημερομηνία:

• Συνάντηση Ωρα:	☐
• Παρουσίαση GuideAutismSpectrum (GAS) “GAS_AncientMarket_Pre Alpha.pdf”	☐
• Φύλλο βελτιώσεων (5. Φύλλο βελτιώσεων GAS_Pre Alpha.doc)	☐
• Ιστοτόποι όπου θα ανέβει	☐
• Επόμενα βήματα	☐

Φύλλο ιδιαιτεροτήτων Pre Alpha έκδοσης

3. ΦΥΛΛΟ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

.....

- Υπάρχουν κάποια κομβικά/ιδιαίτερα εκθέματα για τα οποία θεωρείτε ότι πρέπει να γίνει ιστορική αναφορά στην κοινωνική αφήγηση;

.....
.....
.....
.....
.....

- Υπάρχουν εκθέματα, χώροι, δωμάτια ή όροφοι που πρέπει να εξαιρεθούν;

.....
.....
.....
.....
.....

- Υπάρχουν ιδιαιτερότητες του μουσείου για τις οποίες θεωρείτε ότι θα πρέπει να γίνει αναφορά;

.....
.....
.....
.....
.....

- Υπάρχουν ιδιαιτερότητες του μουσείου για τις οποίες δεν θα πρέπει να γίνει αναφορά;

.....
.....
.....
.....
.....

- Υπάρχουν επικίνδυνα σημεία για την ασφάλεια, για τα οποία θα πρέπει να γίνει αναφορά;

.....
.....
.....
.....
.....

...

*Ευχαριστούμε
Εκ της ομάδας*

Φύλλο διευκρινήσεων Pre Alpha έκδοσης

**4. ΦΥΛΛΟ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ-ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΩΝ Pre Alpha ΕΚΔΟΣΗΣ
ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

.....

1.
.....
.....
2.
.....
.....
3.
.....
.....
4.
.....
.....
5.
.....
.....
6.
.....
.....
7.
.....
.....
8.
.....
.....
9.
.....
.....
10.
.....
.....

Φύλλο βελτιώσεων Pre Alpha έκδοσης

**5. ΦΥΛΛΟ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ Pre Alpha ΕΚΔΟΣΗΣ
ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

.....

1.
.....
.....
 2.
.....
.....
 3.
.....
.....
 4.
.....
.....
 5.
.....
.....
 6.
.....
.....
 7.
.....
.....
 8.
.....
.....
 9.
.....
.....
 10.
.....
.....
- .

Φύλλα αξιολόγησης

6α. ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Alpha ΕΚΔΟΣΗΣ ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

.....

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Αρκετά	Πολύ	ΔΓ/ΔΑ
1. Πόσο βοήθησε ο οδηγός να εξοικειωθούν οι επισκέπτες με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I) ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ						
2. Είναι το περιεχόμενο κατανοητό;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Υπάρχει συνάφεια περιεχομένου και εκθεμάτων;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ανταποκρίνεται το περιεχόμενο στο γνωστικό υπόβαθρο π.χ. εύκολες λέξεις	☐	☐	☐	☐	☐	☐
II) ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΗ						
5. Το πλήθος των φωτογραφιών ήταν ικανοποιητικό;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Η ποιότητα των φωτογραφιών ήταν ικανοποιητική;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Η μορφοποίηση του κειμένου ήταν ικανοποιητική;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
III) ΧΩΡΟΣ						
8. Δημιουργήθηκαν προβλήματα κατά την επίσκεψη;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Οι φωτογραφίες βοήθησαν στην εξοικείωση με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Το κείμενο βοήθησε στην εξοικείωση με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
IV) ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ (ΦΟΝΤΟ)						
11. Ποια έκδοση του οδηγού πιστεύετε ότι θα ήταν πιο χρήσιμη στην επίσκεψη;	Άσπρο ☐ Μαύρο ☐					
V) ΓΕΝΙΚΑ						
12. Αναφέρετε τυχόν άλλες "κρίσιμες" θέσεις/λήψεις οι οποίες ότι θα ήταν χρήσιμο να υπάρχουν στον οδηγό						
13. Τι θα προσθέτατε – θα αφαιρούσατε από τον οδηγό;						
14. Άλλες παρατηρήσεις						
						
						

6β. ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Alpha ΕΚΔΟΣΗΣ ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

.....

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Αρκετά	Πολύ	ΔΓ/ΔΑ
1. Πόσο βοήθησε ο οδηγός να εξοικειωθούν οι επισκέπτες με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I) ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ						
2. Είναι το περιεχόμενο κατανοητό;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Υπάρχει συνάφεια περιεχομένου και εκθεμάτων;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ανταποκρίνεται το περιεχόμενο στο γνωστικό υπόβαθρο π.χ. εύσκολες λέξεις;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
II) ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΗ						
5. Το πλήθος των φωτογραφιών ήταν ικανοποιητικό;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Η ποιότητα των φωτογραφιών ήταν ικανοποιητική;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Η μορφοποίηση του κειμένου ήταν ικανοποιητική;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
III) ΧΩΡΟΣ						
8. Δημιουργήθηκαν προβλήματα κατά την επίσκεψη;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Οι φωτογραφίες βοήθησαν στην εξοικείωση με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Το κείμενο βοήθησε στην εξοικείωση με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
IV) ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ (ΦΟΝΤΟ)						
11. Ποια έκδοση του οδηγού πιστεύετε ότι ήταν πιο χρήσιμη στην επίσκεψη;	Ασπρο ☐ Μαύρο ☐					

V) ΓΕΝΙΚΑ

12. Αναφέρετε τυχόν άλλες "κρίσιμες" θέσεις/λήψεις οι οποίες θα ήταν χρήσιμο να υπάρχουν στον οδηγό

.....

13. Τι θα προσθέτατε – θα αφαιρούσατε από τον οδηγό;

.....

14. Άλλες παρατηρήσεις

.....

.....

.....

6γ. ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Alpha ΕΚΔΟΣΗΣ ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

.....

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Αρκετά	Πολύ	ΔΓ/ΔΑ
1. Πόσο σας βοήθησε ο οδηγός να νιώσετε άνετα με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I) ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ						
2. Το κείμενο ήταν κατανοητό;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Το κείμενο ήταν σχετικό με τα εκθέματα;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Είχε το κείμενο δύσκολες λέξεις ή εκφράσεις;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
II) ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΗ						
5. Σας δυσκόλεψε η ποιότητα των φωτογραφιών;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Σας δυσκόλεψε η γραμματοσειρά;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Σας δυσκόλεψε το μέγεθος της γραμματοσειράς;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
III) ΧΩΡΟΣ						
8. Αντιμετωπίσατε προβλήματα κατά την επίσκεψη;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Οι φωτογραφίες σας βοήθησαν να νιώσετε άνετα με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Το κείμενο σας βοήθησε να νιώσετε άνετα με τον χώρο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
IV) ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ (ΦΟΝΤΟ)						
11. Ποια έκδοση του οδηγού διαλέξατε;	Άσπρο ☐		Μαύρο ☐			

V) ΓΕΝΙΚΑ

12. Αναφέρετε τυχόν άλλες "κρίσιμες" θέσεις/λήψεις οι οποίες πιστεύετε ότι θα ήταν χρήσιμο να υπάρχουν στον οδηγό
.....
13. Τι θα προσθέτατε – θα αφαιρούσατε από τον οδηγό;
.....
14. Τι θα προσθέτατε – θα αφαιρούσατε από τον οδηγό;
.....
.....
.....

Φύλλο βελτιώσεων Beta έκδοσης

**7. ΦΥΛΛΟ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ Beta ΕΚΔΟΣΗΣ
ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

.....

1.
.....
.....
2.
.....
.....
3.
.....
.....
4.
.....
.....
5.
.....
.....
6.
.....
.....
7.
.....
.....
8.
.....
.....
9.
.....
.....
10.
.....
.....

